

T.C

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ÇUKADÂR-I ŞEHİRİYÂRÎ KEMÂNKEŞ AHMED'İN İRŞÂDÜ'R- RUMÂT
ADLI ESERİ**

TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRME

Hazırlayan

Sümeysra KARASU

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Murat HANİLÇE

TOKAT - 2022

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Murat HANİLÇE danışmanlığında hazırlamış olduğum **“Çukadâr-ı Şehriyârî Kemânkeş Ahmed’in İrşâdü’r-Rumât Adlı Eseri – Transkripsiyon ve Değerlendirme”** adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

28/01/2022

Sümevra KARASU

TEŞEKKÜR

Çalışma sürecim boyunca beni tüm samimiyetiyle destekleyen,engin bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren kıymetli danışmanım sayın Doç. Dr. Murat HANİLÇE'ye, söz konusu eseri bana gönderme nezaketinde bulunarak bilgilerini, desteklerini ve yönlendirmelerini hiçbir şekilde esirgemeyen Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Erkan GÖKSU'ya ve Yüksek Lisans eğitimimde desteklerini gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AYKUN, Prof. Dr. Ali AÇIKEL, Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN, Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TEKİNSOY hocalarıma, katkılarından dolayı Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Ahmet İNANIR ve Arş. Gör. Sefer KORKMAZ'a, İstanbul Okçular Vafkı'ndan Şükrü Seçkin ANIK'a, bu süreçte desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarım Erzurum Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Metin AYDAR'a, TOGÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nden doktora eğitimlerini sürdüren Mikail DEVEBAKAN ve Refik AYDEMİR'e, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan babam Dursun KARASU, annem Neziha KARASU ve kardeşim Samet KARASU'ya teşekkür ederim.

ÖZET

ÇUKADÂR-I ŞEHİRİYÂRİ KEMÂNKEŞ AHMED'İN İRŞÂDÜ'R-RUMÂT
ADLI ESERİ – TRANSKRİPSİYON VE DEĞERLENDİRME

Karasu, Sümeyra

Yüksek Lisans, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat Hanılçe

Ocak 2022, xii + 161 sayfa

Okçuluğun tarihi Hazret-i Âdem'den itibaren başlamaktadır. İnsanlığın tarihi kadar eski olan ok ve yay her dönemde farklı gelişim sahalarını tamamlayarak mükemmel bir savaş aleti olmuştur. İslamiyet öncesi dönemde olduğu gibi İslamiyet sonrası dönemde her devlet ve toplulukta en önemli savaş aletlerinin başını çekmiştir. Ok ve yay yüklenen anlam dönemler arasında farklılıklar gösterse de bu iki alet, her zaman önemini koruyarak bu önemini artırmaya nail olmuştur. Türkleri diğer milletlerden ayırarak özel bir yere koyan özelliklerin başında savaş ve savaş stratejilerine verdikleri önem ile kazandıkları başarılar yer almaktadır. Ok ve yay siyasî, sosyal ve hukukî anlamlar yüklenerek bunlar kutsal kılınmıştır. Türk okçuluğu, Osmanlı Devleti döneminde gelişimini her alanda tamamlamıştır. Bu dönemde kurumsallaşma sağlanarak ülkenin muhtelif yerlerinde Okçular Tekkesi kurulmuştur. Bu eğitim kurumunda bir sistem dâhilinde düzenli şekilde okçuluk desteklenerek gelişmesi ve ilerlemesi sağlanmıştır. Türk tarihinde olduğu gibi Osmanlı Devleti döneminde de usta kemankeşler oldukça fazladır. Bu kemankeşlerden biri de Osmanlı Devleti döneminde yaşamış Çukadâr-ı Şehriyârî Kemânkeş Ahmed'dir. Söz konusu şahsa ait İrşâdü'r-Rumât adlı risalenin ekseninde bu tez çalışması şekillenmiştir. Çalışmanın amacı; Türk okçuluk tarihinin önemli eserlerinden birinin daha günümüz Türkçesine transkribe edilerek Türk okçuluk tarihinin eksik kalan küçük bir boşluğunu doldurmaktır.

Bu tez giriş ve sonuç bölümü ile birlikte altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Türk okçuluğunun tarihsel serüveni, ok ve yayın Türklerin hayatındaki rolü ile kutsiyetine, ok ve yay dair bilinmesi gereken elzem konulara kısaca değinilmiştir.

Birinci bölümde, Türk okçuluğu konusunu aydınlatmada önemli bir yere sahip olan yazma eserleri, basma kitapları, makaleleri, tezleri, ansiklopedi ve sözlük maddelerini içeren bir bibliyografya çalışması bulunmaktadır.

İkinci bölümde, İrşadü'r-Rumât adlı risalenin çevirisinde uygulanan materyal ve yöntem, eserin tanıtımı ve müellifinin hayatı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde ayrıca eserin içeriğinin incelenmesi ve değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, sözlük mahiyetinde bir çalışma ile metinde geçen Türk okçuluğu ile ilgili terimler ve deyimlerin açıklamalarına yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, risalenin orijinal sayfaları ile transkripsiyonu yer almaktadır.

Sonuç kısmında ise çalışmanın genel bir kritiği yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ok, Yay, Kemânkeş, Çukadâr Ahmed, İrşadü'r-Rumât.

ABSTRACT

ÇUKADÂR-I ŞEHRIYÂRÎ KEMÂNKEŞ AHMED'S İRŞÂDU'R-RUMÂT – TRANSCRIPTION AND EVALUATION

Karasu, Sümeyra

Master, Department of History

Thesis Supervisor: Assoc. Dr. Murat Hanılçe

January 2022, xii + 161 pages

The history of archery begins with Prophet Adam. The bow and arrow, which is as old as the history of humanity, has been an excellent war weapon by completing different development areas in every epoch. This weapon of war has been the most important instrument of war in every state and community in the post-Islamic period as well as in the pre-Islamic period. Although the meaning attributed to the bow and arrow differs between periods, these two tools have always maintained their importance and achieved to augment its importance.

One of the features that distinguishes Turks from other nations and puts them in a special place is their achievements thanks to the importance they give to war and war strategies. The arrow and the bow were made to be consider sacred by giving them political, social and legal meanings. Turkish archery completed its development in every field during the Ottoman Empire period. In this period, the Okçular (*archers*) Lodge was established in various parts of the country by providing institutionalization. In this educational institution, archery was systematically supported, and its development and progress was ensured. As it is in Turkish history, there are many master kemankes (*archer*) in the Ottoman Empire period. One of these kemankes (*archer*) is Çukadâr-ı Şehriyârî Kemânkeş Ahmed who lived during the Ottoman Empire. This thesis work has been shaped on the axis of the epistle called İrşâdü'r-Rumât belonging to the aforementioned person. The purpose of this study; It is to fill in a small gap in Turkish archery history by transcribing one of the important works of Turkish archery history into today's Turkish.

This thesis consists of six chapters, including the introduction and conclusion.

In the introduction, the historical adventure of Turkish archery, the role and sanctity of the bow and arrow in the life of the Turks, and the essential issues about the bow and arrow are briefly mentioned.

In the first chapter there is a bibliography study that includes manuscripts, printed books, articles, theses, encyclopaedia, and dictionary items, which have an important place in illuminating the subject of Turkish archery.

In the second chapter, there are information about the material and method applied in the translation of the epistle called *İrşadü'r-Rumât*, the introduction of the work and the life of its author. This chapter also includes the examination and evaluation of the content of the work.

In the third chapter, a study in the form of a dictionary and explanations of terms and idioms related to Turkish archery in the text are given.

In the fourth chapter, the original pages of the epistle and its transcription are included.

In the conclusion chapter, a general critique of the study was made.

Key words: *Arrow, Bow, Kemânkeş, Çukadâr Ahmed, İrşâdü'r-Rumât.*

İçindekiler

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
JÜRİ KABUL VE ONAY SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: OK VE OKÇULUK İLE İLGİLİ YAZMA ESERLER VE ARAŞTIRMALAR.....	10
1.1.Yazma Eserler:.....	10
1.2.Araştırma Eserleri	13
1.2.1. Ok ve Okçuluk ile İlgili Kitaplar	13
1.2.2. Ok ve Okçuluk ile İlgili Makaleler	17
1.2.3. Ok ve Okçuluk İçerikli Tezler	20
1.2.4. Ok ve Okçuluk ile İlgili Ansiklopedi Maddeleri ve Sözlükleri	21
2. BÖLÜM: İRŞÂDÜ’R-RUMÂT ADLI ESERİN DEĞERLENDİRMESİ	24
2.1. Eserin Tanıtımı.....	24
2.2. Eserin Müellifi: Çukadâr-ı Şehr-yârî Kemânkeş Ahmed.....	26
2.3. Eserin Bölümlerinin İncelenmesi.....	28
2.3.1. Bâb-ı Evvel (Birinci Bölüm).....	28
2.3.1.1. Fasl-ı Evvel	28
2.3.1.1.i. Ok Yapımında Kullanılan Ağaçlar ve Özellikleri	28
2.3.1.1.ii. Gez	31

2.3.1.1.iii. Yelek.....	33
2.3.1.1.iv. Hava Gezi / Endamı – Ağırılığı	34
2.3.1.1.v. Eserde Adı Geçen Ok Ustaları	35
Eyüplü Hasan Usta.....	35
İbrahim Usta.....	36
Hacı Abdurrahman	36
Mehmed Ağa.....	36
Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi.....	36
2.3.1.2. Fasl-ı Sâni	37
2.3.1.2.i. Yay Yapımında Kullanılan Ağaçlar ve Özellikleri.....	37
2.3.1.2.ii. Sinir.....	37
2.3.1.2.iii. Boynuz	38
2.3.1.2.iv. Yay ve Yay Yapımına Dair.....	38
2.3.1.2.v. Yay Uzunluğu	39
2.3.1.2.vi. Yay Tımarı	40
2.3.1.2.vii. Yay Ağırılığı	42
2.3.1.2.viii. Kabza / Kabza Boğazı	42
2.3.1.2.ix. Kasan.....	43
2.3.1.2.x. Yay Kuramı.....	43
2.3.1.2.xi. Çile (Yay Kirişi)	44
2.3.1.3. Fasl-ı Sâlis.....	45
2.3.1.3.i. Zihgîr.....	45
2.3.1.3.ii. Bilek Siperi	46
2.3.1.3.iii. Muşamba (Kabza Sargısı).....	47

2.3.1.3.iv. Zeyl	48
2.3.2. Bâbü's Sâni (İkinci Bölüm)	49
2.3.2.1. Fasl-ı Evvel	49
2.3.2.1.i. Ok Atıcılığının Usulleri	49
2.3.2.2. Fasl-ı Sâni	51
2.3.2.2.i. Atışı Olumsuz Etkileyen Fiiller	51
2.3.2.3. Faslü's-Sâlis	52
2.3.2.3.i. Okun Havada Karşılaştığı Olumsuz Durumlar	52
2.3.2.3.ii. Hava (Rüzgâr) ve Menzil Çeşitleri	53
2.3.2.3.iii. Zeyl	55
2.3.3. El-Bâb-ı Sâlis	55
2.3.3.1. Faslü'l-Evvel	55
2.3.3.2. Faslü's-Sâni	57
2.3.3.3. Fasl-ı Sâlis	58
2.3.3.3.i. Meşk Sürecindeki Kepade/Torba/Gez Çekiş Sayıları Hakkında	58
2.3.3.3.ii. Zeyl	59
2.4. Eserde Adı Geçen Menzil Sahibi Kemankeşler	62
2.4.1. Burûsevi Hâfız	62
2.4.2. Hasan Ağa	62
2.4.3. Bâzîrgânzâde Halil Ağa	62
2.4.4. Tâcirzâde Mehmed Emin Ağa	63
2.5. Eserde Adı Geçen Yay Ustaları	63
2.5.1. İbrahim Usta	63
2.5.2. Hödük Halil Usta	63

2.5.3. Hacı Süleyman ve Bodur (Küçük) Hüseyin Usta	63
2.5.4. Solak Ahmed.....	64
2.5.5. İsmail Usta ve Ömer Usta	64
2.5.6. Salih Usta	64
3. BÖLÜM: METİNDE GEÇEN OKÇULUK İLE İLGİLİ TERİMLER VE DEYİMLER.....	65
4. BÖLÜM: İRŞÂDÜ’R-RUMÂT ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU	73
SONUÇ	158
KAYNAKÇA.....	160

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı Geçen Eser
a.g.m.:	Adı Geçen Makale
bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt
çev.:	Çeviren
Ed.:	Editör
H.:	Hazîne
hızl.:	Hazırlayan
ktb.:	Kütüphane
no.:	Numara
s.:	Sayfa Sayısı
S.:	Sayı
TDVİA.:	Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TSM.:	Topkapı Sarayı Müzesi
TTK.:	Türk Tarih Kurumu
vr.:	Varak

GİRİŞ

Tarih boyunca tüm milletler ve topluluklar katkıda bulundukları ya da taşıdıkları nitelikler bakımından farklı bir yere sahip olmuşlardır. Bu bağlamda tarih sahnesinde yer alan Türkler askerî kültür, savaş ve savaş stratejisi alanındaki üstün meziyetlerini gösteren milletler arasında yer almıştır. Bozkırda göçebe bir millet olarak yaşayan Türklerin böyle bir coğrafyada hayatını idame ettirebilmesi için de askerî ve savaş stratejisi alanında kendini geliştirmiş olması elzem bir durumdur. Bu çerçeve ekseninde Türklerin bu vasıfları göz önünde bulundurularak bazı araştırmacılar Türkleri “savaştan doğmuş ve fetih için örgütlenen bir toplum” olarak betimlemiştir¹. Bu başarıyı elde etmelerini sağlayan yani amaç yolunda önemli bir araç olarak kullandıkları silahların başında hiç şüphesi ki ok ve yay gelmektedir. Ok ve yayın kullanımı insanlığın tarihi kadar eski ve köklü bir geçmişe sahiptir. Ok ve yay her dönemde gelişim sahalarını tamamlayarak her Türk topluluğunda vazgeçilmez bir savaş ve avlanma aleti olarak önemini koruyup artırmıştır.

Türk yaylarının önemli özelliklerinden birisi de refleks bir forma sahip kompozit bir yay olmasıdır. Ünsal Yücel, Eski Çin kaynaklarında yer alan kuzey komşularının okçuluk alanındaki başarıları ile “katınc” yani kompozit olarak adlandırdıkları yayların üstünlüğüne sık sık değinildiğini belirtmektedir². Kompozit yaylar, bilinen basit yayların aksine çok bileşenli olduğundan daha dayanıklı ve uzun ömürlü bir yapıya sahiptir. Hatta önemine binaen bazı araştırmacılar, yayın insanlık tarihinin ilk makinesi olarak nitelendirildiğinden de bahsetmektedir³. Asya steplerinin atlı toplulukları Turanlılardan İskitlere, Perslere, Asurlulara, Partlar aracılığıyla Sasanilere geçerek Doğu-İslam dünyasına yayılan kompozit yaylar sözü edilen milletlerin başarılarında yadsınamaz bir rol oynamıştır⁴.

İslamiyet öncesi dönemde Türklerin dini inançlarının temelini oluşturan Göktenrı ve Şamanlık geleneğinde savaş ve kahramanlık çok önemli bir yere sahiptir. Türkler

¹ Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1982, s. 4.

² Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 13.

³ Recep Efe Çoban, “Bileşik Yayın Ortaya Çıkışına Dair Notlar”, *İtil Suwı Aka Turur, EÜ TDAE Türk Tarihi Anabilim Dalı 25. Yıl Armağanı*, Umut Üren, Didem Çatalkılıç (Ed.), İzmir 2017, s. 10.

⁴ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 13.

açısından savaşta ölmek ya da öldürme durumlarına kutsiyet atfeden çok sayıda kayıt bulunmaktadır. Jean-Paul Roux’dan nakledilen bilgiye göre, Göktanrı inancının en önemli ve belirgin olan tek emrinin savaşmak olduğu öne sürülmektedir⁵. Eski Türk topluluklarında ve Asya Hunlarından itibaren Türk kadını, hür olmanın sembolü olarak da değerlendirilebilecek etkinliklerin başında gelen eylemlerden; ata binip ok attığı, güreş gibi ileri derece de güç isteyen güreş sporu yaptığı ve savaşlara katıldığı da bilinmektedir⁶.

Ok ve yay Türklerde hâkimiyet sembolü olarak da yerini almıştır. Hâkimiyet alâmetlerinden olan çetr ve sikkelerde ok ve yay sembollerini kullanmaları Türklerin okçuluğa yükledikleri anlamı göstermektedir. Göktürklerde ok “tâbilik” ve esareti, yay ise “metbûluk” ve üstünlüğü ifade etmektedir. Kağan, idaresi altında olan boylara bir davet sembolü olan oku göndererek kuvvetleri ile birlikte yardıma gelmeleri gerektiğini de belirtmektedir⁷. Okun bir davet sembolü olduğunu Türk filolojisinde de görmek mümkündür. Divân-ı Lugâti’t-Türk ve eski Osmanlı Türkçesi metinlerde “okumak” mastarı bugünkü anlamıyla birlikte “çağırarak, davet etmek” ve “okuşmak” kelimesi de “çağırışmak” anlamına gelmektedir. Günümüzde hâlâ mevcudiyetini sürdüren geleneklerden biri olan düğünlerde çağırıcı, yani davet edici anlamlarında kullanılan “okuyucu” kelimesi ok ve davet arasındaki ilişkiye ışık tutması bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir⁸.

Okun, bir davet sembolü olarak kullanıldığını Şamanlarda görmekte mümkündür. Osman Turan’ın belirttiğine göre, Celâleddin Rumî’nin *Mesnevî* adlı eserinde Moğolların hastayı kurtarmak için göğe doğru ok atıp ruhlardan yardım bekledikleri bilinmektedir. Bunu şerheden Ankaravî, Moğollar göğe doğru ok atmakla Azrail’e korku saldıklarını ve bu sebeple hastayı kurtaracaklarını sanarlar, diye ifade etmektedir. Farklı inanışlarda da hasta olan bir kişiyi tedavi etmek sebebiyle o yerin ve hastanın atalarının ruhlarından

⁵ Erkan Göksu, *Okla Yükselen Millet*, 2. Baskı, Okçular Vakfı Yayını, İstanbul 2018, s. 28.

⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 7. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991, s. 217.

⁷ Osman Turan, “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”, *Belleten*, C. IX, S. 35, (Temmuz 1945), s. 306-308.

⁸ *a.g.m.*, s. 312-313. Ünal Zal, “Türk Kültüründe “Ok”ların Taşıdığı Anlamlar ve “Okumak” Fiilinin Ortaya Çıkışı Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 167, (Mart-Nisan 2007), s. 75-78.

yardım dilemek için, içinde ok bulunan bir kabı doğu yönünden batı yönüne çevrilerek hastanın ruhunu çağırdıklarına dair bir inanış içerisinde oldukları da görülmektedir⁹.

İslamiyetten önceki Türklerde sosyal sınıflandırma içerisinde yer alan “ok” kelimesi siyasi bir birliğe bağlı olan “boy” anlamına gelmektedir¹⁰. Oğuz kelimesinin kökenine bakacak olursak Türkçede aynı zaman da “kabile” anlamına gelen “ok” kelimesine eski Türkçede çoğul eki olan “z” eklenerek “ok + uz” kelimesi türetilmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere “Oğuz” kelimesi sadece “etnik” bir isim olmayarak direkt siyasi teşkilatlanma içerisinde var olan “kabile ya da boy” anlamını ifade etmektedir¹¹.

Ok ve yayın Türk hâkimiyet anlayışı üzerindeki siyasî, sosyal ve içtimaî etkilerini Oğuz Kağan Destanında da görmek mümkündür. Destanda bu konuda şu ifadeler oldukça dikkat çekmektedir:

Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı ve: ‘Benim gönlüm avlamak istiyor. İhtiyar olduğum için benim artık cesaretim yoktur: Kün, Ay ve Yultuz, doğu tarafına sizler gidin’: Kök, Tağ ve Tengiz, sizler de batı tarafına gidin’ dedi. Ondan sonra üçü doğu tarafına, üçü de batı tarafına gittiler. Kün, Ay ve Yultuz çok av ve çok kuş avladıktan sonra, yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler.

Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve: ‘Ey büyük oğullarım, yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe atın’ dedi. Kök, Tağ ve Tengiz çok av ve çok kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçe üleştirdi ve: ‘Ey küçük oğullarım, oklar sizlerin olsun. Yay oku attı; sizler de ok gibi olun’ dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan büyük kurultay topladı. Maiyetini ve halkını çağırttı. Onlar geldiler ve müşavere ettiler. Oğuz Kağan büyük ordugâh ... sağ yanına kırk kulaç direk diktirdi; üstüne bir altın tavuk koydu; altına bir ak koyun bağladı. Sol yanına kırk kulaç direk diktirdi. Üstüne bir gümüş tavuk koydu; dibine bir kara koyun bağladı. Sağ yanda Buzuk’lar oturdu; sol yanda Üç Ok’lar oturdu. Kırk gün, kırk gece yediler, içtiler ve sevindiler. Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdu üleştirip verdi...¹².

Oğuz Kağan yapmış olduğu bu taksimat sonuncunda yayı verdiği büyük oğullarına ve onların soyundan geleceklere “Bozok”; oku verdiği küçük oğullarına ve onların soyundan geleceklere “Üçok” adını vermiştir¹³.

⁹ a.g.m., s. 311-312; Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 428-429.

¹⁰ İbrahim Kafesoğlu, a.g.e., s. 218.

¹¹ a.g.e., s. 141.

¹² W. Bang ve G.R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Semineri Neşriyatından, İstanbul 1936, s. 31-33.

¹³ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1982, s. 48.

Türklerle dair önemli bilgiler veren eserlerden birisi de Dede Korkut Kitabı'dır. Dede Korkut Kitabı, Türklerin askerî teşkilatlanması içerisinde yer alan ok ve yayın ne derece önemli olduğunu göstermekle birlikte ok ve yay terminolojisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu eserde Türkmen gençlerinin ok atarak boş vakitlerini değerlendirdiği, kuvvetlilik iddiasındaki kişilerin ok yarışı yaptığı, evlenen bir erkeğin ok atıp, okunun düştüğü yere gerdek çadırını kurduğu ve düğün merasimi sırasında damat ve arkadaşlarının ok attığına değinilmektedir¹⁴.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte savaş ve savaşçılık özellikleri yeni bir yöne evrilmiştir. Kur'ân âyetleri ve Hz. Peygamber'in hadîslerinin, "cihâd"ı yani Allah ve din uğruna savaşmayı teşvik edip bu yolda ölenleri "şehâdet" mertebesiyle yani cennet ile müjdelenmesi bu evrimin önemli göstergelerindendir. Öyle ki bazı yazarlar, İslam'a has bu özelliklerin Türklerin İslamiyet'e geçiş sürecini hızlandırdığını belirtmişlerdir¹⁵.

İslami dönemde de kullanılan silahlar arasında yer alan ok ve yay bu süreçte de değerinden hiçbir şey kaybetmeyerek dinî bir nitelik kazanmıştır. 14. yüzyıldan itibaren kaleme alınan okçuluk risalelerinin birçoğunda yer verilen ve Taberî'ye atfolunan rivayete göre, ekinlerini yiyen kuşları öldürsün diye Allah, Hz. Âdem'e Cebrâil eliyle ok ve yay yollamıştır. Bunların ne olduklarını soran Hz. Âdem'e Cebrâil yayı göstererek "Bu Allah'ın kuvvetidir.", oku gösterip "Bu da Allah'ın şiddetidir." demiş ve ona nasıl atacağını öğretmiştir. Müslümanlar, ok ve yayın cennetten çıktığı, onları Allah'ın yolladığına inanmışlardır¹⁶. Diğer bir argüman olarak da Kurân-ı Kerim'de geçen "Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında sen atmadın Allah attı¹⁷." ayetindeki "atmak" ibaresi ok atmak ve "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz¹⁸" ayetindeki kuvvet ibaresi de "ok atmak" olarak yorumlanmıştır.

¹⁴ Orhan Şaik Gökyay (hızl.), *Dedem Korkudun Kitabı*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, Ankara 1973, s. 36-37,40,50,51.

¹⁵ Erkan Göksu, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁶ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁷ Kur'ân, Enfâl 17.

¹⁸ Kur'an, Enfâl 60.

Hız. Muhammed'in ok atmaya ve faziletlerine dair kırk kadar hadis bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

“Bir ok sayesinde üç kişi cennete girer; oku yapan, oku sunan ve oku atan.”

“Bir kişi gaza niyetine düşmana ok atsa, düşmanı vursa da vurmasa da kendisine bir kulu azad etmek sevabı yazılır.”

“Ok atılan yer ile okun düştüğü yer arasında size cennetten bahçeler vardır.”

“Ok atmayı öğrenen, sonra da (özürsüz olarak) terk eden bizden değildir.”

Hız. Muhammed sahabeyle yolda yürürken ok atışı yapan kişileri görür fakat selam vermeden yoluna devam eder. Bu durum üzerine sebebini soranlar olduğunda “Çünkü onlar şimdi ibadettedirler.” cevabını verir. Okçular arasında hâlâ anlatılan ve değerli bulunan diğer bir olay da şudur: Hız. Muhammed, Uhud Şavaşı sırasında yanında ok atmakta olan Sa'd bin Ebû Vakkâs'a ok verirken, başarısı karşısında heyecanlanarak “At ya Sa'd, anam babam sana feda olsun!” demiştir. Savaşın gerçekleştiği gün Sa'd bin Ebû Vakkâs 1000'i aşkın isabetli ok atışı gerçekleştirerek döneminin en mükemmel okçusu olarak nitelendirilmiştir ve kemankeşlerin pîri kabul edilmiştir. Atıcılığı temellendiren ve teşvik eden tüm bu argümanlara dayanılarak, ok atmak “sünnet” ve “farz-ı kifâye” olarak kabul görmüştür¹⁹.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra savaşçılık alanındaki, özellikle de okçuluk alanındaki, başarılarını Arap kaynaklarında da görmek mümkündür. Bu kaynaklar arasında yer alan en meşhur kaynak El-Cahiz'in (756-869) *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri* adlı eseridir. Bu eser Türklerle dair okçuluk hünerlerini göstermekte ve bu konuda oldukça dikkate değer bilgiler vermektedir:

“Türk, vahşî hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömeltilmiş veya yere konmuş hayvandan hedeflere, avının üstüne pike yapan kuşlara ok atar. O hayvanını hızlı sürdüğü halde, öne arkaya, sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya ok atar. Haricî yayına ok koymadan, Türk on tane ok atar. Bir dağdan inerken veya bir vadinin içine girerken, Haricî'nin düz yerde sürdüğünden daha hızlı at sürer. Türk'ün ikisi yüzünde ve ikisi de kafasının arkasında olmak üzere dört gözü vardır²⁰.”

¹⁹ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 34-35; Erkan Göksu, *a.g.e.*, s. 104-105.

²⁰ El-Cahiz, *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, Ramazan Çeçen (çev.), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1988, s. 67.

Selçuklu Devleti Dönemi'nde de okçuluk alanında gösterdikleri başarılar sayesinde Maverâünnehir, Horasan, Irak ve Suriye'de Türk hâkimiyeti uzun yıllar devam etmiştir. Selçuklu ordusunun en güçlü teşkilatını oluşturan okçu sınıfının Anadolu'nun Türkiye olmasının ilk adımı olan Malazgirt Savaşında üstlendiği rol son derece önemlidir. Savaştan bir gün önce savaş anına kadar, Selçuklu ordusu ok yağmurları, boru gürültüleri ve askerin haykırıları ile Bizans ordusunu uykusuz bırakarak bitkin düşürmeyi başarıp şaşkınlık ve korku yaşatmışlardır. Savaşın gerçekleştiği gün ise Selçuklu orduları korkusuz ve cesur bir şekilde savaşmışlardır. Türklerin dehşet saçan okçulara sahip olmaları savaşın seyrini değiştirerek Anadolu'nun kaderini belirleyen bir faktör olmuştur²¹.

Selçuklu birliklerinin ok ve yay kullanımında gösterdikleri üstün yeteneklere örnek teşkil eden bir olay da Selçuklu birliklerinin Horasan'a inmesi sırasında yaşanmıştır. Gazneli Devleti'nin Tus Valisi Hacib Arslan Câzib, bu birlikleri kontrol altında tutabilmek için en önemli ve ilk şartın ok ve yay kullanmalarının engellenmesi olduğunu dile getirmiştir. Bunun için de Selçuklu birliklerinden Ceyhun Nehri'ni geçenlerin başparmaklarının kesilmesi gerektiğini beyan etmiştir²². Valinin bu tavrının ardında elbetteki bir sebep vardır. Geleneksel Türk okçuluğunda ok atılırken başparmakla çekiş sağlanırdı. Bu atış tekniğinde okçuluğa özgü “zihgîr” adı verilen yüzük takılırdı. Başparmak çekişi ile Türkler, kısa sürede sırasıyla hızlı ve isabetli atışlar gerçekleştirirlerdi. Arslan Câzib'in neden böyle bir teklif ileri sürdüğü bu bağlamda bakılınca daha anlaşılır bir hâl almaktadır.

Valinin bu teklifini Gazneli Sultan Mahmud “Sen katı kalplisin; tahakkuk etmemiş bir cürümleri olmayan bu Müslümanlara, söylediğin şeyi nasıl yapabilirim?” karşılığını vererek reddetmiştir²³. Aynı tarihlere ait diğer bir argüman ise şudur: Selçuklu yöneticisi ve komutanı Arslan Yabgu, dönemin ve bölgenin en güçlü sultanı olan Gazneli Mahmud'a karşı “Sultan Mahmud'un filleri varsa bizim de oklarımız vardır.

²¹ Tülay Metin, “Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. XVII. (Mart 2014), s. 134-135.

²² Erkan Göksu, *a.g.e.*, s. 126; Tülay Metin, *a.g.m.*, s. 133.

Erkan Göksu, *Tabakât-ı Nâsirî – Selçuklular*, Taşhan Kitap Yayınları, Tokat 2011, s.12-13.

²³ *a.g.e.*, s. 13; Erkan Göksu, *a.g.e.*, s. 127.

Aramızda savaş olduğu zaman oklarımızla onun askerlerini delik deşik edebiliriz.” şeklinde cesurca sözler söylemiştir²⁴.

Bizans Prensesi *Anna Komnena* eserinde, okçuluk alanında maharetli Türkler hakkında şu betimlemelere yer vermiştir:

“Düşmanı tam bir çember içine alıp ona ok atarlar ve kendilerini uzaktan savunurlar. Bir Türk, kovalamaya geçmişse, düşmanını, ok atmakla haklar; kendisi kovalanıyorsa, okları sayesinde üstün gelir. Bir ok fırlatır ve ok, uçarak ya ata ya da atlıya saplanır. Ok [yayın] çok güçlü bir elle [gerilmesinden sonra] atılmışsa, gövdeyi bir yandan ötekine delip geçer. Onlar [Türkler] gerçekten çok usta okçulardır.²⁵”

Selçuklular Dönemi’nde kullanılan sikkelerde ok ve yay kullanımına dair tasvirler mevcuttur. IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın 1249 tarihinde Sivas’ta bastırdığı gümüş sikkede yer alan atlı bir süvarinin ok atmak için yayını çektiği ve fazladan iki yedek ok tuttuğu görülmektedir. Bu sikkeden Selçuklu okçularının ardı ardına başparmak çekiş tekniğini kullanarak ok attıkları anlaşılmaktadır²⁶.

Geçmiş yüzyıllarda Türklerin okçuluğa yükledikleri anlam ve önem Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir. Bunun pek çok alanda görmek mümkündür. Örneğin, Osmanlı hanedan üyelerinden isyan eden ya da taht için bir tehdit teşkil eden kişinin idamı yay kirişi ile gerçekleştirilmiştir. Bu öldürme biçimi eski Türk inanışının bir tezahürüdür. Eski Türk hâkimiyet anlayışına göre Türk hükümdarı, ülkeyi idare etmek üzere Tanrı tarafından gönderilmiş ve kut ile donatılmıştır. Türk hükümdarı Gök-Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi durumunda olmakla birlikte bu hâkimiyet ilahi bir zemine sahiptir. Kut inancının perde arkasında yer alan bu sebeplerden dolayı kut Tanrı tarafından belirlenmiş soya verilir ve bu soyun üyeleri söz konusu kutlu kanı taşımaktadır. Durum böyle olduğu için hanedan üyelerinin kanının dökülmemesi prensibi esas alınarak yay kirişi ile boğularak hayatlarına son verilmiştir. Bir kişinin nasıl ve ne şekilde öldüğü o kişinin ne derece önemli olduğunu ve nelerle meşgul olduğunu gösteren önemli bir ayrıntı olabilmektedir. Kişinin hayatına yay kirişi ile son verilmesi o kişinin itibarlı bir şahıs olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Ok ve yay her dönemde bir öneme

²⁴ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri 1*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000, s. 77.

²⁵ Anna Komnena, *Alexiad, Malazgirt’in Sonrası*, Bilge Umar (çev.), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996, s. 488.

²⁶ Erkan Göksu, *a.g.e.*, s. 155; Tülay Metin, *a.g.m.*, s. 140.

haizdir. Hanedan üyelerinin idamı sırasında da yay ve yay kirişine bu anlamın atfedilmesi dikkat çekicidir. Yayın kuvveti de bir idam aracı olmasında belirleyicidir.

Osmanlı Dönemi'nde okçuluk alanında büyük çapta kurumsallaşma sağlanmıştır. Bir alana dair var olan kültür, kurumsallaşma ile daha kalıcı ve uzun ömürlü bir şekil almaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesinden sonra Türk okçuluğu yeni bir sistem dâhilinde farklı bir boyut kazanmıştır. Fetihten sonra sınırların gelişmesine bağlı olarak elde edilen yerlerin korunması için ordu bünyesindeki atlı ve yaya okçu birlikleri önemli bir yere sahip olmuştur. Fetihten sonra yeni bir örgüt olarak spor okçuluğu ortaya çıkmıştır. Ünlü okçuların birçoğu *Yeniçeri Ocağı*'na mensup olup sefere katılmakla görevliydi²⁷. Yeniçeri Ocağı'nda yer alan okçuları ihtiva eden bölüklere *Solak Ortaları* denilmektedir. Bu bölüğün başında duran kişiye ise *Solakbaşı* denilmektedir²⁸. Savaş esnasında dört solakbaşı ve dört yüz kemankeş solak, padişahın can güvenliğinden sorumlu idi²⁹. Osmanlı Devleti'nin merkez kuvvetlerini oluşturan kapıkulu ocaklarından biri olup orduya ok ve yay temin edilmesinde görevli resmî ocağın adı *Cebeci Ocağı*'dır³⁰. Bu kuruma ok ve yay yapan sivil esnaf da *Orducu Esnafı* olup ordu ile birlikte sefere katılarak ordu atölyelerinin yetersiz kalan ok ve yay imalatı ve ihtiyaç duyulan malzemeleri sağlamaktadırlar³¹.

Türk hükümdarları, okçuluk için *ok meydanları* tesis ettirmişler ve taş diktirmeye mazhar olmuşlardır. Atıcılık alanında meşhur padişahlar şunlardır: Sultan II. Bâyezid, II. Selim, II. Osman (Genç), IV. Murad, IV. Mehmed, III. Selim, II. Mahmud, Sultan Abdülaziz rekortmen atıcılar arasında yer almaktadırlar. Padişahların da Okmeydanı'nda ok atışlarına karşı üstün ilgi ve alaka duyup ilgilenmeleri ve ok atıp rekor kırmaları okçuluk sporunu teşvik eden unsurlar arasında yer almıştır³².

²⁷ Ünsan Yücel, *a.g.e.*, s. 26.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından: Kapıkulu Ocakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 218.

²⁹ *a.g.e.*, s. 219.

³⁰ Yasemin Kılıçarslan, "Cebeci", TDV. İslâm Ansiklopedisi, C. 7., Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 1993, s. 182.

³¹ Şenol Çelik, "Orducu", TDV. İslâm Ansiklopedisi, C. 33., Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 2007, s. 370.

³² Özbay Güven, *Türklerde Spor Kültürü*, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 97.

Osmanlı sınırlarında 34 yerde ok meydanı mevcuttur. İstanbul Okmeydanı'nda bulunan "Okmeydanı Dergâhı", okçuluk tekkelerinin en önemlisidir. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettiğinde, gerçekleştirilen zaferi gelecek nesillere hatırlatmak ve okçuların eğitim yapmalarını sağlamak için Okmeydanı'nı okçulara tahsis etmiştir³³. İstanbul Okmeydanı, İstanbul'un fethedilmesinden sonra, Fatih Sultan Mehmed'in emri üzerine kurulmuş ilk vakıf özelliği taşıması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu konu ile bağlantılı fermanlarda vakfın kurulma amacı "gazilerin ve halkın ok atması ve toplu halde dua etmesi için..." şeklinde belirtilmiştir³⁴. İstanbul'un fethedilmesinden önceki süreçte en meşhur Okmeydanları arasında Bursa, Amasya ve Gelibolu'daki Okmeydanları gelmektedir³⁵.

Osmanlı toplum düzeni belirli sınıflara ayrılan bir sistem dâhilinde olsa da okçuluk kurumunda herhangi bir ayrıcalık gözetilmeden, herkes eşit şartlarla bu kurumda bir araya gelerek istifade edebilmektedir. Spor okçuluğu olarak Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar önemi koruyan okçuluk, savaş okçuluğu olarak XVII. yüzyılın sonunda tüfeğin orduda yaygın bir şekilde kullanımı ile önemini kaybetmiştir.

³³ a.g.e., s. 128.

³⁴ H. Baki Kunter, "Fatih'in İstanbul'da İlk Eseri", *Ülkü*, Yeni Seri, C. III, S. 25, (1942).

³⁵ H. Baki Kunter, "Atıcılar Kanunnâmesi", *Tarih Vesikaları*, C. II, S. 10, (1942), s. 255.

1. BÖLÜM: OK VE OKÇULUK İLE İLGİLİ YAZMA ESERLER VE ARAŞTIRMALAR

1.1.Yazma Eserler:

Tarih boyunca önem arz eden hemen her konuda olduğu gibi okçuluk konusundaki her gelişme de bu alana dair Risâleler yazılmasına sebep olmuştur. Okçuluğun erkân ve âdâbı, teknikleri, yay ve ok yapımı, menziller, hadisler, usta kemankeşler, yaycı ve okçular hakkındaki esaslara yazma eserlerden ulaşılmaktadır. Salt bir şekilde okçuluk hakkında bilgilerin yer aldığı eserlere *Kavsnâme* denilmektedir. Kavsnâmelerin yanı sıra binicilik ve silahşorluk konusunda yazılmış olan *Furûsiyye risâleleri* de önemli bir yere sahiptir. Ayrıca *Silahşorluk risâleleri* de okçuluk hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Bu bölümde okçuluk tarihine ışık tutan yazma eserler bibliyografya olarak verilecektir.

Abdullah b. Mehmed, *Fezâil-i Tîr ü Kemân (Hadis-i Erbâin)*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazînesi 1418.

Anonim, *Sultan Mahmud-u Sâni Zamanındaki Kemankeşler*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. Y. 2694.

Anonim, *Tuhfetü'l Guzât*, İstanbul Belediye Kütüphanesi, M. Cevdet Koleksiyonu no: 50.

Bahtiyarzâde Hasan Çelebi, *Risâle-i Bahtiyârzâde*, İstanbul Belediye Kütüphanesi, M. Cevdet Koleksiyonu 0.122.

Bahtiyarzâde Hasan Çelebi, *Risâle-i Bahtiyârzâde*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. Y. 6923.

Bahtiyarzâde Hasan Çelebi, *Risâle-i Bahtiyârzâde*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu 846/1.

Çukadâr Ahmed, *İrşâdü'r-Rumât*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazîne 626.

Elhac Mustafa, *Hâzâ Tomâr-ı Sahip-i Menâzil-i Meydan-i Tirendazî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu 1879.

Firdevs-i Rumî, *Risâle-i Silâhşornâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazîne 625.

Gelibolulu Mustafa Âli, *Kavsnâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Bağdat 248.

Hatîb Mehmed Efendi, *Kavsnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi Hâfid Efendi Koleksiyonu 255.

Hüseyin bin Ahmet el-Erzurumî, *Kitâb fî-İlmi'n-Nüşşâb*.

İbn Rûşen, *Fezâ'il-i Remy*, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Bey Camii Koleksiyonu no. 664.

Kâtib Abdullah Efendi, *Kânûnnâme-i Rumât*, İstanbul Fetih Cemiyeti Koleksiyonu³⁶.

Kâtib Abdullah Efendi, *Kavâidü'r-Remy*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emânet Hazînesi 1417.

Kâtib Abdullah Efendi, *Okçular Sicili*³⁷, İstanbul Fetih Cemiyeti³⁸.

Kâtib Abdullah Efendi, *Tezkîre-i Rumât*, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, no. 44891.

Kâtib Abdullah Efendi, *Tezkîre-i Rumât*, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi T. 334, T. 334/1, T. 2638, T. 6892.

Kâtib Abdullah Efendi, *Tezkîre-i Rumât*, Michigan Üniversitesi.

Kâtib Abdullah Efendi, *Tezkîre-i Rumât*, Topkapı Sarayı Müzesi Emanet Hazînesi 1417.

³⁶ Eser, Halim Baki Kunter'in koleksiyonu içerisinde olup Kunter transkripsiyonunu yapmıştır ve vefatından sonraki süreçte İstanbul Fetih Cemiyeti söz konusu koleksiyonu satın almıştır. Halim Baki Kunter, "Atıcılar Kanunnâmesi", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C. 2, S. 10, (1942), s. 253-275.

³⁷ Eser, Yeni Camii Kâtibi Kâtib Abdullah Efendi tarafından tutulmaya başlanmıştır ve son Okmeydanı Şeyhi Evkâf Nâzırı Mutî Bey ile sona ermiştir. 1682 tarihinden 1904 tarihine kadar 222 yıllık bir süreci kapsayan defter Okmeydanı'nda ok atmaya mazhâr olmuş kemankeşlerin kayıtlı olduğu bir eserdir.

³⁸ Eser, Halim Baki Kunter'in koleksiyonu içerisinde olup vefatından sonra İstanbul Fetih Cemiyeti koleksiyonu almıştır.

Kâtib Abdullah Efendi, *Tezkîre-i Rumât*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y.Y. 95.

Kemankeş Mustafa Efendi, *Kavsnâme*, Millet Kütüphanesi no: 919.

Kemankeş Mustafa Efendi, *Kavsnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Bölümü no:559. / Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü no:1027.

Kemankeş Mustafa, *Kavsnâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazîne 620.

Muhammed bin Yunus ed-Dervâzi, *Kavsnâme*, Atıf Efendi Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu no: 2229.

Muhammed bin Yunus ed-Dervâzi, *Kavsnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü no: 1457.

Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1124.

Mustafa Kâni Bey, *Telhis-i Resailat-ı Rumât*, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Bölümü Türkçe Yazmalar Kısmı, T. 6891.

Okçuzade Mehmed Efendi, *Ayât-ı Erbaîn ve Hadis-i Erbaîn*, İstanbul 1311.

Sâde Muhammed bin eş-Şeyh Mustafa, *Kavsnâme/Umdetü'l Mütenâzilîn*, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Efendi Bölümü no. 911.

Sâde Muhammed bin eş-Şeyh Mustafa, *Umdetü'l Mütenâzilîn*, Fransa Bibliotheque Nationale no. 164.

Seyyîd Halîl Hasîb, *Tuhfetü'l-Hasîb*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, Yazmalar 391 / 392.

Seyyîd Halîl Hasîb, *Tuhfetü'l-Hasîb*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T.Y.4308 / T. Y. 6654.

Seyyîd Halîl Hasîb, *Tuhfetü'l-Hasîb*, Paris Bibliothèque Nationale, Supplément Turc 1110.

Seyyîd Halîl Hasîb, *Tuhfetü'l-Hasîb*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazîne 627³⁹.

Seyyîd Mehmed Vâhid Paşa, *Minhâcü'r-Rumât*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. Y. 1655.

Seyyîd Mehmed Vâhid Paşa, *Minhâcü'r-Rumât*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. Y. 1655.

Seyyîd Mehmed Vâhid Paşa, *Minhâcü'r-Rumât*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazîne 623.

Tayboga el-Eşrefî el Yunanî, *Bugyetü'l-Merâm Gayetü'ül-Garâm*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1932⁴⁰.

Bu yazma eserler dışında Kâşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan *Dîvânu Lügâti't Türk*, Yusuf Has Hacıp tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*, *Dede Korkut Kitabı* ve *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nde de okçuluk hakkında önemli ve ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

1.2.Araştırma Eserleri

Türkiye'de geleneksel okçuluğa verilen önemin her geçen gün artmasına bağlı olarak son dönemlerde ok ve okçuluk tarihi üzerine yapılan bilimsel ve popüler yayınların sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu kapsamda ortaya konulan çalışmaları kitaplar, makaleler, tezler, ansiklopedi ve sözlük maddeleri gibi başlıklar altında kategorize etmek mümkündür. Aşağıda bu eserlerden bazıları sıralanmıştır.

1.2.1. Ok ve Okçuluk ile İlgili Kitaplar

ACAR, M. Şinasi, *Osmanlıda Sportif Atıcılık Nişan Taşları*, Yem Yayınları, İstanbul 2013.

AİSENSTEİN, Marilia, *Analitik Bir Yolculuk-Okçuluk Sanatından Psikanaliz Sanatına*, Elif Okan Gezmiş (çev.), Bağlam Yayınları, İstanbul 2019.

³⁹ Fethizâde Seyyid Mustafa Efendi, *Tuhfetü'l-Hasîb*'e zeyl ilave etmiştir.

⁴⁰ Arapça eserin Mahmud bin Mehmed bin Hasan tarafından Türkçeye çevirisidir.

AKTEPE, Kürşat, *Okçuluk*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2003.

ANIK, Şükrü Seçkin (hızl.), *Tezkire-i Rumât - Okçular Tezkiresi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı ve Okçular Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 2020.

ATEŞ, İbrahim, *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 1974.

AYANOĞLU, İsmail Fazıl, *Ok Meydanı ve Okçuluk Tarihi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1974.

AZBAY, Enes (hızl.), *Kavsnâme-Dervâzî'nin Okçuluk Kitabı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı ve Okçular Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 2020.

BÜNGÜL, Nureddin Rüştü, *Okçuluk Hakkında Hulasa*, Ülkü Basımevi, Konya 1944.

DELİCE, H. İbrahim (hızl.), *Hulasa: Okçuluk ve Atçılık: Kitâb Fî-İlmi'n – Nüşşab – Kitâb Fî Riyâzâtı'l – Hayl Kitâb Fî – İlmi'l – Musâbaka*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

DOĞRU, Recep Selman (hızl.), *Fezâ'il-i Remy - Okçuluğun Faziletleri*, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı ve Okçular Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 2020.

ERGİN, Abdullah, ÇETİN, Altan (hızl.), *Osmanlı'nın Yükseliş Çağında İslambol Okçuları*, Astana Yayınları, Ankara 2015.

FORD, Horace Alfred, *Archery: Its Theory And Practice*, Franklin Classics, 2018.

GÖKSU, Erkan, *Okla Yükselen Millet: Türklerde Ok ve Okçuluk*, Okçular Vakfı, İstanbul 2018.

GÖKSU, Erkan, *Türk Kültüründe Silah*, 3. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2019.

GÜVEN, Özbay, *Türklerde Spor Kültürü*, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

HANSARD, G.A., *The Book of Archery*, London 1840.

HERRIGEL, Eugen, *Zen ve Okçuluk*, Ömer Cemal Güngören (çev.), Yol Yayınları, İstanbul 2017.

İRTEM, Süleyman Kâni, *Türk Kemankeşleri: Sultan II. Mahmud Devri*, Osman Selim Kocahanoğlu (çev.), Temel Yayınları, İstanbul 2005.

KAHRAMAN, Âtîf, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

KARPOWICZ, Adam, *Osmanlı Türk Yayları: İmali ve Tasarım*, 2.Baskı, Mehmet Yılmaz Akbulut (çev.) Okçular Vakfı, İstanbul 2018.

Kâtib Abdullah Efendi, *Okçuluk Sicil Defteri*, İsmail Bakırcan (çev.), Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2016.

KLOPSTEG, Paul Ernest, *Türk Okçuluğu*, Uğur Kâşif Boyacı, Ömer Seyfi Saruhanlıoğlu (çev.), Erdem Yayınları, İstanbul 2019.

KUNTER, Halim Baki, *Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938.

KUŞOĞLU, M. Zeki, *Türk Okçuluğu ve Sultan Mahmud'un Ok Günlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

LOADES, Mike, *War Bows*, Osprey Publishing, Birleşik Krallık 2019.

OMAN, C.W.C., *Ok, Balta ve Mancınık (Ortaçağda Savaş Sanatı 378-1515)*, İsmail Yavuz Alogan (çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul 2002.

ÖZDEN, Hilmi, ÖZ, Semih, *Türk Okçuluk Tarihi (Giriş)*, UKİD, İstanbul 2015.

ÖZKILINÇ, Ahmet, GURULKAN, Kemal, KARACA, Yılmaz, KIRCA, Ersin, ŞAHİNTÜRK, Hasan, TEMEL, Mehmet Selim, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Türk Okçuluğu*, Okçular Vakfı Yayınları, İstanbul 2019.

ÖZVERİ, Murat, *Okçuluk Hakkında Merak Ettiğiniz Her Şey*, Umut Matbaacılık, İstanbul 2006.

ÖZVERİ, Murat, *Türk Yay-ı-Av Dünyası, Bugünü ve Uygulamaları*, Bizim Gezegen, 2018.

POPE, Saxson Temple, *Ok ve Yay Hakkında Bir Araştırma*, Recep Efe Çoban (çev.), Selenge Yayınları, İstanbul 2021.

Şucâ'u'd-Dîn Dorûd-Bâşî-yi Beyhakî, *Okçuluk Sanatı, Câmi'u'l-Hidâyet fî 'İlmi'r Rimâyet*, İbrahim Duman (çev.), Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2020.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Spor*, Seçil Ofset, İstanbul 2018.

UÇAR, Ahmet (Ed.), *Nişangâh-ı İstanbul: İstanbul Through A Bow's Sight*, Gürsoy Grup Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

UÇAR, İlhan, *Ok Atıcılığının Kuralları-Kavâidü'r-Remy*, Mucize Yayınları, Ankara 2013.

VURAL, Hanifi, AKSOY, Yaşar Metin (hızl.), *Kavsname*, Taşhan Kitap, Tokat 2010.

WHITMAN, Theodore R., *The History Of Archery*, CreateSpace Independent Publishing Platform, Güney Carolina-ABD 2017.

YASTI, Mehmet (hızl.), *Okçuluğun İlkeleri Umdetü'l-Mütenazilin*, Palet Yayınları, Konya 2016.

YAVUZ, Kemal, CANATAR, Mehmed (hızl.), YÜKSEL, İ. Aydın (Ed.), *Okçuluk Kitabı Telhîs-i Resâilât-ı Rumât (Mustafa Kâni Bey 1252/1836)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2010.

YÜCEL, Ünsal, *Türk Okçuluğu*, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

YÜKSEL, İbrahim Aydın (hızl.), *Bahtiyarzâde Okçuluk Risalesi*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2017.

YÜKSEL, İbrahim Aydın, BETİN, Ahmet Turgut, *Tezkire-i Rumât (Atıcılar Tezkiresi)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2019.

1.2.2. Ok ve Okçuluk ile İlgili Makaleler

AKSOYAK, İsmail Hakkı, “Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 1, (1995), s. 81-94.

ARBAK, Perihan, “Ok ve Okçuluk Hakkında Bibliyografya”, *Türk Kültürü Dergisi*, C. II, S. 22, (Ağustos 1964), s. 134-136.

AZBAY, Enes, “XVII. Yüzyıldan Bir Okçuluk Kitabı: Hâza Kitâb-ı Kavsnâme ve Okçuluk Terimleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 30, (Bahar 2019), s. 191-211.

BAYKUZZU, Tilla Deniz, “İslam Öncesi Orta Asya Türklerinde Kur ve Kurluk”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 53, S. 1, (Ankara 2013), s. 221-250.

BİR, Atilla, KAÇAR, Mustafa, ACAR, Şinasi, “Türk Menzil Okçuluğu, Yay ve Okları”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. VIII, S. 1, (Aralık 2006), s. 39-67.

BULUT, Abdullah, “Rasih’in Okçulukla İlgili Bir Manzumesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 17 (Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz Özel Sayısı), (Erzurum 2001), s. 95-104.

DEMİR, Muzaffer, “İskitli Okçuların Atınaya Getiriliş Tarihi Üzerine Yeni Bir Yorum (M.Ö 5. Yüzyıl)”, *Belleten*, C. LXV, S. 244, s. 905-910.

DEMİREL İŞLİ, Esin, “Okmeydanı: Geçmişi, Bugünü ve Yapılması Gerekenler”, *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C.I, S.3, (Ankara 1998), s. 28-30.

GÖKSU, Erkan, “Ok ve Yayın Türk Devlet Geleneği ve Hâkimiyet Anlayışındaki Yeri”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic) Volume 5/2 (Spring 2010)* (Yeni Türk Edebiyatının Kaynakları II), s. 986-1011.

GÜNDÜZ, Gökhan, ÖZDEN, Seray, TEKÇE, Mustafa Serdar, “Türklerde Ahşap Ok Yapımı”, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 17, (Ocak 2010), s. 111-122.

GÜRGENDERELİ, Rifat, “Bir Okçuluk Risâlesi: Kavsnâme”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.10, S.8, (Bahar 2015), s. 1313-1324.

GÜVEN, Özbay, “Geleneksel Okçuluk ve Güreş Sporunda Ahiliğin Etkileri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 27, s. 1-35.

GÜVEN, Özbay, “Türk Kültüründe Kaybolan Miraslarımızdan İstanbul Ok Meydanı Spor Alanı”, *Toplumsal Tarih*, C. III, S. 14, (Şubat 1995), s. 14-19.

KOCATÜRK, Ertuğrul, “Kemankeş Sırrı”, *Sızıntı Dergisi*, C. 15, S. 170, (Mart 1993), s. 75-78.

KÖKSAL, M. Fatih, “Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri’ne Ekler”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. X, (2001), s. 235-253.

KUNTER, Halim Bâki, “Atıcılar Kanunnâmesi”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C. II, S. 10, (Ankara 1942), s. 253-274.

METİN, Tülay, “Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl. 7, S. XVII, (Mart 2014), s. 131-153.

ÖNGEL, Hasan Basri, “Mistik Ögeler ve Uygulamalar Açısından Erken Dönem Türk Okçuluğu”, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 8, S. 2, (Ekim 2000), s. 219-238.

ÖZ, Tahsin, “Türk Okçuluğu ve Atatürk”, *Atatürk Konferansları 2.:1964-1968 Türk Tarih Kurumu*, (Ankara 1970), s.139-146.

ÖZDEN, Seray, GÜNDÜZ, Gökhan, ONAT, Saadettin Murat, “Türklerde Yay Yapımı ve Ağaç Kullanımı”, *Düzce Üniversitesi Ormancılık Dergisi*, C. 5, S. 1, (Haziran 2009), s. 150-169.

ÖZGEN, Mutlu, “Osmanlı Şenlikleri: Kabak Oyunu”, *Popüler Tarih Dergisi*, C. 7, S. 70, (Haziran 2006), s. 26-31.

ÖZKAFA, Fatih, “Okçuluk ve Hat Sanatı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.7, S. 3, (2018), s. 1642-1672.

ÖZKAN, Ferudun Hakan, “Kühü’l Ahbâr’da Osmanlı Okçuluğu”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, C. 49, S. 2, (Güz 2011), s. 223-238.

ÖZVERİ, Murat, “Osmanlı Kompozit Yayının Savaş Alanlarındaki Avantaj ve Zaafları”, *Yeni Bir Askeri Tarih Özlemi: Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, (haz. Kahraman Şakul), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2013, s. 20-41.

RITTER, Helmut, “Ata Binmek, Ok Atmak”, *Türkiyât Mecmuası*, C.IV, (1934), s.45-47.

ŞENARSLAN, Necip Fazıl, “Osmanlı Sahasında Tercüme Edilmiş İlk Okçuluk Risalesi: Umdetü’l Mütenâsilîn”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 56, (2016), s. 1077-1104.

TEMİZKAN, Abdullah, ÇOBAN, Recep Efe, “Dedem Korkut Kitabındaki Silah Terminolojisi Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.15, S.2, (Kış 2015), s. 15-28.

TULU, Sultan, “Dede Korkut Kitabında Okçuluk Terimleri”, *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, (Bahar 2021), s. 51-58.

TURAN, Osman, “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”, *Belleken*, C. IX, S. 35, (Temmuz 1945), s. 305-318.

TURAN, Selami, GÜRBÜZ, Fuat, “Mehmed Emin Vahîd Paşa’nın Minhâcü’r-Rumât Adlı Eseri”, *Pesa International Journal of Social Studies*, C. 5, S. 2, (Temmuz 2019), s. 59-64.

TÜRKMEN, Mutlu, YÖNAL, Gamze, “Türk Kültür Yaşamında Okçuluk”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 55, (Ekim 2017), s. 523-533.

VURAL, Hanifi, “Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yer Alan Okçuluk Terimleri”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sonbahar Özel Sayısı, (Ekim 2020), s. 115-123.

YÜCEL, Ünsal, “Sultan II. Mahmud Devrinde Okçuluk”, *Türk Etnografya Dergisi*, S. 10, (1968), s. 89-102.

ZAL, Ünal, “Türk Kültüründe “Ok”ların Taşıdığı Anlamlar ve “Okumak” Fiilinin Ortaya Çıkışı Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 167, (Mart-Nisan 2007), s. 69-82.

1.2.3. Ok ve Okçuluk İçerikli Tezler

ÇOBAN, Recep Efe, *Orta Asya ile Bereketli Hilâl Arasında Bileşik Yayın Keşfi ve Gelişim Aşamalar (M.Ö. 3000 – M.Ö 500)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2016.

DOĞAN, Abdullah, *Osmanlıda Kemankeşlik (Okçuluk) ve Ahilik Ritüelleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2017.

DOĞRU, Recep Selman, *Kevserü'l Hayât ve Mücellâi'r-Rumât*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

İNAN, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Okçuluk Sporuna ve Temel Teknikleri*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

ÖLÇÜLÜ, Hasan Çağrı, *Tuhfetü'l-Hasîb (İnceleme-Metin-Dizin)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2014.

ŞENARSLAN, Necip Fazıl, *Risâle-i Kavsiyye Der Beyân-ı Zümre-i Tîr Endâzân*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2012.

TUNÇ, Ali, *Osmanlı Devleti'nde Spor (Okçuluk)*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2000.

YILDIRIM, Burhan Çağrı, *Kemankeş Mustafa Kavışnâme*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2004.

YILMAZ, Seda, *Osmanlı Türkçesiyle Yazılmış Okçuluk ve Atçılık Mecmuası (Hüsrev Paşa 816) Metin ve Gramer İncelemesi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

YÜCEL, Ünsal, *Kültür Tarihimizde Okçuluk Sanatı ve Müesseseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1971.

1.2.4. Ok ve Okçuluk ile İlgili Ansiklopedi Maddeleri ve Sözlükleri

_____ “Ok Dili”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, C. 7, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985, s. 2723-2724.

_____ “Ok”, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, C.7, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1985, s. 2721-2723.

_____ “Okçuluk”, *Büyük Ansiklopedi*, C. 11, Nesa Yayınları, İstanbul, s. 4256-4257.

_____ “Okçuluk”, *Türk Ansiklopedisi*, C. 25, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1977, s. 394-394.

AKSOY, Hasan, “Kavşnâme”, *TDVİA*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara 2002, s. 70-71.

ATABEYOĞLU, Cem, “Okçuluk”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, s. 125.

BOZKURT, Nebi, “Ok”, *TDVİA*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 2007, s. 333-335.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “Okçu”, Milliyet, İstanbul 2007.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “Okçular Tekkesi”, Milliyet, İstanbul 2007.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “Okçuluk”, Milliyet, İstanbul 2007.

GÜNDÜZ, Filiz, “Ok Meydanı”, *TDVİA*, C.33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 2007, s. 339-340.

İŞLİ, H. Necdet, “Okçular Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, s. 124.

İŞLİ, Necdet, DEMİREL İŞLİ, Esin, “Ok Meydanı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, s. 125-126.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük, “Ok”, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük, “Okçu”, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2006.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, “Kemankeş Sırrı”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, “Kemankeş”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, “Ok Ayaklamak”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, “Ok Mazgalı”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, “Ok”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, “Okçular Şeyhi”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, “Okçular Tekkesi”, Milli Eğitim -- Basımevi, İstanbul 1946.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, “Okmeydanı”, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.

2. BÖLÜM: İRŞÂDÜ’R-RUMÂT ADLI ESERİN DEĞERLENDİRMESİ

Bu çalışmaya konu olan “İrşâdü’r-Rumât” adlı eserin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazîne Kitaplığı 626 numarada yer almaktadır.

Eser, kurallara riayet edilerek transkribe edilmiştir. Transkripsiyon yapılırken Arap alfabesindeki ayın (ع) harfi (‘), hemze (ء) harfi (’) işaretleri ile gösterilmiş olup Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde uzatma gerektiği durumlarda söz konusu kelimedeki harfin üzerine (^) işareti konulmuştur. Eserin transkripsiyonunda noktalama işaretleri kullanılarak metnin daha anlaşılır olması hedeflenmiştir.

Metnin satır numaraları parantezle () gösterilmiştir. Okunuşundan emin olunamayan kelimeler soru işareti (?) ile belirtilmiştir. Mevcut olan bazı sayfalarda okçulukla ilgili yaygın kabul gören kelimeler müellif tarafından farklı şekillerde yazılabilmektedir. Bu kelimelerin doğru yazılışları esas alınarak yazıya aktarılmıştır. Mümkün olduğunca metnin transkribi sırasında imlâda bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır.

Metinde üzeri silik ve çizik olduğu için okunamayan kelimeler ve satırlar dipnotla belirtilmiştir. Metnin aslına riayet edilerek kelime ve tamlamalar müellifin imlâsına uygun olacak şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Eserdeki okunamayan kelimeler için Osmanlı Türkçesi sözlükleri, Arapça ve Farsça sözlüklerden yararlanılmıştır. Ayrıca okçuluk ile ilgili kitaplar ve makalelerden terminoloji alanında da faydalanılmıştır.

2.1. Eserin Tanıtımı

Eserin adı metinde “Bununla şöhreyâb olmağla vesile-i zıkrı hayr olur mülâhazasıyla çend satr terkîm ve ismine hediye’l kemân fî İrşâdü’r-Rumât tesmiye kılındı.” şeklinde beyân edildiği üzere *İrşâdü’r-Rumât*’tır. Eserde, eserin yazım tarihi ile ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kitabın dili genel olarak akıcı ve çoğunlukla Türkçe olsa da Arapça ve Farsça kelimeler ile tamlamalara sıklıkla tesadüf edilmektedir. Bazı sayfalarda Arapça dua ve kelime öbeklerine de yer verilmiştir.

Eserde, cümle bağlayıcı söz öbeklerinin üstü kırmızı çizgi ile çizilmiştir. Bu kelimelere bakılınca konuyu bağlayan kelimeler olduğu ve bir sonraki cümle ile konuya dikkat çekmek amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Metin içerisinde yine bazı “fasl” başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı sayfalarda da bab ve fasl ifadelerinin üstü siyah mürekkep ile çizilerek belirtilmiştir. Bu gösterim türleri, 27. varaktan itibaren büyük ölçüde terk edilmiştir. Söz konusu gösterimler 35. varağa kadar nâdir kelimelerde, siyah mürekkep ile üstü çizildikten sonra tamamen bırakılmıştır. Bazı sayfalarda bulunan kimi cümle ya da kelimelerin üzeri karalanmıştır. Eser, sayfa sayısının numaralandırılması yöntemine göre 43 varaktan oluşmaktadır. Kitabın, ilk varaktaki sağ sayfası boş bırakılarak sol sayfadan başlanmıştır. Ve yine kitabın 35. varaktaki sol sayfası da boş sayfadan ibarettir.

Metinde yer alan bazı kelimelerdeki harflere ait noktaların belirtilmemiş olduğu görülmektedir. Ve yine bazı kelimelerde yer alan şedde işareti ve kelimedeki harf başka bir sayfada geçen aynı kelimelerde yer almamaktadır. Eserde geçen bazı kelimelerin farklı yazımlarına da rastlanmıştır. Bu bağlamda, müellifin imla konusunda zaman zaman tutarsız hareket ettiği söylenebilir.

Eserin sayfalarındaki satır sayıları arasında bir birlik yoktur. Genel olarak 16 ilâ 20 arasında değişmektedir. Eser, harekesiz olarak kaleme alınmıştır. Söz konusu risale üç bab (ana başlık) üzerine inşa edilmiştir. *Birinci bab*; atış aletlerine dair nüanslar ile beden gücünün önemi, *ikinci bab*; atış konusuna dair kaideler ile meşk ve idmân alışkanlığının getirileri, *üçüncü bab*; meşk ve idmân konuları üzerinedir. Her bâb üç *fasıla* (ara başlığa) ayrılmıştır. Her bâbın sonunda *zeyl* bölümüne yer verilmiştir. Risalenin son sayfalarında kemânkeşlerin gizli ve saklı sırlarından oluşan noktalar, bazı okçuluk kâideleri ve okçulukla alakalı hadislere değinilmiştir⁴¹. Eser, okçuluk terimleri açısından zengin bir içeriğe sahiptir.

Eser, okçuluk tarihi üzerine kaleme alınan birçok telif eserde de vurgulandığı üzere geleneksel Türk okçuluğu bakımından kayda değer ana kaynaklardan birisidir. Eser, zengin bir içeriğe de sahiptir. Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu* adlı eserinde *İrşâdü'r-*

⁴¹ Çukadâr-ı Şehr-yârî Kemânkeş Ahmed, *İrşâdü'r-Rumât*, TSM. H. 626, vr. 3b.

Rumât'ın yarım kalmış orijinal ve ilgi çekici bir kaynak eser olduğunu dile getirmektedir⁴².

2.2. Eserin Müellifi: Çukadâr-ı Şehr-yârî Kemânkeş Ahmed

Risalede kendi kaleminden çıkan “Ben bu hakîr kalîlü’l-bizâa Kemânkeş Ahmed Çukadâr-ı⁴³ Şehr-yârî tâ ‘unfuvân-ı şebâbdan berü bu fenn-i vâcibü’l-idmâna kûşîş eyleyüb...” satırlarından da anlaşılacağı üzere *İrşâdü’r-Rumât* adlı eserin müellifi Çukadâr-ı Şehr-yârî Kemânkeş Ahmed’dir. Çukadar Ahmed gençlik yıllarından itibaren, okçulukla meşgul olduğunu dile getirmektedir⁴⁴. Çukadar, bazı eserlerde *Tomar Ahmed* diye de anılmaktadır⁴⁵. Okçular Sicili’nde Ahmet Tomarava⁴⁶ adıyla kaydedilerek menzil sahibi bir kemankeş olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber yine aynı sicil defterinde başka bir sayfada bu ismin Tomanova⁴⁷ şeklinde farklı bir yazıma sahip olması büyük olasılıkla bu isimlerin yanlış yazılmış olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Bu eserde menzil sahibi kemankeş olduğu kaydedilmesine rağmen menzil taşının hangi tarihte dikildiğine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Tophaneli olduğu bilinen Çukadar Ahmed yaşadığı dönemin en iyi kemankeşlerinden biri olması hasebiyle Rikâb-ı Hümayûn’da Çukadarlık mevkiisine ulaşmıştır⁴⁸. Çukadar Ahmed (1097/1685) tarihinde kabza alarak iki rekora sahip olmuştur ve taş diktirmiştir. Bunlardan ilki (1110/1698) tarihinde Uşşâkî (Hacı

⁴² Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 39.

⁴³ Çukadâr: Farsça’da “yün kumaş” anlamına gelen *çuha* kelimesine, “sahip olan” anlamına gelen *dâr* kelimesinin eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Çukadarlık Çelebi Sultan Mehmed’in saltanatında (1413-1421) ortaya çıkan bir görevdir. Selçuklulardaki câmedarın karşılığıdır. Padişahın yağmurluğunu, kürk, kaftan, ayakkabı ve çizmelerini korumak, törenlerde ve binişlerde bu eşyaları bir yerden bir yere taşımak, ayıca bayram törenlerinde halka para dağıtmak gibi görevlere haizdir. Bu vazifeyi, Osmanlı Devleti’nde Enderun teşkilâtında yer alan Has Oda ağalarından biri olarak ifade etmek uygundur. Bkz. Abdülkadir Özcan, “Çuhadar”, *TDVİA*, C. 8. Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul 1993, s. 381-382.

⁴⁴ Çukadâr-ı Şehr-yârî Kemânkeş Ahmed, *a.g.e.*, vr. 3a.

⁴⁵ Kemal Yavuz, Mehmed Canatar (hızl.), *Okçuluk Kitabı: Telhîs-i Resâ’ilât-ı Rumât Mustafa Kâni Bey 1252/1836*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2010, s. 182; Hasan Çağrı Ölçülü, *Tuhfetü’l-Hasîb (İnceleme-Metin-Dizin)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2014, s. 89.

⁴⁶ İbrahim Aydın Yüksel (hızl.), İsmail Bakırcan (çev.), *Okçuluk Sicil Defteri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2016, s. 52 (Orijinal metin s. 13).

⁴⁷ *a.g.e.*, s.53 (Orijinal metin s. 14).

⁴⁸ Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 184; Hasan Çağrı Ölçülü, *a.g.e.*, s. 89.

İsmail) Menzili⁴⁹'ndeki Yıldız Poyrazı⁵⁰ ile attığı; 1133 gezlik⁵¹ mesafeye gerçekleştirdiği ok atışıdır⁵². İkincisi ise İmam Menzil⁵³'inde Yıldız Poyrazı ile 1149 gezlik mesafeye gerçekleştirdiği ok atışı ile taş diktirmeye hak kazanmıştır⁵⁴. Bu koşullarda kullandığı yay, yay yapımında şakirdi olduğu Yayıbaşı Küçük (Bodur) Hüseyin⁵⁵'e ait olmakla birlikte kendisi de iyi bir yay ustasıdır⁵⁶. Yayıbaşı Küçük Hüseyin, müellifin eserinde de “Bodur Hüseyin” adı ile anılmaktadır⁵⁷. Tomar Ahmed, döneminde Okçular Tekke'sindeki kemankeşlerin atamadığı ağır kullâbı⁵⁸ çekmeye mazhâr olan ve yüz dirhem yaydan dört dirhem ok çekip atma kudretine nail olan kuvvetli bir kemankeştir⁵⁹. Kâtip Abdullah Efendi *Tezkire-i Rumât* adlı eserinde Çukadar Ahmed için “Atıcılık alanında kusurlarından arınmıştır ve yaşlılarından üstündür. Bu sebeple yalnızca yaya okçuluğunda değil aynı zamanda atlı okçulukta da gayet başarılı bir kemankeştir. Kâtip Abdullah'ın şakirdidir.” demektedir. Kâtip Abdullah'ın, düzenlenen kabza alma töreninde Çukadar Ahmed'e kabza verdiği, kolçak giydirdiği, şed kuşattığı ve unutulmuş sünnetleri yeniden gerçekleştirdiğini de dile getirilmektedir. Ayrıca Çukadar Ahmed'in, bizzat kullanmak için kendisine ok yaptığı bilgisi de bu kayıtlarda mevcuttur⁶⁰.

Müellifle ilgili elde edilen diğer bir bilgi ise 26 Rebîul'ahir 1117 (1705)'te kabza olarak *Okçular Sicili*'ne kaydedilen “İbrahim Çelebi”nin, Çukadar Ahmed'in kardeşi olduğu bilgisidir⁶¹.

⁴⁹ Menzilin ayak taşı, Arkurı Menzili ayak yeri ile Hacı İsmail (Cafer) Menzili baş taşı arasında kısa beyaz mermerdir. Baş taşının yeri, tekke köşesine yakın bir yerdedir. Bkz. Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 159.

⁵⁰ Ok atışları, daha elverişli olduğu için çoğunlukla Yıldız/Poyraz ve Lodos havaları ile yapılmaktadır.

⁵¹ Gez, okçulukta kullanılan bir mesafe ölçüsüdür. Muhtelif kaynaklarda gez için farklı ölçülere rastlamak mümkündür. Ölçü birimleri dönemlere ve kişilere göre değişikliklere sahip olmuştur. Fakat genel olarak kabul edilen ölçü Hasîb Efendi ve Mustafa Kâni'nin kullanmış olduğu 66 cm'dir. Bkz. Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 146.

⁵² Kemal Yavuz, Mehmer Canatar (hızl.), *a.g.e.*, s. 182.

⁵³ Mezilin ayak taşı, Kâğıthane yönünde Nakkaş Menzili baş taşına yakın bir yerde olup Hasköy tarafına doğru atılır. Bkz. Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 157.

⁵⁴ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 184-185.

⁵⁵ İbrahim Aydın Yüksel, *a.g.e.*, s. 52 (Orijinal metin s. 13).

⁵⁶ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 184-185-367; Hasan Çağrı Ölçülü, *a.g.e.*, s. 89.

⁵⁷ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 35b.

⁵⁸ Kullab: Okçuluk ile ilgilenenlerin idmanda kuvvet kazanmak için yayın çilesini bir süre çekip bırakma işlemidir.

⁵⁹ Hasan Çağrı Ölçülü, *a.g.e.*, s. 89.

⁶⁰ Şükrü Seçkin Anık, *Tezkire-i Rumât*, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı ve Okçular Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 2020, s. 492-494 (Orijinal metin vr. 74a-74b); Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 120.

⁶¹ *a.g.e.*, s. 379; İbrahim Aydın Yüksel, *a.g.e.*, s. 53 (Orijinal metin s. 14).

Çukadar Ahmed, var olan bilgiler ışığında menzil sahibi usta bir kemankeş ve yaycı ustası olup 17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Kaynaklarda müellifin doğum ve ölüm tarihi ile ilgili bir kayda rastlanmamaktadır.

2.3. Eserin Bölümlerinin İncelenmesi

Türk ok ve okçuluğuna dair çok fazla kaide ve detay mevcuttur. Hepsi de birbirinden elzem konulardır. İlk etapta bilinmesi gereken konulardan birisi de Türk oklarının, kullanılış yeri ve amacı meselesidir. Bu çerçevede Türk oklarını beş ana gruba ayırmak mümkündür. Bunlar: Menzil okları, Puta (hedef) okları, Tirkeş (savaş) okları, Meşk okları ve İdman oklarıdır. Sınıflandırılan bu ok gruplarının da kendi içinde ayrı türleri mevcuttur. Her birinin kullanılan malzemelerinde farklılıklar söz konusu olmakla beraber kendine has uzunluk, ağırlık ve endam özellikleri vardır. Bu çalışmaya konu olan risalenin yazarı Çukadar Ahmed, eserinin giriş kısmında, “*bu risâle de zikr olunan ok, menzil oku pîşrev olduğu gibi sâir alat dahî cümle menzil alanından*⁶²” diyerek ilk babın ilk faslında pîşrev oku ve ona dair özelliklerle yazısına başlayacağının ipucunu vermiştir.

2.3.1. Bâb-ı Evvel (Birinci Bölüm)

Risalenin bu bölümü, okçulukta kullanılan aletlerle ilgili ayrıntıları ihtiva etmektedir⁶³. Bölümü oluşturan üç fasıl vardır. Fasıllarda sırasıyla ok, yay ve diğer araç gereçler anlatılmıştır.

2.3.1.1. Fasl-ı Evvel

İlk babın ilk faslı ok kavramına aittir. Fasılda sırasıyla ok yapımında kullanılan ağaçlar ve özellikleri, gez, yelek, hava gezi/endam ağırlığı üzerinde durulmuştur. Faslın sonunda okçu ustaları hakkında biyografik bilgilere yer verilmiştir.

2.3.1.1.i. Ok Yapımında Kullanılan Ağaçlar ve Özellikleri

Türk okçuluğunun en önemli kıstaslarının başında usta bir atıcı, iyi bir yay ve iyi bir ok gelmektedir. Okları, yapıldıkları malzemeler baz alınarak “ağaç ok” ve “kamış ok” olarak ikiye ayırmak mümkündür. Türkler, 15. yüzyılda ve daha önceki dönemlerde kayın

⁶² Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 1a.

⁶³ *a.g.e.*, vr. 3b.

ağacından yapılmış okları daha çok tercih etmişlerdir. 15. yüzyılın ortalarından itibaren kamış oku yaygın olarak kullanmışlardır. 16. yüzyılın başından itibaren ise hem kayın ağacından hem de kamıştan okları bir arada üretilmiş; bununla birlikte ağaç okların üretiminde kayın ağacı yerine çam ağacı öne çıkmıştır⁶⁴. Çukadar Ahmed, eserinde, okun birçok çeşit ağaçtan yapılmasına karşın en iyisinin çam ağacından yapıldığının tecrübeyle sabit olduğunu dile getirmiştir. Çam ağacının, hemen hemen her yerde mevcut olan bir ağaç türü olduğuna değinmiştir. Buna karşın okun iyisini elde edebilmek için kullanılan en iyi ağaçların Kaz Dağı'nda Bayramiç kazasında bulunduğunu ifade etmiştir. Çukadar'a göre, ok yapımında, güneşe maruz kalmayan ağaçlar çok fazla tercih edilmemekle birlikte güney rüzgârına karşı olan ve yüksek yerlerde yetişen ağaçlar daha elverişlidir. Yine, ona göre, ok yapılması için ağacın kesilme biçimi de bir o kadar önemlidir. Müellifin dile getirdiğine göre, ağacın kesimi sırasında topraktan bir ok miktarı yukarıdan kesilmesi şarttır; aksi takdirde kesilen ağaçtan pişrev oku elde edilememektedir⁶⁵.

İrşadü'r-Rümat'ta anlatıldığına göre, Kaz Dağlarından kesilen okluk ağaçlar İstanbul'a nakledilmektedir. Bölgede üç ocaklık mevcuttur. Avârız sistemine karşılık her sene İstanbul'a 70.000 okluk ağaç gönderilerek okçulara pay edilmektedir. Bazı okçular, bizzat kendileri gidip ağacı keserek getirip fırına koyup bakımını yapmaktadırlar⁶⁶. Çukadar, fırına koymanın amacının ağacın sahip olduğu tüm yağ ve ırayı atmasını sağlamak olduğunu dile getirmiştir⁶⁷. Çukadar'ın belirttiğine göre, ok imalatçıları ve okçular, daha sonra ağacı yuvarlak bir şekilde inceltmekteydiler; ardından sıkı ve telleri doğru olan ok çubuklarını pişrev oku yapmak için ayırıp saklamaktaydılar. Pişrev okunun en iyisini elde etmek için çubuğunun sıkı ve katı olması gerekmektedir. Telleri çok açık ve çok ince olmayanı yani “ibrişim telli” olanı iyi bir şekilde uçmaktaydı. Okluk çam, yapısına göre sınıflandırılarak farklı isimler alırdı. Bunlardan biri “ibrişim telli” olarak adlandırılanıydı. Çukadar Ahmed, eserinde, daha önce bu işle meşgul olanların açık telli çubuktan pişrev oku yapmayarak gez yaptıklarını vurgulamaktadır. Fakat o yıllarda açık

⁶⁴ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 309.

⁶⁵ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 3b-4a.

⁶⁶ *a.g.e.*, vr. 4a.

⁶⁷ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 315.

telli çubuğa sahip okun uçtuğu da sıkça rastlanan bir durumdu. Bu çubuğun, telleri sıkı ve doğru bir şekilde olanları da vardı⁶⁸.

Eserde, *öz* diye adlandırılan okluk çubuğun ağacın özü olmakla birlikte renginin kırmızı olduğu belirtilmiştir. Çukadar'ın anlattığına bakılırsa, bunun da çıra içermemesi önemli bir püf noktasıydı. Tecrübeli kişiler bu özden yapılan okların daha iyi uçtuğunu belirtmiştir⁶⁹.

Çukadar-ı Şehriyar, *nîmten* diye adlandırılan okluk çubuğu, “Nitelik olarak yarısının öz yarısının ise ağacın dış yani kabuğa yakın tarafıdır.” diye tanımlamıştır. Bu çubuğun bir tarafı kırmızı; diğer tarafı beyaz renge sahiptir. Bu özellikleri ile uçkun bir ok olur; fakat ağacın öz tarafının az, beyaz tarafının ise çok olması gerekmektedir. Eğer çubuğun öz tarafı fazla olursa o tarafa kuvvet kazanıp ok, devamlı o tarafa meylederek okun eğilmesine sebep olur⁷⁰.

Çukadar, hava koşullarına göre hangi ok türünün uçurulması gerektiğine dair bazı ayrıntılara da eserinde yer vermiştir. Yazarın belirttiğine göre, *pelenk* diye adlandırılan okluk çubuk, kesilme işleminden sonra rutubete maruz kalırsa alacalı bir şekilde renge sahip olurdu. Pelenk çubuğundan yapılan okun uçuşundan iyi bir sonuç elde edilebilmesi için Lodosun estiği bir günde uçurmak lazımdı⁷¹.

Risalede yer verilen ve *kalp* diye adlandırılan bir diğer okluk çubuk, telleri bozuk ve doğru olmayan yumuşak ve gevşek bir yapıya sahipti. Yazarın ifadesine göre, muhtemelen kesildikten sonra yapısı bozuluyordu. Kalp çubuğunun özelliklerinden birisi de renginin kırmızı olmasıydı. Ayrıca bu çubuk çıra görünümündeydi. Çukadar, her çubuktan her tür ok yapılamadığı gibi yapılsa da yaya saz edilemediğini dile getirmiştir. Yazar *kalp* çubuktan yapılan okta görüldüğü gibi “Yaya saz edilse dahi ok uçmaz.” demektedir. Ona göre, gerekli bakımları yapılırsa okun kısa süreli de olsa uçuşu sağlanabilirdi ama bu ömrünün uzun olacağı anlamına gelmezdi ve ok kırılabilirdi.

⁶⁸ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 4a-4b.

⁶⁹ *a.g.e.*, vr. 4b.

⁷⁰ *a.g.e.*, vr. 4b.

⁷¹ *a.g.e.*, vr. 4b.

Kitapta anlatıldığı üzere, okluk çubuğunun tercih edilen önemli özelliklerinden bir diğeri de beyaz renkte olmasıydı⁷².

Çukadar Ahmed, risalesinde, ok yapımında kullanılan çubukları tasnif ederek özelliklerine geniş yer ayırmıştır. Bununla birlikte, farklı kaynaklarda *koğaz* olarak adlandırılan çubuğa dair risalede bir bilgi vermemiştir. Ünsal Yücel, koğaz okluk çubuğuna dair topladığı bilgileri şu şekilde ifade etmiştir: “Hadde ile okun kalınlığı ölçülüp, söz gelişi 5 dirhem gelmesi beklenen tartıldıkta 4-4.5 dirhem gelirse, yani özgül ağırlığı diğer cins çamlardan daha hafif olursa, bu cins çama “koğaz çam” denilir. Atış kusursuz yapılırsa, koğaz çamlı ok öteki cins okları bir hayli geçer”⁷³.

Eserde oka tımar verilmesi üzerinde de durulmaktadır. Oka tımar verilirken okun boğaz tarafının fazla tımarlanarak siyah renge dönüştüğü ve bunun atışa engel bir durum olmadığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte “kara boğaz ok” diye tabir edilen bir okun atışının iyi olduğu belirtilmektedir. Okun soya tarafı olan kısmın, ağacın toprak tarafına gelen kısım olduğu dile getirilmektedir. Bu aşağı gelen kısmın ağacının sıkı olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Yazarın ifadesine göre, bunun başlıca sebebi ağacın yukarıya doğru gidildikçe yapısında yer alan tellerin kalınlaşması ve açık bir hâl almasıdır⁷⁴.

2.3.1.1.ii. Gez

Oku meydana getiren önemli unsurlardan bir diğeri de gezdir. Gez, okun baş tarafında yer alan çileye takılacak olan kertik bölümüne verilen addır. Okun uçmasında çok elzem bir yere sahiptir. Biçimi lâleye benzeyen gezin “âdi gez”, “bakkam gez”, “başpâre” olmak üzere üç çeşidi vardır⁷⁵.

Bakkam Gez: Çukadar Ahmed, bakkam ağacından yapılan gezin tanımını şu şekilde yapmaktadır: İki parçadan oluşan bakkam ağacının bir miktar sinir ile okun kısmına sarılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Eğer ki uçkun bir okun gezi kırılırsa yeni gez yapıldığında o okun bir daha uçmadığı söylenmekle birlikte bunun aksinin de

⁷²a.g.e., vr. 5a.

⁷³ Ünsal Yücel, a.g.e., s. 316.

⁷⁴ Çukadar Ahmed, a.g.e., vr. 5a.

⁷⁵ Ünsal Yücel, a.g.e., s. 317.

gerçekleştiği zamanlar mevcuttur. Usta bir okçunun mahareti gezin nasıl yapıldığından anlaşılmaktadır. Çukadar Ahmet gez yapımında selefin, gezi sığ bir şekilde yaparak gez dudaklarını ince ve sivri yaptığını dile getirmektedir. Kendi zamanında ise gezlerin derin olmakla birlikte dudaklarının kalın yapıldığını söylemektedir. Çukadar Ahmet, gezin nasıl yapılması gerektiği ile ilgili bu görüşler arasında selefin yaptığı gez yapımı ile ilgili sözleri kıymetli görmektedir. Ama sığ gezin çileden kolaylıkla çıktığını belirtir ve eskiden gelen bu bilgilerin kendi zamanında yer alan uygulamalara karşı bir görüş olduğunu belirtmektedir. Pehlivanların, sığ gezi atamayarak gezden çıkardıkları görülmektedir. Ama atıcı gezden çıkarmayarak oka yön verdikten sonra açık şekilde ve kısa sürede atış yaparsa okun uçuşu sağlanabilir. Çukadar'a göre gezi bu şekilde dümenlemek de her atıcının harcı değildir. Okun iyi bir şekilde dümenlenip, uçuşu için gez kertiğinin gerekli derinliğe ve genişliğe sahip olması gerekmektedir⁷⁶. Görüldüğü üzere pişrev okunun gez yapımı aşamasında bakkam ağacından (*Caesalpinia Sappan*) faydalandığı için bu adı almaktadır.

Bakkam gez ile ilgili bilgilendirmeleri yapan Çukadar Ahmed, aşağıda verilen başpâre gez ve adi geze dair herhangi bilgiye yer vermemiştir. Fakat genel bir çerçeve oluşturması için bunlara dair farklı kaynaklardan edinilen bilgilere kısaca yer vermenin yerinde olacağını düşünerek aşağıda yer verilmiştir.

Başpâre Gez: Kemik ya da fildişinden oluşan ve tek parçadan meydana gelen geze başpâre gez denilmektedir. Başpâre gezin en iyisi yaban keçisi boynuzunun uç kısımlarından yapılmakta olup incik olarak adlandırılan kemik ve başka kemikler de kullanılmaktadır⁷⁷.

Adi Gez: Bu gez türünde, okun uç kısmı kertilerek gez özelliği kazandırılmıştır. Bu tarz geze sahip oklar genel olarak seri üretimi yapılan tirkeş oklarında görülmektedir. Dudaklarının kolay bir şekilde apışıp ayrılma durumu mevcuttur⁷⁸.

⁷⁶ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 5a-5b.

⁷⁷ Kemal Yavuz, Mehmed Canatar, *a.g.e.*, s. 125.

⁷⁸ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 317.

2.3.1.1.iii. Yelek

Okun havada yol almasını ve ayağı üzerine düşmesini sağlamak amacıyla, boyun tarafına yapıştırılan tüylere “yelek” denilmektedir. Peylek, sakal ve yün kavramları da kullanılan diğer isimleridir⁷⁹.

Çukadar Ahmed; yeleşin, her kuşun kanadından imal edilebilir olduğunu fakat pişrev oku için sadece kuğu kanadının uç kısımlarındaki çelenk olarak tabir edilen tüylerinin önem arz ettiğini ifade etmektedir. Onun belirttiğine göre, bu tüyün bir tarafı ensiz diğer tarafı ise enlidir. Bu kısımdan pişrev oku yeleşimi olmamaktadır. Ensiz kısmının, orta bölümünde yer alan ne katı ne de yumuşak olan tüylerinden yapılan yelek tercih edilmektedir. Yelek yapımında, kuşun her bir kanadından bir tek yelek alınması uygundur. İyi uçan bir ok için üç kuşun sağ ya da sol tüylerinden meydana gelen yelek gerekmektedir. 20-30 çift çelenkten 5-10 okluk iyi yelek elde edilmektedir. Yeleşin en iyisi sultânî cinsinden elde edilen tüylerden oluşmaktadır ve renginin beyaz ya da siyah olması okun uçuşuna engel teşkil etmemekle birlikte beyaz olanı tercih edilmektedir. Çünkü siyah olan kuğunun yavrusudur ve anaç olan kuğunun tüyü yapısı itibarıyla daha çok tercih edilmektedir⁸⁰.

Yelek yapımında kullanılan diğer kuş türleri ise şunlardır: Akbaba, kartal, karabatak, beyaz ve alaca göçken. Mustafa Kâni, eserinde; Abdullah Efendi'nin, İran'dan geldiğini belirttiği şehir denilen kuşun tüyünden her çeşit ok yeleşimin yapıldığını ve atıldığında diğer oklardan 100 gez daha ileri gittiğini ifade etmektedir. Hedef okçuluğunda kullanılan okun yeleşimi, kullanılacak kuşun sağ kanadından alınırsa ok, doğru ve daha isabetli bir şekilde uçarak hedefe varır. Menzil okları için kullanılan okun yeleşimi, kullanılacak kuşun sol kanadındaki tüylerden elde edilirse hızlı bir şekilde daha uzağa gider⁸¹. Kullanılan okun cinsine göre kullanılan kuş tüyü de değişebilmektedir. Bu durum da okun iyi uçuşuna etkindir.

Çukadar'a göre, okun iyi bir şekilde uçuşmasını sağlayan diğer bir faktör ise yeleklerin belirli aralıklarla yerlerine yapıştırıldıktan sonra “dağ⁸²” olarak tabir edilen

⁷⁹ a.g.e., s. 321.

⁸⁰ Çukadar Ahmed, a.g.e., vr. 5b-6a.

⁸¹ Kemal Yavuz, Mehmed Canatar, a.g.e., s. 130.

⁸² Çukadar Ahmed, a.g.e., vr. 6a.

ütüleme işlemi gelmektedir. Ucu yassı ve cilalı olan dağlak demiri ile bu işlem gerçekleştirilir eğer ki bu alet yoksa miyane tığı ile de bu işlem yapılabilir⁸³. Yeni takılan yeleklerin ütülenmesi şarttır ve yelekler eskise bile ütüleme işlemi gerçekleştirilmelidir⁸⁴.

Okun, üçten fazla yeleği olmaz mı? Bu da akıllara gelebilecek önemli bir detay sorusudur. Buna cevaben Mustafa Kâni; geçmiş dönemde altı ya da dört yeleğe sahip puta oklarının ve başka okların kullanıldığını belirtip sonra gelen üstatların bunun gereksiz ve anlamsız olduğunu gözlemledikten sonra üç yelek kullanımında hemfikir olduklarını belirtmiştir⁸⁵.

2.3.1.1.iv. Hava Gezi / Endamı – Ağırlığı

Hava gezi olarak nitelendirilen ok çeşidi idman okları kategorisinde yer alan ok sınıfına aittir. Menzil atışları için kullanılan bir idman oku çeşididir. Çam ağacından yapılmaktadır. Hava gezinin kendine has bir endamı vardır. Çukadar Ahmed, önceki dönemlerde yaşayanların, ucunu kalın yaparak hava gezi endamına soktuklarını ya da orta bölümünü yumruk ve yüksek şekilde edip gittikçe incelterek iğneye benzer bir inceliğe sahip olarak yaptıklarını ifade etmektedir. Onların atışları sonraki gelenlere karşı olsa da kuvvetlerinden kaynaklı atışı sağlamışlardır. Fakat sonra ki gelenlerin siper icat etmelerinden dolayı öncekilerin küşad ettikleri yerden dört parmak fazla çekmeleri sebebiyle geçmiş dönemdeki endam bu asırlarda işlevini yitirmiştir. Çukadar Ahmed, sonraki üstatlardan merhum Eyüplü Hasan Usta, oğlu İbrahim Usta, şakirdi Hacı Abdurrahman ve binyüzcü kemankeşlerden olan merhum Mehmet Ağa'nın ok yapımı sanatında usta olduklarından ve atıcılıkta söz konusu olan endam, okun gezinden bir sere kadar uzaklıktan sonra kalınlaşarak bu yeri de boğaz ve göğüs olarak nitelendirmektedirler. Soya tarafından bir sere kadar ilerleyince kalın bir şekil alarak soya yakın yerde ayak ve kalınlaşmanın son bulduğu yeri şalvar olarak nitelendirilmektedir. Göğüs ve şalvar arası düz olmaktadır. Bu bölüm gövde ve göbek olarak nitelendirilmektedir⁸⁶.

⁸³ Kemal Yavuz, Mehmed Canatar, *a.g.e.*, s. 131.

⁸⁴ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr.6a.

⁸⁵ Kemal Yavuz, Mehmed Canatar, *a.g.e.*, s. 131.

⁸⁶ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 6a-6b.

Menzil okları, oluşturulan gövdenin şekli özelliklerine göre de sınıflandırılmaktadır. Buna örnek olarak risalede bahsedilen endam çeşitlerinden biri de giriş endamıdır. Bu endamın şu şekilde olduğu belirtilmiştir: Gezden itibaren ayak kısmına kadar aynı kalınlığa sahip olup ayaktan itibaren incelmektedir⁸⁷.

Bir okun ağırlığı; kullanılan yaya, kullanılan havaya ve kullanılan yere göre farklılık göstermektedir. Çukadar Ahmed'e göre de okun kalınlığı, inceliği ya da ağırlığının farklılığı atıcıya göre değişmektedir. Kemankeşin çekişine göre ok ağır ve kalın olmaktadır. Yani ağır olmayan ve ince bir oku, ağır ve kalın bir okun geçmeyeceği de bir o kadar aşikârdır. Eğer ki yayın darlığı da şiddetli olursa ok dayanmayıp parçalanır ya da havada oynar. Yay çok ve atışı darlığı olan kemankeşlere zaruri olarak kalın ve dirhemde ağır ok gerekmektedir. Altı dirheme kadar ağır ok atılabilir. Selefin, yüz dirhem yaya altı dirhem okun gerekli olduğuna dair bir kuralı koyduğunu da belirtilmektedir⁸⁸.

Oka uygulanan diğer bir işlem ise balmumu sürmektir. Eğer ok, eski ise sadece silmek yeterlidir. Ok, yeni ise balmumu sürme işlemi gerekmektedir ve atıştan atışa balmumu ile silmek önem arz etmekle birlikte bu işlem okun uçmasında etken bir faktördür. Oku, yağ ve güneşten muhafaza etmekte elzemdir⁸⁹.

2.3.1.1.v. Eserde Adı Geçen Ok Ustaları

Çukadar Ahmed eserinde beş ok ustası hakkında bilgi vermektedir. Bunlar aşağıda ifade edilmiştir.

Eyüplü Hasan Usta

Döneminin en önemli okçu ustalarından biri olup birçok şakirt yetiştirmiştir. Ayrıca atıcılıkta da birçok kemankeşten de üstündür⁹⁰. Çok iyi bir şekilde pişrev oku yapmış olduğundan dolayı “Pişrevî” ismi ile de anılmaktadır⁹¹.

⁸⁷ a.g.e., vr. 6b.

⁸⁸ a.g.e., vr. 7a.

⁸⁹ a.g.e., vr. 7b.

⁹⁰ a.g.e., vr. 6b.

⁹¹ Ünsal Yücel, a.g.e., s. 418.

İbrahim Usta

Eyüplü Hasan ustanın oğludur. Okçuluk sanatını babasından öğrenerek hayata geçirmiştir. Aynı zamanda usta bir kemankeştir⁹². İbrahim Usta 1755 tarihinde saray hesabına çalışan babasından öğrenmiş olduğu okçuluk sanatında dolayı usta olarak saray için çalışan okçular cemaatine katılarak 1774 tarihine kadar bu görevi ifa etmiştir⁹³.

Hacı Abdurrahman

Hacı Abdurrahman, Eyüplü Hasan Ustanın şakirdi olup zamanının usta kemankeşleri arasında yer almaktadır⁹⁴.

Mehmed Ağa

Eyüplü Hasan Usta'nın şakirdi olup okçuluk sanatını ondan öğrenmiştir. Binyüzcü kemankeşlerden biridir⁹⁵. Kuyucu Murat Paşa Türbesi civarındaki dükkânı, kemankeşler tarafından rağbet gören bir mekân olmuştur⁹⁶.

Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi

Ok yapma sanatında bir üne sahip olmakla birlikte atıcılıkta da önemli bir yere sahip olan menzil sahibi kemankeşlerden biridir. Okmeydanı'nda şeyhlik görevini ifa etmiştir. Tüm bunlara ek olarak Çukadar Ahmed, Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi'nin siper mucidi olduğunu da belirtmektedir⁹⁷. 1724 tarihinde saray için çalışan okçular cemaatine girerek 1760 tarihine kadar bu görevi ifa etmiştir. Hasodalı Ali Ağa ile Küçük Hacı Mehmet'in kırdığı rekorlar Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi'nin yaptığı oklar ile gerçekleştirilmiştir⁹⁸.

⁹² Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 6b.

⁹³ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 420.

⁹⁴ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 6b.

⁹⁵ *a.g.e.*, vr. 6b.

⁹⁶ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 422.

⁹⁷ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 6b.

⁹⁸ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 424.

2.3.1.2. Fasl-ı Sâni

İlk bâbın ikinci faslı yay kavramı üzerinedir. Bu fasılda sırasıyla yay yapımında kullanılan ağaçlar ve özellikleri, sinir, boynuz, yay yapımıyla ilgili çeşitli özellikler ve yay uzunluğuna değinilmiştir.

2.3.1.2.i. Yay Yapımında Kullanılan Ağaçlar ve Özellikleri

Türklerin, okçuluk alanında üstün başarılar elde etmesini sağlayan önemli faktörlerden birisi de üstün bilgi, donanım ve gözlem sonucunda ortaya çıkan tecrübelerin birikimiyle meydana getirilen yayın yapımında kullanılan malzemeler ve yapım aşamasındaki tekniklerdir.

Birçok müverrih ve ustanın belirttiği gibi Çukadar Ahmed'e göre de yayı meydana getiren önemli parça ve bölümler şunlardır: Ağaç, sinir ve boynuz. Yayı meydana getiren bu bileşenler, özel olarak yapılan tutkal ile birbirine yapıştırılmaktadır. Yay için kullanılan ağacın Akça ağaç olduğunu belirten Çukadar Ahmed, üvez ağacından da faydalanılabileceğini dile getirmektedir⁹⁹. Akça ağacın tercih edilme sebebi yapısı itibarıyla kesiminin zor, sinirsek ve nem çeken bir özelliğe sahip olmasıdır ve kullanılan tutkalı içine iyice çekmektedir¹⁰⁰. Çukadar Ahmed özellikle Gere ve Çağa Kazalarından çıkarılan ağacın tercih edildiğini belirtmektedir¹⁰¹.

2.3.1.2.ii. Sinir

Çukadar Ahmed'e göre, yay yapımında kullanılan sinir öküz ve öküzün her cinsinden elde edilen sinirden temin edilebilmektedir. Bununla birlikte deve sinirinin de kullanılabileceğini belirtmektedir. Müellif, iyi bir sinire sahip hayvanın her yerde bulunabileceğini; ancak en iyisinin Mısır'dan gelen sinir olduğunun ayrıntısını vermektedir. Çukadar'a göre, Mısır'dan gelen sinirin özelliği yeterince beyaz ve yumuşak olmasıdır¹⁰².

⁹⁹ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 7b.

¹⁰⁰ Kemal Yavuz, Mehmed Canatar, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁰¹ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 7b.

¹⁰² *a.g.e.*, vr. 7b.

2.3.1.2.iii. Boynuz

Çukadar'a göre iyi bir yay için üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus da yayın kemiği, yani boynuzunun teminidir. İyi bir yay için manda ve karasığır boynuzunun gerektiğini belirten Çukadar, sinirde olduğu gibi iyi bir kemiğin de her yerde var olduğunu ancak en iyisinin Mısır'dan geldiğini ifade etmektedir¹⁰³.

2.3.1.2.iv. Yay ve Yay Yapımına Dair

Yayların şekli ve yapısı; kullanıldığı döneme, kullanılış amacına, yayı yapan ustanın bilgi ve becerisine göre bazı farklılıklara sahiptir. Yay yapımı için gerekli olan şartlara sahip ağaç, boynuz ve sinir temin edildikten sonra yay yapım aşamasına geçilirdi.

Çukadar Ahmed'e göre yayı meydana getiren kısımlardan biri olan *kabza*, çoğunlukla Kızılcık ağacından yapılırsa da Akça ağacının kullanılması daha iyi sonuçlar vermektedir. Yay yapımındaki en önemli noktalardan birisi de kullanılacak malzemelerin yeterli miktarlarda olmasıdır. Bu da yayın terkibi olarak ifade edilmektedir. Yapım aşamasında terkib doğru gerçekleştirilmezse o yayın kullanılamayacak bir hal aldığı belirtilmektedir¹⁰⁴. Her bir malzemenin 43 (137,6 gr.) dirhem olması lazımdır. Toplamı ise 130 dirheme (417 gr.) tekabül etmektedir. Yayın yapımı tamamlanıp halkaya çekildikten sonra, kuruyup 100-110 dirheme (320-352 gr.) düşmesi gerekmektedir¹⁰⁵.

Yay yapımı için iki parça boynuzun söz konusu terkibin üzerine yerleştirildiğini belirten müellif daha sonra *ta'sin* adında bir alet ile ağaç ve boynuzun birbirine yapıştırılacak kısımlarına yiv açıldığına değinmektedir. Bunun akabinde *musakka* diye adlandırılan işlemin, yani bir iki defa balık tutkalının ağaç ve boynuza sürülmesinin geldiğini söylemektedir. Kullanılan bu malzemelerin dayanıklılığını kaybetmemesi için yağa ve yaşa değmemesinin önemli olduğuna işaret etmektedir. En önemli aşamalardan birisinin de yapıştırılacak malzemelerin yerlerine iyi bir şekilde sarılması ve oturtulması olduğunu söylemektedir. Çukadar Ahmed, bu sebeple yaycı ustalarının bu işlem sırasında imece usulü çalışma gerçekleştirdiklerini aktarmaktadır. Tutkal sürme işleminden sonra yayın her yerinin eşit bir şekilde ısıtılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çukadar'a göre,

¹⁰³ a.g.e., vr. 7b.

¹⁰⁴ a.g.e., vr. 8a.

¹⁰⁵ Ünsal Yücel, a.g.e., s. 286. Bir dirhem 3,20 gr. üzerinden hesaplanmıştır.

bir sonraki aşamada boynuzlar yerine yerleştirilir ve bu aşama da her aşama kadar önem arz etmektedir. *Tencek* adı verilen bir alet ile boynuz terkibe sıkı bir şekilde sarılır ve yayın daha önce gerçekleştirilen tutkallama işlemindeki fazla tutkal birikintisinden kurtulması sağlanır. Büyük özen ve titizlikle tamamlanması gereken bu aşamalardan sonra terkinin yay şekline girmesi ve kuruması için halkaya çekilme işleminin gerçekleştirilmesi önemlidir¹⁰⁶.

Çukadar'a göre, bir diğer aşama yay kollarını sinir ile kaplama safhasıdır. Bu aşamada, yayın kollarına ta'sin çekilip yivler açıldığını belirten müellif tekrar edilen tutkallama işleminden sonra iki defa sinir döşeme işleminin gerçekleştirildiğini belirtir. Sinir döşeme işleminin her ikisinde de muhtemelen yirmi dirhem sinir kullanılmakta olduğuna değinir. Kullanılan tutkalın koyu olması gerektiğine işaret eder. Sinirin paça kısmından elde edilerek siyah renge sahip olması gerektiği üzerinde durur. Buradan anlaşılmaktadır ki kaliteli ve uzun ömürlü bir yay olması için sinir ve tutkalın aynı malzemeden olması büyük bir öneme sahiptir. Tutkalın iyisinin de beyaz ve şeffaf bir yapıya sahip olduğuna değinen Çukadar Ahmed kullanılacak tutkalın içine bir miktar da balık tutkalı eklemenin gerekliliğine işaret etmektedir. Halkaya çekilip kuruyan yaya, çatlamaması için fincanla sulu tutkal dökülür bu işlem de *yaya su vermek* olarak adlandırılmaktadır¹⁰⁷.

İrşadü'r-Rumât'da yay yapımına dair bahsedilen diğer bir safhanın da halka açmak olduğu görülmektedir. Yay halkasının açılması için bir iki sene beklemenin gerektiği ve halka açma zamanı olarak kemankeşlerin meşke çıkmaya başladığı bahar ayı önerilmektedir¹⁰⁸.

2.3.1.2.v. Yay Uzunluğu

Türk yayları, kompozit Asya yayları arasında en kısa boya sahip olan bir yay türüdür. Arap, İran, Kırım-Tatar, Hind ve Sind, Kore ile Çin yaylarına ait numuneler arasında 110-120 cm uzunluğa sahip olan yaylara hiç rastlanmamaktadır ve verilen bu ölçü Türk yayları için standart bir ölçü kabul edilmektedir¹⁰⁹. Türk yayları ile

¹⁰⁶ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 8a-8b.

¹⁰⁷ *a.g.e.*, vr. 8b.

¹⁰⁸ *a.g.e.*, vr. 9a.

¹⁰⁹ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 282.

gerçekleştirilen geçmiş dönemlerdeki üstün başarılarla bakılarak Türk yaylarının kısa boya sahip olmasının bu yaylara üstünlük sağlayan önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Çukadar Ahmed, kaleme aldığı risalesinde atıcının vücut yapısı ve kol boyunun uzunluğunu göz önünde bulundurarak yayların boyunu üç kategoride sınıflandırmaktadır:

Birinci boy yay: Atış yayı

İkinci boy yay: Puta yayı

Üçüncü boy yay: Tirkeş yayı

Çukadar, birinci boy yay ile atışın zor yapılabileceğini işaret etmektedir. Bu yayın okun havada oynamasına sebep olacağını dile getirmektedir. Atıcının kol boyunun kısa ölçülere sahip olması gerektiğine değinmektedir. Bu sebeple birinci ve ikinci boy yay arasında bir boya sahip yayın tasarlandığını ve genellikle atışların bu yaylarla yapıldığı vurgulamaktadır. Kısa ölçülere sahip olan birinci boy yayı dar yay olarak ifade etmektedir. Çukadar Ahmed, bol yayla gerçekleştirilen atışın dar yayla gerçekleştirildiği gibi darb gücü ve kuvvetine sahip olmadığına değinerek usta kemaneşlerin bu sebeple bol yayı tercih ettiklerini belirtmektedir¹¹⁰. Çukadar Ahmed, eserinde, kategorize ettiği bu yaylara dair herhangi bir ölçü bildirmemiştir. Ünsal Yücel'in eserinde, Abdullah Efendi'nin *birinci boy yayın*; 9 tutam – 10 tutam 1 parmak (114.8 cm), *ikinci boy yayın*; 10 tutam 2 parmak (117.6 cm), *üçüncü boy yayın*; 10 tutam 2.5 ya da 3 parmak (120.4 cm) olarak ifade ettiği bilgisine ulaşılmaktadır. Parantez içinde verilen ölçüler 1640-1689 tarihleri arasındaki 122 adet menzil yayının Ünsal Yücel tarafından gerçekleştirilen istatistik dökümü sonucunda elde edilen ölçüleridir¹¹¹.

2.3.1.2.vi. Yay Tımarı

Geleneksel okçulukta, isabetli, düzgün ve uzak mesafeye bir atış sağlamak birden çok faktöre bağlıdır. Tüm faktörler sağlıklı ve başarılı bir atış için son derece önem arz etmektedir. Yay yapımında kullanılan malzemeler, yayın ağırlığı, uzunluğu, terkibi, atış

¹¹⁰ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, vr. 9a.

¹¹¹ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 283.

esnasındaki hava koşulları ve yayın bakımı (tımari) da bu faktörlerin başında gelmektedir. Son derece önemli hususlardan birisi de yayın tımarıdır. Yay tımarı, fırının üzerindeki tahta bir sandık içerisine yayı bir kılıfa koyarak yerleştirip yayın neminin alınmasından ibaret olan bir işlemdir. Bu işlemin süresinin de oldukça önemli olduğunu belirten Çukadar Ahmed; yayın tımarı fazla olursa atıcıya çok gelerek atış yapamayacağını ve yayın kırılacağını, eksik olursa da gevşek olacağını ve okun uzağa gidemeyeceğini vurgulamaktadır. Yayın tımarında göz önüne alınacak diğer bir faktörün de atış yapacak kişinin çekişi ve küşad yerinin bilinerek işlemi ona göre yapmak olduğu belirtilmektedir. Yay, ister soğuk ister sıcak mevsimde olsun atış yapıldıktan sonra bir gece tımarla koyulmayıp bekletilir ve ertesi gün konulur. Bu uygulamanın sebebi yayın kırılma ihtimalidir. Yayın, su ve rutubetten korunması da büyük bir öneme sahiptir. Bazı atıcıların, fırındaki yaya süngerle su sürerek rakibine karşı hile ettiğine ve o yay ile bir daha atış yapılmadığına değinen müellif bu sebepten dolayı tımar sandıklarının kilitlendiğinden de bahsetmektedir¹¹². Buradan da anlaşılmaktadır ki insan, her dönemde insandır ve rakip gördüğü kişiye spor ahlakına aykırı davranışlar sergileyebilmektedir. Özetle, yay bakımının önemine dair belirtmek gerekir ki: “*Hakkıyla bakımı yapılmış yay yüz gez fark eder.*”¹¹³ denilmektedir.

Söz konusu işlemlerin ardından gerçekleşecek safha yayın düzene sokulması safhasıdır. Bu safha genel olarak cumartesi ve salı günleri yayın kurulup düzene sokulmasıyla gerçekleştirilirdi. Atıcının düzgün bir atış gerçekleştirmesi ve yayın zarar görmemesi için bu işlem bir hayli önemlidir. Bu işlem yeni bir yay ve atıcının koluna uyum sağlamayan yay ile kuramı henüz gerçekleşmemiş yayda son derece önemliydi. Bununla birlikte, atıcının koluna uyum sağlayan ve kuramını almış yayda bu işlemin her hafta arası yinelenmesi şart değildi. Çukadar Ahmed, bunun bir meydan atışı haftasında kurulup bir hafta kurulmaması gerektiğini ve yayın ağızlığının zarar görmemesi için gerekli olduğunu vurgulamaktadır¹¹⁴.

¹¹² Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, v. 9b-10a.

¹¹³ Kemal Yavuz, Mehmet Canatar, *a.g.e.*, s. 97.

¹¹⁴ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, v. 10a.

2.3.1.2.vii. Yay Ağırlığı

Yayın bakımı kadar önemli bir husus da yayın dirhemi yani ağırlığı konusudur. Bir yayın ağırlığı, boyundan ziyade, yay yapım aşaması terkibinde kullanılan ağaç ve boynuz miktarına bağlı bir kıstastır. Bir yay, kendisinden oldukça uzun olan bir yaydan daha ağır çekebilmektedir. İngiliz ve Türk yaylarının boy olarak karşılaştırılması sonucunda Türk yaylarının daha ağır bir çekim gücü ile daha uzak mesafeye atış yaptığı tespit edilmiştir. Çukadar Ahmed, yaylarının ağırlığı ile övünen bazı atıcılara karşılık tecrübe sahibi kemankeşlerin “*Yay dirheme gelmez.*” dediklerini nakletmektedir. Çukadar, iki yayın boy, ağırlık ve tımar konusunda eşit oranlarda yapılmasına rağmen kimi atıcıya az kimi atıcıya ise fazla geldiğini belirterek yay ağırlığına itibar olunmaması gerektiğini vurgulamıştır¹¹⁵. Tüm bunlardan anlaşılmaktadır ki yayın ağırlığı konusu, atıcının başarısını sağlayan faktörlerin başında gelmemektedir. Çünkü; var olan bilgiler ışığında ağırlığı az olan yay ile ağırlığı çok olan yaydan daha uzak mesafeye atış yapıldığı görülmektedir. Burada atıcı önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır ve çekişin çok yapılarak daha uzak mesafelere atış yapıldığı gözlemlenmektedir.

2.3.1.2.viii. Kabza / Kabza Boğazı

Yayı meydana getiren ana kısımlardan biri kabzadır. Kabza ve kabza boğazının ne kadar önemli olduğunu İrşadü’r-Rumât’ta müellifin “*Zîrâ oku yayın kabza dibleri atar*¹¹⁶” cümlesinde görmek mümkündür. Kabza ve kabza boğazı atış sırasındaki tüm görevi üstlenen ana kısımlardandır. Kabzanın, yayın sal olarak belirtilen kollarına bitişik olan bölümüne, üst tarafa geldiği, okun yürümesini sağladığı yer olduğu için kabza boğazı ya da tîr geçimi denmektedir. Bu kısmın biraz yuvarlak olması gerektiği üzerinde duran Çukadar Ahmed, kabza diplerinin çökmesi sonucunda ok atışının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilemeyeceğini belirtmektedir. Bununla birlikte, ayak tarafındaki kabza dibinin çökmesinin atışı çok fazla etkilemeyeceğini ifade etmektedir¹¹⁷. Müellif, üst ve alt kabza dibi ayrımının nasıl yapılacağına dair herhangi bir bilgiye yer vermemektedir. Aslına bakılırsa, Türk yaylarında her iki kol da aynı uzunlukta olup üst ve alt kabza boğazı arasında belirgin bir fark yoktur ve bu bakımdan yay iki taraflı da kullanılmaktadır. Yay

¹¹⁵ a.g.e., v. 10b.

¹¹⁶ a.g.e., v. 11a.

¹¹⁷ a.g.e., v. 11a.

kolunun bir tarafı uzun, bir tarafı kısa olsaydı yay devamlı tek taraflı kullanılmaya maruz kalacak ve bu durum yayın ömrünü muhtemelen olumsuz etkileyecekti.

2.3.1.2.ix. Kasan

Yay kısımlarından olan sal bitimi ile yayın başı arasındaki bölüme *kasan* adı verilir. Kasanın görevi; yay kollarını kasmak ve uç kısımlara doğru yay kollarında karşı direnç etkisi yaratmaktır. Kasan konusunda Çukadar Ahmed, yayın kasanlıca olması gerektiğine ve ayak kasanının zaman içerisinde geriye doğru kendini bırakıp direncini kaybetmesi sonucunda ok atışı yapılamayacağına işaret etmektedir. Müellif, baş kasanındaki doğrulmanın ayak kasanındaki kadar sorun teşkil etmeyeceğine de vurgu yapmaktadır¹¹⁸. Ünsal Yücel'in Abdullah Efendi'den naklettiği bir bilgiye göre ise menzil yaylarının kasanı bir parmak uzunluğunda olmalıydı¹¹⁹.

2.3.1.2.x. Yay Kuramı

Yaylar, kurulu bulundukları esnada aldıkları şekillere göre üçe ayrılmaktadır. Kabzadan itibaren kasan başına kadar aynı biçimde kıvrılana *kabza kuram*; sal boyunca düz ilerleyip kasan başında kıvrılana *tekne kuram*; kabza kuram ve tekne kuramın arasındaki biçime ise *hilâl kuram* adı verilmektedir.

Çukadar Ahmed, eserinde, yay kuramının bir miktar kadar açık şekilde olmasının daha iyi olduğunu öne sürmektedir. Müellif, yay kuramı çok fazla açık şekilde olursa kabza diplerinin sökülmeyeceğinden ve her atıcının atış yapamayacağından da bahsetmektedir. Çukadar'ın belirttiğine göre, kuramın yeterli miktarda açık olmasının kabza diplerinin sağlamlığı üzerinde etkisi bulunmaktadır. Müellif, sıkı bir şekildeki hilâl kuramla atış yapılabildiğini ancak açık şekildeki kuramla kıyaslandığında darp gücünün etkili olmadığını dile getirmektedir. Çukadar'ın İrşadü'r-Rumât'ta vurguladığı hususlardan birisi de zağlardır. Yazara göre, yay teknesi bol olan yayların zağları dar, dar olanların ise zağları bol olarak yapılmaktaydı ve kendisinden önceki neslin zağları çoğunlukla dardı¹²⁰. Zağ; yay başındaki tonç kertiği olarak adlandırılan bölüme takılacak

¹¹⁸ a.g.e., v. 11a.

¹¹⁹ Ünsal Yücel, a.g.e., s. 296.

¹²⁰ Çukadar Ahmed, a.g.e., v. 11b.

çile/kiriş ilmeğinin tiftiklenerek yıpranmasını önlemek için, tonç kertiğinin olduğu kısmın içine yapıştırılan küçük bir deri parçasıdır.

2.3.1.2.xi. Çile (Yay Kirişi)

Yayı meydana getiren ve atış yapmayı sağlayan parçalardan birisi de çiledir. İrşâdü'r-Rumât adlı eserde belirtildiği üzere çilenin ilk ve önemli özelliklerinden birisi kullanılacak yaya uygun bir yapıda olmasıdır. Kitapta, yay çilesinin gereğinden kalın ya da ince olmasının sakıncasına dikkat çekilmiştir. Çilenin orta kararda bir forma sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Kalın ya da inceliğinin yayın ağırlığına göre belirlendiğine işaret edilmiştir. Eserde belirtildiği kadarıyla, çile olması gerektiğinden fazla bol olursa o yayla düzgün bir atış gerçekleştirmek zordur. Yine, müellifin işaret ettiği üzere, bol bir çile kullanıldığı durumda yay ağızlanırdı ve ok kontrolsüz bir şekilde ilerlerdi¹²¹.

Çukadar Ahmed'in belirlemelerine göre, çilenin önemli kısımlarından olan tonç ilmeklerinin yapımı için ham ipek çözülüp açık ve güneşli bir havada gerilerek bükülürdü. Daha sonra üzeri tutkal suyu ile bulanır ve kıvama getirilirdi. İpeğin, kalın ve fazla bükülebilen esnek bir yapıda olanı tercih edilirdi. Fakat haddinden fazla kalın telli ve kuru bir ibrişim olmaması konusuna özen gösterilirdi. Çile yapımında her renk ibrişim kullanılabilirdi. Ne var ki beyaz ve kırmızı renk ibrişim çürük bir yapıya sahipti ve nadiren tercih edilirdi¹²².

Çilenin, dar ya da uzun, ince ya da kalın olması okun havada oynaması atışı etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Sağlam bir çile yapımı için malzemelerin uygun ve yeterli miktarlarda olması önemlidir. Çilenin, değişen mevsim koşullarına elverişli olması, başka bir deyişle sıcak havalarda uzayıp soğukta kısalması da gereklidir. Kıvamın da bir esnek yapıda olması mühimdir. Çile, ham ipek dışında bazı hayvan derilerinin işlenmesi sonucunda da elde edilebilirdi.

Çilede gez yerini belirlemek için sarılan ikinci kat sargıya *dügül* denilmektedir. Dügül çok katlı olmamalı, mümkün oldukça sıkı sarılmalı ve beyaz mum ile mumlama

¹²¹ a.g.e., v. 11b-12a.

¹²² a.g.e., v. 12a.

işlemi gerçekleştirilmelidir. Çukadar Ahmed, eserinde, “Şayet düğül çok sarılırsa okun gezi kırılabilir.” demektedir. Ayrıca usta kemankeşlerin düğül sarmadan okunu atabildiklerini vurgulamaktadır¹²³.

2.3.1.3. Fasl-ı Sâlis

İlk babın son faslı olan üçüncü fasıl okçuluk alanında bu zamana kadar bahsi geçen malzemeler dışında kalan aletlerden zihgîr ve siper hakkında bilgi vermektedir.

2.3.1.3.i. Zihgîr

Zihgir; atış aşamasında kullanılan, atış yapacak sağ ya da sol elin başparmağına takılarak parmak boğumunun yaralanmasını ve nasırlaşmasını önleyen bir yüzük çeşididir. İranlılar, zihgir yerine yüksük anlamına gelen *engüştivâne*, Araplar ise *küştiban* kavramını kullanırlardı. Osmanlı Devleti’ndeki okçular *zihgir* ya da *şast* kavramını tercih etmişlerdir. Farsçada *şast* 60 anlamına gelmektedir. Bu açıdan adını bu sayıdan almış olması kuvvetli bir ihtimaldir. Zihgir ile atış yapılacağı sırada, işaret parmağının ilk boğumu başparmağının tırnağı üzerine konulur. Parmakların aldığı bu şekil eski Arap parmak hesabında 60 sayısına tekabül etmektedir¹²⁴.

Zihgir; fildişi, bakır, gümüş ya da çok farklı değerli taşlardan yapılabilmektedir. Bununla birlikte kemikten yapılanları da vardır. Çukadar Ahmed, her çeşit kemikten zihgir yapılabileceğini fakat en iyisinin “şîr-i mâhî” adlı balığın dışından yapıldığına değinmektedir. Çukadar’ın anlatımına göre, iyi bir zihgir parmağa dar gelip sıkılamalı, bunun için bol olmalı, ama kolay bir şekilde çıkmaması için de gerekli parmağa özel ölçüde ölçüde yapılmalıydı. Bu bakımdan zihginin damak boyu ile yüksekliği ve halkasının ince olması, parmağa uygun ölçülerde olması gereken koşullardandı¹²⁵. Zihgir yapımı ayrı bir uzmanlık isteyen ve her atıcıya ait uygun ölçü ve biçimde olması gereken bir alandı. Bu alanda zihgir ustasının mahareti önemliydi. Zihgir yapımı, okçu ve yaycı esnafı dışında, kendi içlerinde pîrlere ve gediklere sahip olan bağımsız bir esnaf loncası olarak varlığını koruyan bir esnaf grubuydu.

¹²³ *a.g.e.*, v. 14b.

¹²⁴ Ünsal Yücel, *a.g.e.*, s. 348.

¹²⁵ Çukadar Ahmed, *a.g.e.*, v. 12a-12b.

2.3.1.3.ii. Bilek Siperi

Bilek siperi, kabzayı tutan sol ya da sağ el bileğine bağlanan, okun iç kabza bölümüne kadar çekilmesini sağlayan, ayrıca yumruğu oktan ve gelebilecek hasarlardan koruyan bir araçtır. Çukadar Ahmed, kendi zamanından önceki nesillerde siperin var olmadığını ve yakın zamanda ortaya çıktığını belirtmektedir¹²⁶. İrşadü'r-Rumât'ın müellifi ve yazılma tarihiyle ilgili bilgiler ışığında düşünülecek olursa, bilek siperinin en erken 17. yüzyılda kullanılmaya başlandığı söylenebilir.

Çukadar Ahmed ilk olarak okun yumruğa vereceği zararı önlemek için bilek siperinin kısımlarından olan siper tablasının oluksuz bir şekilde olması gerektiğini dile getirmiştir. Çukadar'ın belirttiğine göre, tablanın üzerine deriden yapılan ve ibik adı verilen bir yumru konumlandırıldığını sözlerine eklemiştir. Bu ibik kemik parçasına bağlanarak ok üzerinden atılmaktaydı. Yazarın anlattıklarına göre, bilek siperinin mucidi Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi, siperin kısımlarından olan oluk bölümünü de icat etmiştir. Müellif bilek siperi hakkında şunları da vurgulamıştır: Oluğun eşiği yumruğa göre yapılmaktadır. Yumruğu baş tarafa verirlerse hiç eşik konulmazdı. Ayak tarafına doğru fazla yoğunlaşırsa ok doğru düzgün yaydan çıkmaz, baş tarafına yoğunlaşırsa o zaman da ok sipere çarpardı. Bu iki durumda da müellif, yumruğu başa vermenin gerekli olduğunu dile getirmektedir. Siperi oluşturan oluk kısmının kabza bölümüne yakın olması önemli bir detaydır. Oluk boyunun uzunluğu da çekişe göre değişmektedir. Kemankeş Ahmed bu ölçüyü şöyle belirtmektedir: “Çektiği kadardan iki parmak mikdârı ziyâde olsa kâfidir ve oku siper başından atub da bir karış siper takmak ‘abesdir’¹²⁷.”

Eserde, bilek siperinin icadından sonra icat edilen ve ilave edilen *güler* adlı bir kısımdan söz edilmektedir. Güler, siperin etrafına geçirilen, atıcının tercihinine göre sipere yapıştırılarak ya da yapıştırılmadan da kullanılan bir alettir. Müellife göre, aşağı köşuda azmayış atanın tercih ettiği bir alet olmasının yanı sıra pişrev oku atışında kullanılması gereksizdir. Çukadar Ahmed, bilek siperine dair, okçuluğun başlangıç evresinden itibaren

¹²⁶ a.g.e., v. 12b.

¹²⁷ a.g.e., v. 12b-13a-13b.

kullanıldığı takdirde alışkanlık haline gelir ve bu alışkanlık terk edilmezdi. Çukadar, bilek siperi kullanımının zararı ya da faydasına olmadığına da değinmiştir¹²⁸.

Geleneksel Türk okçuluğunun zirvesi olarak kabul edilen 15. ve 16. yüzyıllarda bilek siperi kullanılmamıştır. Bu yüzyıllardaki rekorlar bilek siperi kullanılmadan gerçekleştirilmiştir. Durum böyle olunca atış için elzem olan bir alet olmadığı düşüncesi doğmaktadır. Bundan dolayı, böyle bir aletin gerekliliği tartışmalıdır.

Çukadar Ahmed, geçmiş yüzyıllarda okun bileğe çarpmasını ve meydana gelebilecek hasarları önlemek için kola geçirilen deriden bu eldivenin varlığından söz etmiştir. Ayrıca üstadın, şakirdine kabza verdiği esnada koluna taktığını ama kendi döneminde bu âdetin unutulup terk edildiğine dikkat çekmiştir¹²⁹.

2.3.1.3.iii. Muşamba (Kabza Sargısı)

İrşadü'r-Rumât'tan elde edilen bilgilere göre muşamba, her çeşit kumaş ve bezden yapılabilir. Bu bez, altı daire biçiminde olup üst tarafa doğru sivrilerek, bir noktada birleşecek şekilde yani konik formda olacak tarzda bal mumuna batırılarak elde edilen bir malzemedir. Yumuşak ve güzel bir formda muşamba elde etmek için birkaç damla zeytinyağı katılması gerektiği vurgulanmaktadır. Muşambanın yumuşak olması önemlidir. Muşamba, eldeki nasırın ok atışı sırasında sorun çıkarmasını engelleyen, eldeki teri alarak da yayın sıkı bir şekilde kavranmasına olanak sağlayan bir alettir. Çukadar Ahmed, kendi döneminden önceki nesilde yaşayanların, muşambayı oldukça yassı ve büyük biçimde sardıklarını belirtmektedir. Bunun uygun bir sarma biçimi olmadığını dile getirmektedir. Ama yine de boyutlarının atıcının yumruğuna uygun tasarlanmasını savunmaktadır. Muşambanın küçük olmasının daha iyi bir şekilde sıkılmasına da olanak sağladığını ifade etmektedir. Şeklinin yassı değil de yuvarlak olmasının önemine işaret etmektedir. Muşambanın kavuk kadar şişkin olmaması gerektiğini dile getirmektedir. Bunun nedeninin, yay kabzasından okun geçeceği bir alan kalmayarak atış yapılamayacağı ya da atışın istenilen doğrultuda gerçekleşmeyeceği

¹²⁸ a.g.e., v. 13b.

¹²⁹ a.g.e., v. 15a.

olduğunun da altını çizmektedir. Müellif bazı atıcıların, muşambanın bükümünü ip ile diktiklerini ancak bu işlemin kendi zamanında çok fazla yapılmadığını belirtmektedir¹³⁰.

Yaya muşamba sarıldığında iyice kavrayıp yumruğu sıkmak gerekir. Muşambanın da sanki yayın kendinden bir parçasıymış gibi bütünleşmesi elzendir. Biraz gevşeklik olduğunda dahi atış yapılamamaktadır. Yay kollarına döşenen boynuzların iki ucu da kabza bölümünde birleşir. Çelik olarak adlandırılan ve birleşen bu yere konumlandırılan beyaz kemikten nişan alınmaktadır. Çukadar Ahmed, çelik olarak adlandırılan bu yerden bir bıçak arkası kadar yukarı sarılması gerektiğine değinmektedir. Müellife göre, dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da şudur: Eğer ki bir yaya muşamba sarılırsa, o yayın çile kısmının gez yerine sarılan düğül muşambanın sarıldığı istikamet ters yönüne doğru olmalıdır¹³¹.

2.3.1.3.iv. Zeyl

Geleneksel Türk okçuluğunda isabetli ve düzgün atışlar sağlayarak başarı elde etmede kullanılan aletler ve bunların yapıldıkları malzemelerin niteliği oldukça önemlidir. Buradan okçulukta en önemli unsurun kullanılan araç ve gereçler olduğu sonucuna varmak doğru değildir. Çukadar'ın kitabında yer verdiği, kemankeşlerin arasında sıkça kullanılan "Ok kendi gitmez!" ibaresinden anlaşılmaktadır ki kullanılan aletler kadar atış yapacak kişi de bir o kadar mühimdir. Müellife göre, eğer iki kemankeşin atış ve çekişi birbirlerine eşitse bile hangisinin kullandığı aletler üstün kalitede ve teknik özelliklere sahipse o kemankeş başarı sağlamaktadır. Kullanılan aletlerin atışı gerçekleştirecek atıcıya, atıcının da atışa ve çekişe muhtaç olduğu aşikârdır. İrşadü'r-Rumât'ta belirtilen bir diğer önemli husus; okun yaya, yayın ise atıcının koluna ve atış tarzına uygun olmasıdır. Hava koşulları ve kullanılan aletlerin atıcının vücuduna uygunluğu da atışı başarılı ya da başarısız kılan etmenlerdendir¹³².

¹³⁰ a.g.e., v. 14a.

¹³¹ a.g.e., v. 14b.

¹³² a.g.e., v. 15a-15b.

2.3.2. Bâbü's Sâni (İkinci Bölüm)

Risalenin bu bölümünde atış üzerine kural ve kaideler anlatılmaktadır. Bölüm, kendi içinde üç fasıla ayrılmaktadır.

2.3.2.1. Fasl-ı Evvel

İkinci babın ilk faslı gez yeri ve atıcılık üzerine genel kaideleri ihtiva etmektedir.

2.3.2.1.i. Ok Atıcılığının Usulleri

Çukadar Ahmed, bu fasılda, okçuluk ilminde bahsi geçen, atıcının kuvvetinin atış anında başarılı bir eyleme dönüşmesinin kolay olmadığını vurgulamaktadır. Ok atışında hangi eylem ve kuralların nasıl yapılması gerektiğini sırasıyla belirtmektedir. Atış yapılacağı sırada ilk olarak kabza bölümünün, muşambanın yukarı kısmından kavranarak şahadet parmağını, orta parmak üzerine kuvvetli bir şekilde konumlandırarak tutulması gerektiğini tarif etmektedir. Yayın hareket etmemesinin önemli bir kıstas olduğunu ve yumruğun çelik gibi olup, oldukça sıkı tutularak kuvvetli olması gerektiğini işaret etmektedir. Okun, çilenin gez yerine takılmasının önemine değinmektedir. Okun gezlendikten sonra mandallanma işlemine geçilmesi üzerinde durmaktadır. Mandallama işlemi, okla zihgirin arasına bir parmak sığacak şekilde, yani oka ne fazla yakın ne de fazla uzak bulunmalıdır. Şahadet parmağının ikinci boğumundan parmağın sonuna değin kalem parmak, okun üzerinde olup küşâd olmalıdır. Çukadar, dümenlemek tabirinin de bu işlem olduğunu vurgulamaktadır. Şast parmağı yani başparmağın üstü kapandığında okun menzillenmesi gerektiğini belirtmektedir. Yazara göre, eğer başparmak, işaret parmak üzerine belirtilen ölçüden fazla kapatılırsa bu durum çekiş için fayda sağlasa da atış sırasında ok çileden kolay bir şekilde çıkmaz. Kemankeş Çukadar Ahmed yumruğun ileri sürülmesini şöyle tarif etmektedir: Belirtilen bu işlemlerin gerçekleştirilmesinden sonra yay ve ok hedefe doğru tutularak olanca gücün sol tarafa verilmesiyle kiriş çekilir ve yumruk gerçekleştirilir. En önemli hususlarda biri şudur ki; kiriş çekildiğinde küşâd edileceği sırada büyük bir dikkat ve özenle çok fazla beklemeden atış yapılmalıdır¹³³. Bunun sebebi de atıcının çekiş esnasında çok fazla güç kaybı yaşamaması ve okun hedefe, doğru ve düzgün gitmesinin sağlanmasıdır.

¹³³ a.g.e., v. 16a,b-17a,b.

Çukadar'a göre, atış sırasında, oku hedefe ulaştırmak için yay ve oku ne çok fazla aşağıya ne de yukarıya doğru tutmayıp, gerekli ölçülerde atmak gerekmektedir. Yay ağırlığı az ise yukarıdan dik şekilde atılan ok başarı getirmez. Dik bir şekilde atılan okun katkı sağlayacağı tek şey sadece ileriye doğru yumruk sürerken kolay yapılmasıdır. Dikkat edilecek diğer bir önemli husus, dirsek dikme olarak tabir edilen konudur. Dirsek yukarıda olduğu surette, ok hedefe giderken okun ucu yukarı tarafa doğru ilerler. Dirsek dikme, atıcının kuvvetini yaya verip çekişe odaklanmasından dolayı zor gerçekleştirilen bir atış usulüdür. Dirsek dikme gerçekleştirilemese bile en azından aşağı tarafa düşmeyip düz tutulmalıdır. Risalede, atış sırasında çekişi yapan elin yüze sürünmesi eylemi, yakın kestirme olarak adlandırılmaktadır. Risalede açıklandığına göre, yakın kestirmenin şöyle bir yararı vardır: Ok, yay kabzasına yakın olup darp gücü oku tam anlamıyla etkiler ve ok doğru ve düzgün isabetle yaydan çıkarak herhangi bir yere çarpmadan atış gerçekleştirilmiş olur. Bu durum okçuluk sanatında *ok yürümek* olarak adlandırılmaktadır¹³⁴.

Okçulukta, atış sırasında her bir hareket atışın başarısını etkiler. Atış sırasında gerçekleştirilmesi gereken usullerden birisi de okun nereye kadar çekilmesi mevzusudur. Çukadar Ahmed, üç tarz çekiş biçiminden bahsetmektedir. Bunlardan birinin kaş, birinin bıyık ve bir diğerinin göğüs üzerinden gerçekleştirildiğini dile getirmektedir. Atıcılar vücut ölçülerine göre kendi tarzlarını belirleyerek bu üç atış biçiminde de başarı sağlayabilmektedirler. Risalede ikinci fasılda buraya kadar anlatılanlar kemankeşlikte başarı elde etmek için dikkat edilmesi gereken önemli hususlardır¹³⁵.

İrşadü'r-Rumât'ta yer alan önemli detaylardan birisi de atış yapacak kemankeşin yay ağırlığıdır. Yayın, atıcıya hükmetmemesi için atıcının çekiş sağladığı yaydan beş dirhem düşük olan yayla atış yapması atıcının yaya hükmetmesi bakımından oldukça önemli bir detaydır¹³⁶. Ok atışını gerçekleştirmek için kullanılan araç-gereç kadar atıcının pazu ve darp gücü de mühimdir. Güçlü ve kuvvetli bir pazu ile darp etkisi yaratmanın sırrı da düzenli ve devamlı olarak meşk ve idman çalışmaları ile sağlanmaktadır. İdman ve meşk çalışmalarına özen göstermeyen kemankeş atış yapsa bile okun yaydan çıkışını

¹³⁴ a.g.e., v. 17b.

¹³⁵ a.g.e., v. 18a.

¹³⁶ a.g.e., v. 18b-19a.

olumsuz etkiler ve ok yaydan doğru düzgün çıkmaz. İdman çalışmalarına özen gösteren bir atıcı gereğinden fazla yay çekip ok atma becerisine nail olabilmektedir¹³⁷.

2.3.2.2. Fasl-ı Sâni

İkinci babın ikinci faslında atışa mâni olan durumlar ve bunların sebeplerinden bahsedilmektedir.

2.3.2.2.i. Atışı Olumsuz Etkileyen Fiiller

Türk okçuluğunda isabetli ve düzgün bir atış yapmak için gerekli birden çok faktör vardır. Duruş, tutuş, teknik eylemler ve vücut yapısına uygun ağırlık ve uzunlukta aletlerin kullanılması bu faktörlerden bazılarıdır. Bu faktörlerin sağlanamadığı surette atış tam olarak istenilen doğrultuda olamayıp iyi bir sonuç vermemektedir.

Çukadar Ahmed, atış sırasında okun ilerlemesine mani olan sebepleri şöyle sıralamaktadır. En başta gelen sebeplerden biri atış sürecinde, geriye doğru çekilen bir okun ters yöne doğru ileri sürülmesi ve bu eylemden sonra okun küşad edilmesidir. Bu durum, risalede, okçuluk literatürüne de girmiş olan *kusdurma* tabiriyle adlandırılmıştır. Yine eserde, 90 dirhem ağırlığında bir yay ile çekiş yapıldığında az da olsa ileri sürmenin o yayın darp gücünü olumsuz yönde etkilediği ve yayın 80 dirhem ağırlığındaymış gibi bir darp gücüne sahip olduğu belirtilmiştir. Çukadar'ın yazdığına göre, kusdurmanın beş çeşidi vardır. İki yayı tutan yumruk, ikisi atıcının şast tarafındadır. Bir diğeri de atış sırasında kolun bükülmesinde ortaya çıkan hatalar silsilesidir¹³⁸. Hataların temelinde yatan asıl sebepler, çok yay ile atış yapmak, atış usullerine tam anlamıyla vâkıf olmayıp gerekli meşk çalışmalarını ihmal etmekten ve atıcının fiziksel olarak yorulduğu zaman meşkin bırakılmadığı sırada dikkatsiz bir şekilde atış yapmaktan geçer. Önemli bir konu da üstat meselesidir. Atış kural ve kaidelerini önemseyen ve dikkatli bir şekilde atıcının hatalarını fark ederek şakirdinin bu atış hatalarına alışmasını önlemek son derece mühimdir. Aksi halde alışkanlık haline gelen yanlışlardan kurtulmak bir hayli zor olmaktadır¹³⁹.

¹³⁷ a.g.e., v. 19b.

¹³⁸ a.g.e., v. 20a,b.

¹³⁹ a.g.e., v. 20b-21a.

İrşadü'r-Rumât'ta belirtildiği üzere atışı olumsuz etkileyen diğer bir durum da okun gezden çıkmasıdır. Bu durumda ok atıcının önüne düşer ve atış gerçekleştirilemez. Risalede belirtildiği kadarıyla, okun gezden çıkmasına sebep olan durumlar şunlardır: Yorgunluk yüzünden atış yapılamaması, okun gez tarafının kırık olması, yay boyunun dar olup atıcıya oldukça az gelmesi ve yayın fazla çekilmesi ya da rakiplerinin yanında atıcının telaşa kapılması. Fakat okun sürekli gezden çıkıp düşmesi bazen süreklilik kazanır ve büyük bir sorun teşkil eder. Bu durumun yaşanmaması için dümene düzen verilmeli ve bahsedilen atış sürecinde gerçekleştirilmesi gereken tekniklere uyulmalıdır¹⁴⁰. Okun gezden çıkma durumuna karşın, yay kirişine sarılan dügülün az miktarda sarılması da önemli bir detaydır. Atışa engel olan bir diğer sebep *açık kestirme* ve *aşağı çalma* olarak adlandırılan durumlardır. Açık kestirme olarak adlandırılan durumda ok yayın kabza bölümüne çarpar ve istenilen doğrultudaki atışa engel olur. Açık kestirmede yüze yakın küşad ederek şaşı geriye doğru atmak gerekmektedir. Aşağı çalma olarak adlandırılan durumda ise ok sipere çarpmaktadır¹⁴¹.

Çukadar Ahmed, bir diğer hata olarak yumruk düşürmeden bahsetmektedir. Bu durumda da okun gezden çıkması sorunu ile karşılaşmaktadır. Buna son vermek için yumruğun yukarı sürerek çekilmesi ve küşad sırasında çelik gibi sıkı ve hareketsiz olmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Atıcının, atış sırasında çekişini yapıp küşad etmek için beklemesi de atışın istenilen doğrultuda olmasını olumsuz etkileyen eylemler arasındadır¹⁴².

2.3.2.3. Faslü's-Sâlis

İkinci babın üçüncü faslında atış gerçekleştirildikten sonra okun havada karşılaştığı olumsuz durumlar ve rüzgâr çeşitleri hakkında bilgiler ihtiva edilmiştir.

2.3.2.3.i. Okun Havada Karşılaştığı Olumsuz Durumlar

Okçuluk sanatında bir okun hedefe istenilen doğrultuda varıp varmayacağı atış sırasında gerçekleştirilen eylemler ve kurallar dâhilinde atıştan sonra okun havada nasıl yön aldığından anlaşılmaktadır. Okun havada oynayarak hareket etmesi o okun ileri

¹⁴⁰ a.g.e., v. 21b.

¹⁴¹ a.g.e., v. 22a.

¹⁴² a.g.e., v. 22b.

gitmesini olumsuz etkilemektedir. Çukadar Ahmed, okun havada oynamaması için uygun gez yerinin belirlenip atış yapılması gerekliliğinden bahsetmektedir. Fakat gez yerinden ziyade atıcının atış tarzından, oktan ve yaydan kaynaklanan sebeplerin daha önemli ve düzeltilmesi gereken noktalar olduğunu vurgulamaktadır. Ok havadayken; yaydan çıktığı anda, yolda ve hedefe yanaşıp inişe geçtiğinde olmak üzere üç durumda oynamaktadır. Yaydan çıkış anında oynaması oldukça zararlıdır. Okun yolda oynamasına ise uygun gez yerinin belirlenmemesi sebep olmaktadır. Okun inerken oynaması da yay düzeninin olmamasından ve okun hafif olmasından kaynaklanmaktadır. Gez yerinden gezlenen, tam anlamıyla iyi bir darp gücü ile atılan ve her hangi bir yere temas etmeden atış yapılan ok olması gerektiği hızla havada küçülür ve yolunu bulur. Gez yerinin, atılan yere yakın olması okun, havada seyrederken uç kısmının aşağı doğru meyletmesine ve okun ilerlemesine olumsuz yönde etki etmektedir. Buna mahal vermemek için ok biraz aşağıdan gezlenmelidir. Çukadar'ın eserde belirttiği “*Dirseği aşağı olan pehlivânın oku havada kabarmaz.*” cümlesinden anlaşılmaktadır ki okun havada istenilen formda seyretmesi ve oynamaması için atış tekniklerine dikkat etmek elzemdir¹⁴³.

2.3.2.3.ii. Hava (Rüzgâr) ve Menzil Çeşitleri

Atışı yapılan okun, uzaktaki hedefe gitmesini sağlayan unsurlardan biri de havada o sırada esen rüzgârdır. Çukadar Ahmed, kendi dönemini kast ederek okların kuvvetli rüzgârların estiği ideal havalarda atıldığını, fakat rüzgârın şiddetinin bir şekilde sarsıcı olmaması ve düz esmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çok düzensiz ve sarsıcı rüzgârın okun havada hareket etmesine sebep olduğunu ve bunun da atışı olumsuz etkilediğini dile getirmektedir. Güney yönünden esen rüzgârdansa kuzey yönünden esen rüzgârda atılan okun, hedefe ulaşma konusunda daha başarılı olduğunu savunmaktadır. Çukadar'a göre; güney yönünden esen (Lodos) rüzgâr, yaz gününde bile hafif kuvvette ve sıcak olduğundan, yay tımarını da atıcının vücudunu da gevşetir. Fakat kuzey yönünden esen (Yıldız) rüzgâr hoş bir esintiye sahiptir ve düz meltem ile esmektedir. Atış meydanlarında, rüzgârların en iyisi olarak kabul edilen ve genel olarak gündeğusu¹⁴⁴ rüzgârı, özellikle yağmur yağdıktan sonraki rüzgâr ile atılan oklar çok iyi bir şekilde hedefe ilerlemektedir. Türk okçuluk tarihinde büyük bir başarı ve şöhrete nail olarak uzak

¹⁴³ a.g.e., v. 23a,b.

¹⁴⁴ Orijinal metinde “gündeğrusu” olarak geçmektedir.

mesafede rekoru kırılmayan kemankeş Tozkoparan'ın Aykırı Menzili de gündoğusu ile atılmıştır. Risalede, bu dönemde uygulanan ama müellifin doğru bulmadığı şu uygulamalardan da bahsedilmektedir: Atışın yapıldığı ayak yerlerinin belli olmaması; genellikle dere, tepe yerlerde atış yapılması; menzillerin zamanında ölçülmemesi, atılan ok sayısının belli olmaması. Çukadar Ahmed, menzil ölçümü konusunda, bu durumun bir getirisi olarak bin ve bin yüz mesafelerinin karıştığı ve doğruluğunun meçhul olduğunu belirtmektedir¹⁴⁵.

Kemankeşler kaç gez mesafeye ok attıysa bu durumdan dolayı kendilerine binci ya da binyüzcü denmektedir. Müellif, eserinde, dokuzyüzcü bir kemankeşin dokuz yüz seksen gezlik mesafeye ok atması durumunda abartılarak bin mesafeye çıkarıldığından ve binci kemankeşin de binyüzcü olarak kabul görmesinin bu durumdaki gibi olabildiğini dile getirmektedir. Poyraz estiğinde ayak yerlerinde top taşı varsa, ölçüsü belliyse ve hava yeri aşağıya meyilliyse ok daha iyi ilerlemektedir, demektir. Bedel varken Lenduha ve Hacı İsmail Menzillerinden atış yapıldığında ok havada hareket ederse Kâğıthane yolu üzerinde kalarak rüzgârın şiddetli olmasından dolayı parçalanacağından söz etmektedir. Bedel ve top taşının hava yerlerinin kolay ve yumuşak yerler olduğunu belirtilmektedir. Yıldız poyrazı havasının oldukça güzel ve yumuşak bir esintiye sahip ve ayak yerinin düz bir yapıda olduğunu dile getirmektedir. Çukadar'a göre, ok, ayak yeri olan Emin Menzilinde güney rüzgârları kategorisinde olan Batı Lodosunda oldukça iyi ilerlemektedir¹⁴⁶.

İrşâdü'r-Rumât'ta, Lodos Menzilinin ayak yerinin minber sofası olduğu belirtilmiştir. Kitapta minber sofasının ayrıntısına da yer verilmiştir. Kible Lodosu ile esen havada, ağırdan bir esintiye sahip olmasından dolayı okun iyi yürümediği dile getirilmiştir. Bununla beraber rüzgârın akşama yakın düz bir şekilde esmesinden dolayı okun daha iyi yürüdüğü ifade edilmiştir. Eserde belirtildiği üzere, iyi bir atış gerçekleştirmek için rüzgârın kuvvetli esmesi ve atıcının meşk ile çekişinin istenilen düzeyde olması gerekmektedir. Bundan dolayı ağustos ayına girildikten sonra ve güz

¹⁴⁵ a.g.e., v.23b-24a.

¹⁴⁶ a.g.e., v. 24a,b-25a.

mevsiminde ok iyi bir şekilde yürümektedir. Hatta atıcı, ok atmadığı menzile, bu süre zarfında ok atmaya nail olur¹⁴⁷.

2.3.2.3.iii. Zeyl

İrşâdü'r-Rumât adlı eserin bu bölümü, ikinci bab üzerine genel bir özet ve tavsiye mahiyeti taşımaktadır. Müellif bu bölümde, kemankeşlikte en önemli şeyin etki-tepkiye benzetebileceğimiz bir özelliğinden bahsetmektedir. Yani ok, menzil alabilmek için atıcının yayın darbı ile gerçekleştirdiği etkiye muhtaçtır. Atıcının bu sırada oku, kusdurmadan ve herhangi bir yere çarpmadan doğru ve düzgün bir şekilde yaydan çıkarması en önemli koşullardandır. Bu minvalde bir atışın elde edilmesi için bu babda bahsedilen usuller üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir. Atıcının, bu usullere binaen bir atış gerçekleştirmesi için de meşk çalışmalarının önemi belirtilmektedir¹⁴⁸.

2.3.3. El-Bâb-ı Sâlis

Risalenin bu bölümü, okçuluk sanatı ile ilgilenenlerin, istenilen usullere uygun atışları gerçekleştirmesi için gerekli olan meşk ve idman çalışmalarına dair bilgileri ihtiva etmektedir. Bu bölümü oluşturan üç fasıl mevcuttur.

2.3.3.1. Faslü'l-Evvel

Çukadar Ahmed, okçuluk ile ilgilenecek kişinin ilk olarak kepade çekmede ustalaşması gerektiğini savunmaktadır. Kepade çekmenin kol gücünü artırması ile güçsüz birinin bu alanda kuvvet kazandığını belirtmektedir. Kepade çekmenin, sadece okçuluğa yeni başlayanlara değil bu eğitimi tamamlamış olan kemankeşlere de fayda sağlaması bakımından oldukça önemli olduğunun altını çizmektedir. Atıcının, yumruğunu alnının karşısına tutarak şastı dik bir şekilde kademeli olarak çekmesinin önemine işaret etmektedir. Tonç yerinin bulunmasından sonra, hatta gez ile çekilmesinin daha iyi olduğunu belirtmektedir. Fakat gezin uzun olmaması ve gezin yumruğun üzerine gelmesi gerektiğine değinmektedir. Şast tarafının üç parmağıyla tutulup şehadet parmağının gezin üzerine gelmesinin esas olduğunu söylemektedir. Çukadar Ahmed, okçuluk eğitimini tamamlayan bir kişinin kullab çekmesi üzerinde durmaktadır. Ona göre, herkes beden

¹⁴⁷ a.g.e., v. 25a,b.

¹⁴⁸ a.g.e., v. 25b-26a.

gücüne uygun kullablama yapmalıdır; aksi takdirde kullablama yapan kişiye fayda sağlamayacaktır¹⁴⁹.

İrşadü'r-Rumât'a göre, bir meşkin en iyi şekilde icra edilmesi için torba darp etmek gerekmektedir. Müellif, kendi döneminden önce yaşayanların torbayı sanduka olarak adlandırdıklarından bahsetmektedir. Yazarın ifadesine göre, torba, sabun çuvalı ile her çeşit çuval ve torbaların içine hallaç dükkânındaki arta kalan malzemelerin doldurulup ağzı ip ile bağlanarak yastık şeklini alan bir malzemedir. Torba darp etmek, kış mevsiminde gerçekleştirilen bir çalışmadır. Torbanın, rüzgâr ve soğuk havaya maruz kalmaması ne kadar önemliyse atıcının vücudunu soğuktan koruması da oldukça önemli bir detaydır. Açık alanda torba darp etmenin bir faydası yoktur. Torbanın konulduğu yer kemer hizasında olup ağzı aşağı tarafa gelerek sağlam bir biçimde konumlandırılmalıdır. Torba yerinin fazla yüksek olmasındansa alçak olması yeğlenir. Çünkü; atıcının şastı ve dirseği yukarı kalkar ve bu da atış için gerekli bir usuldür. İyi bir atışa sahip kemankeşlerin torbaları genel olarak alçaktır. Kullanılan torba yayının, atıcının koluna uygun ölçülere ve nizama sahip olmasının da ayrı bir önemi vardır. Eğer bu özelliklere sahip olmayan başı-kıçı gelmez yay ile torba darp edilirse salkı olur ve bu da istenilen düzeydeki atışa mani bir durum yaratır. Atıcının istenilen kuralları elde edip alışkanlık kazanması için, sürekli belli bir nizama sahip olan yaylar ile farkındalıklı bir idman gerçekleştirmesi son derece mühimdir. İki üç farklı ve biri diğerinden çok ağırlığa sahip yaylarla torba darp etmek gerekmektedir. Çukadar Ahmed, meşkin sonuna doğru fazla ağırlığa sahip olan yayla, acele etmeden büyük bir dikkat ile arkadaşına da atışına dair sorular sorarak on torba darp etmesi gerektiğine değinmektedir. Eserde anlatıldığına göre, atıcının yorulduğu ve sıkıldığı zaman meşk çalışmalarını bırakması gerekmektedir. Bir atıcı gerekli kurallara uygun idman çalışmaları gerçekleştirip atış meydanında rakibi ile atış çalışmaları yapacak evreye geldiğinde bir atış yayı ile torba darp etmesi önemlidir. Çünkü; atış yayına alışıldığında gez atmak, torba darp etmekten daha faydalı bir iştir¹⁵⁰.

Çukadar Ahmed, *ebû'r-rîş* olarak adlandırılan gez gibi bir okun varlığından ve meşk edildiğinden ama hava oku kadar faydalı olmadığından da bahsetmektedir. Gez yayının, atıcının koluna uygun ölçülere ve nizama sahip olması çok daha önemli bir

¹⁴⁹ a.g.e., v. 26a.

¹⁵⁰ a.g.e., v. 26b-27a,b.

kıstastır. Bununla birlikte puta oku atmak da gez atmaktan daha çok fazda sağlamaktadır. Çukadar Ahmed, bu durumun altını çizmek için “*Bir gez on torba mukâbilidir ve bir ok on gez mukabilidir.*” sözünü hatırlatmaktadır. Özellikle okun iyi bir şekilde yürümesi için ezmeyiş, hâki gibi ince oklarla meşk etmenin pişrev oku ile atış yapmak gibi olduğunu dile getirmektedir. Atış yapılacak yaya, okun dayanmasının ve okların aynı dirhemde olmasının önemine işaret etmektedir. Bu duruma dikkat edilmezse ok kullanılmadan çekiş yapıp küşad etmiş mahiyette olunacağını öne sürmektedir. Atıcının her önüne gelen okla atış yapması durumunda atışının istenilen formda olmayıp atıcının kolunda yaralanmalara sebebiyet vereceğini anlatmıştır. Okçulukta başarı sağlamak için gerekli olan meşk çalışmalarında atıcının gez ile meşk ederek fazla ezmeyiş oku kullanması ve tekkenin açılacağı zamana yakın tımarlı yay ile pişrev atmasının mühim olduğuna değinmiştir¹⁵¹.

2.3.3.2. Faslü’s-Sânî

Risalenin üçüncü babının ikinci faslında meşk vakti ile idman vaktinin ne zaman olması gerektiğine dair bilgiler vardır.

Bu bölümde belirtildiğine göre, ok atma sanatı ile ilgilenen kişi ilk olarak gerekli vücut çalışmalarını gerçekleştirip kol ve parmakları biraz güç kazanınca kepage çekmelidir. Çukadar Ahmed, 20 gün kepage çekmenin şart olduğunu dile getirmektedir. Herkesin bu sürece devam ederek gece hizmetine gireceği zaman seher vaktinde kalkıp kepage çekmesi gerektiğini de belirtmektedir. Müellifin, kendi döneminden önce yaşayanlardan naklettiği bilgiye göre, kepage çekmenin hiçbir zaman terk edilmemesi gerekmektedir. Kepage çekmenin belli bir vakti olmadığına ve hemen çekilmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Genel olarak Kasım ayı gelip tekke kapatıldığı zaman bir ay kadar torbaya darp etmeden kepage çekildiğine daha sonraki kış mevsiminde ise torba darp edildiğine ve atıcının da terlemesi sonucu zarar görmemesi için soğuktan kaçınılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır¹⁵².

İrşâdü’r-Rumât’tan edinilen bilgilere göre, kemankeşlik yolundaki inceliklerden biri de atıştan önce abdest almak ve atışın başında ve sonunda fatiha okumaktır. Gez

¹⁵¹ a.g.e., v. 27b-28a,b.

¹⁵² a.g.e., v. 28b.

atmak için, her ne kadar bahar yaklaşıp havalar güzelleşse de hava soğuk olduğu için acele etmemek gerekmektedir ve en azından Nevruz'un gelmesi beklenmelidir yoksa bu çalışmanın bir faydası olmayacaktır. Çukadar Ahmed, meşkin terk edilmemesine binaen, kendi döneminden önce yaşayanlardan “*Eğer meşki, sen bir gün terk eyler isen ol seni on gün terk eyler.*” düsturunu nakletmiştir. Bu düstur, kemankeşler arasında geçmiş dönemlerde ve sonrasında itimat edilen bir tavsiyedir. İnsan tabiatı için dinlenmek de gerekmektedir ama meşkin dinlenmesinin de yine meşk içinde olduğu ve dinlenmek için gece vaktinin yeterli olduğu belirtilmektedir. Çoğu atıcı kış mevsiminde meşk eder ve bahar mevsimi geldiğinde gez atar fakat atış aralarında sıkıldığı ve yorulduğu için meşk etmeyi bırakır. Bu durumu dile getiren Çukadar Ahmed, meşkin sebep olduğu yorgunluğun ok atmayı tamamen bırakarak geçmeyeceğini söylemektedir. Onun belirttiğine göre, keskin bir atış yaparak başarı elde etmek isteyen bir kemankeş istikrarlı ve dikkatli bir şekilde meşk etmeyi kati surette bırakmamalıdır. Meşk günleri olarak, meydan arası diye adlandırılan meydan atışlarının yapıldığı günün ertesi günü yani salı ve cumartesi günleri fark etmeksizin ok ya da gez atarak meşk edilmelidir¹⁵³.

2.3.3.3. Fasl-ı Sâlis

Üçüncü babın üçüncü faslı, meşkte gerçekleştirilen çekiş çalışmalarının sayısı ile ilgili bilgileri ihtiva etmektedir.

2.3.3.3.i. Meşk Sürecindeki Kepade/Torba/Gez Çekiş Sayıları Hakkında

Bu bölümde kepade çekme idmanlarının belli bir zamana sıkıştırılmaması ve süreklilik göstermesi gerektiğine değinilmiştir. Eserde belirtildiğine göre, fazla kepade çekmek oldukça kuvvet ve başarı sağlamada etkilidir. Bununla birlikte, idmanlarda ağırlığı diğer çeşitlere oranla daha az olan *su kepadesi* kullanmanın önemine işaret edilmiştir. Çukadar Ahmed'e göre, okçuluk çalışmalarının ilk evrelerindeki bir atıcı, torba darp etmeden önce 20.000 kez kepade çekmelidir. Daha sonra torba darp etmelidir. Akşam ve sabah da 100 kez kepade çekmeyi alışkanlık haline getirmelidir. İnsan vücudunun dayanma kapasitesi de dikkate alınmalıdır. Kepade çekişi dikkatli bir şekilde gerçekleştirilirse istenilen formattaki hava çekişi etkisi meydana gelir¹⁵⁴.

¹⁵³ a.g.e., v. 29a,b-30a,b.

¹⁵⁴ a.g.e., v. 31a.

Torba darbı sayısı da kepade çekişinde olup insan vücudunun müsaade ettiği kadarıyla yapılabilmektedir. Çukadar Ahmed, okçuluğa yeni başlayan bir kişinin 5.000 ya da 6.000 torba atışı gerçekleştirmesinin yeterli olduğunu ifade etmektedir. Risalede dokuzyüzcü olan kemankeşlerin meşkinde 6.000; binci kemankeşlerin 10.000 den fazla; binyüzcü kemankeş olmak isteyenlerin 20.000; binyüzcü kemankeşlerin ise 20.000’den fazla torba darp etmesi gerektiği ayrıntısına da değinilmiştir. Müellif, atıcının gerçekleştirdiği atış sayısının karıştırılmaması için günlük torba darp atışı sayılarının deftere yazılmasını tavsiye etmektedir. Okçular çok kullandıkları için zamanla ellerinde nasır oluşmaktadır. Oluşan nasırın durumuna göre meşk çalışmalarına beş ya da on gün ara verilebilmektedir. Çukadar Ahmed, nasır oluşması durumunu “*Pehlivânın, elinin nâsûrı sermâyesidir.*” sözüyle tasvir etmiştir¹⁵⁵.

Eserde, torba darp etme sırasındaki yanlışlıkların düzeltilmesi ve atıcının yorgunluğunun giderilmesi için gez atmanın gerekliliği dile getirilmiştir. Yazara göre, gez ve torba atış sayıları birbirine eşit olmalıdır. Vücut atış için müsaade etmediği zamanlarda en azından torbanın yarısı kadar gez atmak gerekmektedir. Çünkü; gez atışı, atış zamanından önceki bir aylık sürede gerçekleştirilir. Bir aylık süre zarfında, günlük 600 gezden hesaplansa en fazla 20.000 gez atışı gerçekleştirilir ve bu sayıdan fazlası çoktur. Kemankeşin, atış gününün sabahında kendini yorması yasaktır ama vücudunu atış gerçekleştireceğinden dolayı ısındırması için ağırlığı az olan yay ile biraz gez ok atması fayda sağlamaktadır. Atıştan sonra ise 200 gez atmak gerekmektedir. Müellif, atış sürecinden sonra gerçekleştirilen bu atış kuralına riayet edilmesi üzerinde önemle durmakta ve gez atmayan atıcının “*Kışın meşk ettim.*” dememesi gerektiğini vurgulamaktadır¹⁵⁶.

2.3.3.3.ii. Zeyl

Bu kısımda yazarın belirttiğine göre, okçulukta üstün bir başarı sağlamayı hedefleyen kemankeşlerin istikrarlı bir şekilde çok sayıda meşk ve idman yapmaları mühimdir. Bu çalışmalar ile usullerine uygun olarak doğru ve düzgün biçimde ok yürütmek hedeflenmektedir. Bu noktada “Senelerce meşk eden atıcıların oku, meşk çalışmalarını az gerçekleştirenlerden daha iyi ok yürütmeye nail olmak için yeterli

¹⁵⁵ a.g.e., v. 31b-32a.

¹⁵⁶ a.g.e., v. 32a,b.

midir?” sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı çoğu defa “Yeterlidir.” şeklindedir. Fakat eserdeki bilgilere bakıldığında yeterli değildir. Yani az meşk ile ok atışında oldukça hüner gösterenler çoktur. Meşk, atıcı için son derece önemli olsa da insan vücudunun tabiatı gereği, müsaade ettiği kadarıyla gerçekleştirmesindeki pay bir hayli önemlidir. Atıcının, büyük bir hırsa kapılarak gerektiğinden fazla çalışması, çok sayıda atış yapması zararlıdır ve atışa engel olmaktadır. Okçuluk ilminin temel kurallarına riayet edilerek vücut gerektiği miktarda meşk ve idmana maruz kalırsa tevekkül ve teslimiyet ile rakibine karşı üstün gelecektir¹⁵⁷.

Çukadar Ahmed, koşuda pişrev oku atan kemankeşin, rakibini küçümsemekten ve şaşırtıcı derece gururdan kaçınarak çaba sarf etmesi gerektiğini belirtmektedir. Kemankeşin, rakibinden korkması ve ümitsizliğe düşmesi de okçulukta büyük bir engeldir. Kemankeş bu korku ile kendine olan güvenini kaybedip eli ayağı titirse çekişi istenilen düzeyde gerçekleşmez. Hırs ve korku atış sırasında birçok sorunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Büyük bir hırs ile kazanma arzusuna kapılanların gözü başka bir şey görmez ve titreme meydana gelir. Bu durum başarı ve mertebe üzerinde olumsuz etkilere sebep olur. Terazinin iki kefesi vardır. Buna binaen dikkat edilmesi gereken hususlar göz ardı edilirse rakip başarı elde etmektedir. Tüm bu bilgiler göz önünde tutularak her duygu ve durumun bir dozunun olması oldukça mühimdir¹⁵⁸.

Okçulukta bir diğer önemli husus da gez yerinin belirlenmesidir. Yayın kurulumu ve atıcının tutuşundan dolayı her atıcının gez yeri farklıdır. Gez yerine fazlasıyla özen gösterip dikkat etmek gerekmektedir. Müellif, bu durumlara dikkat edilmediği surette binyüzcü kemankeşin okunun yedi yüze indiğini beyan etmektedir¹⁵⁹.

Çukadar Ahmed, insanların kendi durumunu göremeyeceği için atış sırasında kendisine yardımcı olması için atıcının bir arkadaş edinmesi gerektiğine işaret etmektedir. Kemankeş, insanlarda var olan rekabet duygusundan dolayı yanlış yönlendirmelere maruz kalmaması için bu arkadaş dışındaki kimsenin ağzından çıkan sözü

¹⁵⁷ a.g.e., v. 33b-34a

¹⁵⁸ a.g.e., v. 37b.

¹⁵⁹ a.g.e., v. 38a.

önemsememelidir; yoksa şaşırıp bildiklerini bile unutabilir. Kemankeş, bu arkadaşının önerilerine karşı çıkmayıp uyarak atışına yön vermekle yükümlüdür¹⁶⁰.

Okçuluk ilmi ve uygulaması birbirinden farklı şeylerdir. Halk arasında genellikle şöyle bir kanı mevcuttur: “*Herkes attığı kadar bilir.*” Çukadar Ahmed, bu inanışın bir gerçekliği olmadığını dile getirmektedir. Bir şeyin tüm inceliklerine vâkıf olmak o işin olması gerektiği gibi uygulanacağı anlamına gelmemektedir. Bir kemankeş okçuluk çalışmalarıyla geçen uzun bir süreden sonra pazu gücüyle atış yapabilir ama bu durum o kişinin okçuluk ilminin inceliklerine sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Okçuluk ilmine sahip olmak için keskin bir kemankeş olma zorunluluğu da yoktur. Okçuluk ilmi ve uygulamasını bir potada eriten kemankeş her dönemde rakibini mağlup etme gücüne sahip olacaktır¹⁶¹.

Başarılı olmak isteyen kemankeş vücudunu, zarar verip güçsüz bırakacak şeylerden korumakla yükümlüdür. Soğuk havalardan oldukça sakınmalıdır. Gece uykudayken üstü açık kalmamalı ve temmuz ayında bile olsa pencereyi açık bırakmayıp üstüne yorgan örtmelidir. Çukadar Ahmed, kemankeşin; hamama sıkça gitmek, ağır şeyler kaldırmak, çok kullab çekmek, gülüşmek, taş cirid atmak gibi eylemlerde bulunmasını ok atmaya engel durumlar olarak belirtmiştir. Hamama gerektiği zamanlarda girip fazla durmaması engel teşkil etmemektedir. Eğer bu duruma dikkat edilmezse vücut fazla sıcak ya da soğuğa maruz kaldığı için kuvvetini kaybeder ve çekiş istenilen düzeyde olmaz. İlginçtir ki merhum Tozkoparan’a eğitim veren merhum üstadı, gece uykuda yan tarafına yatmasın ve idmanı bozulmasın diye iki kişi sabaha kadar nöbet tutturmuştur. Müellif, bu yan tarafa yatma durumunun o kadar da çok engel teşkil etmediğini belirtmektedir¹⁶².

İrşâdü’r-Rumât’ta, en şerefli savaş aletlerinden biri olduğu belirtilen ok ile ilgili çok sayıda sahih hadisler mevcut olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca ilahi kitaplarda açıklanan 800’den fazla hadis ve birçok hadîs-i erba‘in olduğu belirtilmiştir¹⁶³.

¹⁶⁰ a.g.e., v. 38b-39a.

¹⁶¹ a.g.e., v. 39a,b.

¹⁶² a.g.e., v. 39b-40a.

¹⁶³ a.g.e., v. 34b.

2.4. Eserde Adı Geçen Menzil Sahibi Kemankeşler

İrşadü'r-Rumât'ta ilk babda Çukadar Ahmed'in çağdaşı bazı ok ustalarına değinilmişti. Eserin son kısmında da menzil sahibi bazı kemankeşler ve yay ustaları hakkında biyografik ve kısa bilgiler verilmiştir. Eserin bu kısmında adı geçen kemankeşler şunlardır:

2.4.1. Burûsevi Hâfız

İrşadü'r-Rumât'ta belirtildiği üzere, merhum Burusevî Hâfız okçuluk ilmine ve uygulamasına dair esaslara oldukça hâkimdir. Kısa süre zarfında 1150 gezlik mesafeye kadar ok atmaya nail olmuştur. Kendi okunu kendi ayaklayıp, yayını tenevvüre koyduğu da bilinmektedir. Tecrübe sahibi Burusevî Hâfız, asrının Emîr-i İbrahim'i ve Ekşi ve Cerrah Menzillerinde menzil taşı bulunan Hasan Ağa gibi kemankeşleri gösterdiği hüneler ile geçmeye mazhar olmuştur¹⁶⁴.

2.4.2. Hasan Ağa

Çukadar Ahmed, "zamanımızda" diye belirttiği Hasan Ağa'nın 30 yıl boyunca binyüzcü kemankeşlerle ok attığını ve oklarının 1200 gezlik mesafeye kadar attığını belirtmektedir. Her havada attığı bin yüz gezlik mesafede okları mevcuttur. Okçuluk ilmini ve uygulamasını kendi bünyesinde birleştirmiş yiğit bir kemankeştir. Ekşi ve Cerrah Menzillerinde bulunan menzil taşları iki şahit ile doğrulanmış ve ispatlanmıştır. Ok Meydanı'nın tek atlı kemankeşidir¹⁶⁵.

2.4.3. Bâzîrgânzâde Halil Ağa

Genç bir tüccar olan Halil Ağa 1170 gezlik mesafeye kadar ok atmaya nail olmuş bir kemankeştir. Kuvvetli bir pazu gücüne sahip olması ile çekiş konusunda döneminin diğer isimlerinden üstün ve keskin bir kemankeştir¹⁶⁶.

¹⁶⁴ a.g.e., v. 39a.

¹⁶⁵ a.g.e., v. 39b.

¹⁶⁶ a.g.e., v. 39b.

2.4.4. Tâcirzâde Mehmed Emin Ağa

Tüccar Mehmed Emin Ağa, güzel atışa sahip genç bir kemankeştir. At üzerinde gerçekleştirdiği 1100 gezlik mesafe üzerine ok atışları mevcuttur¹⁶⁷.

2.5. Eserde Adı Geçen Yay Ustaları

Çukadar Ahmed eserinde, kendi döneminden önce yaşayan yaycı ustaları olan, Muhiddin Usta, Yahya Usta ve 4. Murat'ın da yaycısı olan Usta Recep'ten de bahsetmektedir¹⁶⁸.

2.5.1. İbrahim Usta

Yay ustalığı alanında büyük bir üne sahip olan merhum İbrahim Usta bu alandaki hünerleri ile yaycıların şeyhi olarak belirtilmekte olup kendinden önceki tüm ustalardan üstün olduğu ifade edilmektedir. Yaptığı yayların; endamı, estetik güzelliği, nizamı, kuramı konusunda eşi benzeri yoktur. İbrahim Usta'nın yaptığı yayların benzeri olmadığı gibi bundan sonraki süreçte de böylesi bir ustanın gelmeyeceği ifade edilmektedir. İbrahim Usta 1127 (1715) tarihinde vefat etmiştir¹⁶⁹.

2.5.2. Hödük Halil Usta

İyi bir yay ustası olan Hödük Halil Usta bu alanda ün kazanmıştır. Yaycı İbrahim Usta ile aynı yüzyıllarda yaşamıştır¹⁷⁰.

2.5.3. Hacı Süleyman ve Bodur (Küçük) Hüseyin Usta

Çukadar Ahmed, atış yayı ustalarından Hacı Süleyman ve Bodur Hüseyin'in bu yüzyıllara yakın gelen atış yaycılarının arasında olduğunu belirtmektedir¹⁷¹.

¹⁶⁷ a.g.e., v. 39b.

¹⁶⁸ a.g.e., v. 35b.

¹⁶⁹ a.g.e., v. 35b.

¹⁷⁰ a.g.e., v. 35b.

¹⁷¹ a.g.e., v. 35b.

2.5.4. Solak Ahmed

Müellif, Solak Ahmed'in atış yayı ustası ve ok atan bir kemankeş olduğunu belirtmektedir. Solak Ahmed, yaptığı yayları yuvarlak bir biçimde sinirleyerek endam veren bir ustadır¹⁷².

2.5.5. İsmail Usta ve Ömer Usta

Bu yüzyıllarda yaşayan İsmail Usta ve Ömer Usta, atış yaycılarında olup yaya nizam ve kuram vermede oldukça hüner sahibidirler¹⁷³.

2.5.6. Salih Usta

Atış yayına nizam verme ve kuram konusunda hüner sahibidir. Ayrıca puta ve tatar yayı yapımında da eşsiz bir ustadır. Yazara göre, Salih Usta, İbrahim Ustadan sonra gelen en iyi yaycıdır ve bundan sonra böyle başarılı bir yaycı bu dünyaya gelmemiştir¹⁷⁴.

¹⁷² a.g.e., v. 35b.

¹⁷³ a.g.e., v. 35b.

¹⁷⁴ a.g.e., v. 35b-36a.

3. BÖLÜM: METİNDE GEÇEN OKÇULUK İLE İLGİLİ TERİMLER VE DEYİMLER

Ağaç ok: Çam ağacından yapılan her çeşit idman, meşk, hedef ve menzil oku. 16. yüzyıla kadar her çeşit ok kamıştan yapılırdı. Bu yüzyıldan sonra yeterince kamışlık ok bulunamaması, çok pahalıya mal olması yüzünden sonraları sadece ağaç ok kullanılmıştır.

Ağaç pişrev oku: Ağaç ok kullanılmaya başlandığı dönemde, menzilin ne çeşit okla atıldığını belirtmek amacıyla, menzil okları kamış pişrev ve ağaç pişrev diye ikiye ayrılmıştır.

Ağızlıklı yay: Sonuna kadar bir kararda, düzgün olarak çekilebilen yay. Yayın bu çeşidi makbuldür.

Ahz-ı kabza: Kabza almak.

Âmâç: Hedef üzerine ok ve kurşun atmak için dikilen tahta. Puta, hedef, nişan.

Aşağı koşu: 900 gezden fazla atamayan ihtiyar kemankeşler için düzenlenen ok koşusudur. Koşuda azmâyiş oku kullanıldığı için azmâyiş koşusu ve ihtiyar koşusu olarak da adlandırılmaktadır.

Aşırı atmak: Bir menzilde bütün taşlardan daha ileriye atıp rekor kırmak.

Atış yayı: Menzil, koşu veya meşk yayı.

Atış yeri: 1. Ok koşularının yapıldığı açıklık alan. 2. Menzil atışlarında okçuların durup atış yaptığı yer. 3. Bilek siperinde, siper kuyruğunda, ok ucunun duracağı yer.

Atmadan kalmak: İdmansızlık, hastalık veya yaşlılık sebebiyle atış gücünü kaybetmek.

Ayak kasanı: Yayın ayak tarafına gelen kasanı.

Ayak yeri: Menzil atışının yapıldığı ve ayak taşının bulunduğu yer.

Ayak: Yayın aşağı tarafa bakan ucu. Okun temren ya da soya takılan uç kısmı.

Bakkam Ayak: Bakkam ağacından yapılan ok ayağı.

Bakkam ayaklı pişrev: Ayağı bakkam ağacından yapılan kamış veya ağaç pişrev oku.

Bakkam gez: Dudakları bakkam ağacından yapılan ok gezi.

Balık tutkalı: Mersin morinasının damak derisinden yapılan, yay ve ok yapımında kullanılan bir çeşit tutkaldır.

Baş kasanı: Yayın baş tarafında bulunan kasanı.

Baş: 1. Okun gez kertiği bulunan arka ucu. 2. Yayın yukarı tarafına gelen ucu.

Berk yay: Sert çekişli, sağlam ve kuvvetli yay. Katı yay.

Binci kemankeş: Bin gez mesafeye ok atmaya nail olan kemankeş.

Binyüzcü kemankeş: Bin yüz gez mesafeye ok atmaya nail olan kemankeş.

Sınıflandırma da en yüksek dereceye sahiptir.

Birinci boy yay: Yayların boylarına göre tasnifinde kısa boylu gruba dahil olan yay. Dar yay.

Boğaz: Okun yelek takılan, baş ve boynu arasında yer alan kısım.

Bol çile: Gereken boydan biraz uzun olan çile. Mülâyim bir atış sağladığı gerekçesi ile bazı kemankeşler tarafından tercih edilmiştir.

Bol yay: Yumuşak çekişe sahip, bol çileli yay.

Boynuz: Yay yapımında kullanılan manda ve kara sığır boynuzu. Yayda kullanılan boynuz “yay kemiği” olarak da adlandırılmaktadır.

Çatki: Yayın yapımı sırasında, kol parçalarının kabza parçasına geçirilip yapıştırılması aşamasıdır.

Çega tutkalı: Öküzün bacadaki sinirinden yapılan ve yay yapımında kullanılan bir çeşit tutkal.

Çelik: Yay kabzasında boynuzların birleştiği aralığa yerleştirilen küçük kemik parçası. Çekiş esnasında boynuz uçlarının sıkışıp zorlanmasını önler. İbrancak.

Çile: Çok katlı ham ibrişimden yapılan yay kirişi.

Çok ok: Uzağa giden ok.

Dağlak demiri: Okun yeleğini ütölemekte kullanılan özel alet.

Dar yay: Sert çekişli, dar çileli, kısa yay.

Deste: Ok destesi. Yarışmalarda kullanılan puta oklarının aynı cins ve ölçüde olmaları gerektiğinden desteler halinde satılırdı.

Dik atmak: Oku havalandırarak atmak. Uzağa atılamayacağı için bu tarz atış makbul sayılmazdı.

Dokuzyüzcü kemankeş: Dokuz yüz gezin üzerinde ok atanlar sınıfına giren kemankeş.

Dügöl: Çile üzerinde ok gezinin takılacağı yere sarılan renkli ibrişim sargı.

Dümenlemek: Atış esnasında oka yön vermek.

Eşik: Bilek siperinde oluğu tablaya bağlayan kısım.

Gez: 1. Okçulukta kullanılan 66 cm'lik uzunluk ölçüsü. 2. Havaya veya torbaya atılan yeleksiz ok. 3. Okun çileye takılan kertikli yeri. 4. Yayın iki başında da yer alan çile toncu takılan kertikler.

Gezlemek: Okun gezini çiledeki yerine takarak, baş, işaret ve orta parmakla sıkıca tutma işlemidir.

Göğüs: Okun göbekte boyun arasında kalan kısmı.

Gül: Çilede ipliklerin dağılıp karışmasını önlemek için düzgün aralıklarla sarılan renkli ibrişim sargı.

Hâki oku: Meşk ve koşuda kullanılan bir ok çeşidi. Pişrev okundan tek farkı yeleşinin ensiz ve uzun olmasıdır.

Halka açmak: Yay halkası yeterince kuruduktan sonra, bağları çözülüp, yavaşça açılması işlemi.

Halka: Yayın, yapımı bittikten sonra, iki ucu üst üste bağlanarak kurumaya bırakılması.

Hava gezi: Meşk atışlarında kullanılan yeleksiz ve soyasız bir çeşit ok.

Hava yeri: Bir menzilde okun atılacağı yer. İsteyen seyirciler atışları hava yerinde izlerlerdi.

Havacı: Atışlarda hava yerinde durup okun düştüğü yeri ayak yerinde duranlara bildiren meydan görevlisi.

..... havasıyla atmak: O menzile uygun rüzgarla atış yapmak.

Hedef: Nişan atmak için kullanılan nesne. Deriden yapılıp bir sırığa takılanına puta, içi kum dolu sepet biçiminde olanına puta sepeti, elde taşınanına el putası denirdi. Uzun bir direk tepesine yerleştirilip at sırtından atılan madenî kaplara kabak, yere konup at üzerinden atılan hedeflere kıgaç adı verilirdi. Zarp atışları için ayna denilen küçük çelik levhalar kullanılırdı. Eldeki örneklerden, pirinç çana, kütüğe, su bardağına, saban demirine de hedef atışları yapıldığını görüyoruz.

Hilâl kuram: Yayın kuramı.

İbik: Bilek siperlerinde oluk kullanılmadığı devirde, okun dayanması için tabla üzerine yapıştırılan küçük deri çıkıntı.

İbrişim telli: Ok yapımında kullanılan makbul bir çam ağacı cinsi.

İdman: Atış günleri dışında meydanda kabza ya da menzil almak amacıyla yapılan çalışma.

İkinci yelek: Çelenk denilen kuğu tüyünün ortası ile sapı arasındaki kısımdan yapılan ikinci kalitede ok yeleği.

İrici: Oku iç kabzaya kadar çekebilen, iç kabzadan atış yapabilen kemankeş.

Kabza cânibi: Atıcıya göre, menzilin solunda kalan taraf.

Kabza dibi: Yayda kabza ile salları arasında kalan kısımlar. Üst tarafta olanına “tîr geçimi”, alt taraftakine “kabza dibi” denilir.

Kabza: 1. Yayın sol elle kavranan orta kısmı. 2. Ok boyunu ölçmekte kullanılan, yaklaşık 9 cm’lik uzunluk ölçüsü. 3. Atıcıya göre sol taraf.

Kasan: Yayın kollarında sal ile yay başı arasında kalan kısımlar.

Kasanlıca yay: Kasanları iri ve tok olan sert yay. Berk yay, katı yay.

Kavsnâme: Okçuluk risalesi.

Kemân: Yay, kavs.

Kemânkeş: Okçu, ok atıcı, tirendaz.

Kepâde: Okçuluğa yeni başlayanların idmanda kullandıkları bol ve gevşek yay. Bu yaylarla ok atılmaz, sadece kol alıştırmak üzere çekilip bırakılırdı. Kemankeşler fazla gevşek buldukları yaylara bu kelimededen bozarak “kepâze” derlerdi.

Kılavuz atmak: Menzil ve koşu atışlarında önce hava durumunu anlamak için kılavuz oku atmak.

Kiriş endam: Okun endamı.

Kol kızdırmak: Atıştan önce kol kaslarını ısıtmak için, bir süre yumuşak yayla atış yapmak.

Koşu: Elverişli bir alanda düzenlenen ok yarışması. Kemankeşler derecelerine göre bölük bölük ayrılıp yarışılır, her bölükten kazanan kemankeşe ödül verilirdi. Risalelerde, menzil atışı için de bazen menzil koşusu dendiği görülmektedir.

Kulağa çekmek: Ok tutan sağ el parmaklarını sağ kulak memesi altına kadar çekmek.

Kullablama: İdman için yayın çilesini bir süre çekip bırakmak. Kepâde talimi.

Küşâd vermek: Ok atmak.

Mandallama: Okun gezini çileye yerleştirip, baş, işaret ve orta parmakla sıkıca kavramak. Kilitleme.

Menzil almak: Menzilde rekor kırarak taş diktirmek. Feth-i menzil.

Menzil oku: Menzil atışında kullanılan ok; pişrev oku. Bazı özel menzillerde hâki ve azmâyîş oku da atılırdı.

Menzil: Okmeydanlarında, belli bir rüzgârla 900 gezden aşırı ok atıp açılan ve rekor kırıldıkça taş dikilen sabit atış yeri.

Meşk: Toplu olarak yapılan yarışma dışı ok atışları.

Meydan âdâbı (kaidesi): Okmeydanı'nda titizlikle uyulması gereken usul, töre ve davranışlar.

Meydan günü: Okmeydanı'nda atışların yapıldığı pazartesi ve perşembe günleri. Atış günü, yevm-i meydan. Ancak idman ve meşk atışları yapılan, haftanın diğer günlerine “yevm-i maâda” denilirdi. Risalede ise meydan günü dışındaki günler “meydan arası” olarak belirtilmiştir.

Meydanlık: Yay çilesinin orta kısmına enlice sarılan renkli ibrişim sargı.

Minber sofası: Okmeydanı tekkesi yakınında, etrafı taş duvarlı, yüksekçe dua ve atış yeri. Buradan puta sepetine atış yapılırdı.

Muşamma‘: Kabzayı ele uydurmak, daha sıkı kavramak için kabzaya sarılan mumlu bez şerit. Kabza sargısı.

Nazar: Puta okçuluğunda nişanı gözlemek.

Nişan taşı: Ok koşularında kırılan önemli bir rekorun unutulmaması için dikilen taş. Bunu menzil taşı ile karıştırmamak gerekir. Sadece padişahların kırdığı tüfek veya ok rekorları için nişan taşı dikilmekteydi.

Nişan: 1. Ok atılan her çeşit sabit hedef; puta, amaç. 2. Rekor kıran okun düştüğü yeri gösteren işaret.

Ok bulanmak / Ok havada oynamak: Çeşitli sebeplerle, okun atışta veya havada sarsılıp yön değiştirmesi.

Ok çıkarmak: 1. Rekor kıran oku, şahitler önünde usulüyle yerden çekip, silip sahibine vermek. 2. Okunu gittikçe daha ileri atmak.

Ok çubuğu: Ok yapımında kullanılmak üzere çubuklar hâlinde kesilip hazırlanmış kereste.

Ok gezlemek: 1. Oka gez kertiği açmak. 2. Okun gezini çiledeki yerine takmak.

Ok yürütmek: Okunu gittikçe daha uzağa atmak.

Ok: Tîr, sehm, nâvek, pertav.

Okmeydanı Şeyhi: Okmeydanı'nın yönetiminde görevli kişiye verilen unvan. Meydan şeyhine verilen diğer unvanlar şöyledir: Şeyhü'l-meydan, Şeyhü'r-rumât, Atıcılar şeyhi, Şeyhü'r-râmiyân, Okçular şeyhi, Şeyh-i tirendâzan, Şeyh ve reis-i tirendâzan, Reis-i tirendâzan, Reis-i tirendazân-ı rikâb-ı hümâyûn.

Okmeydanı Tekkesi: İstanbul Okmeydanı'nda çevresi taş duvarlarla çevrili, mescit, toplantı ve yemek salonu, hünkâr kasrı, şeyh odası, hizmetkâr odaları, mutfak gibi bölümlerden oluşan yapı topluluğu. Bu yapılanmaya tekke ya da dergâh denilmesi ayin yapılan bir tarikat tekkesi olduğu anlamına gelmemektedir. Bugünkü anlamda bir spor kulübü ve okçuluk federasyonudur. Okçular tekkesi, Tirendâzlar tekkesi, Tekye-i tirendazân, Okçular dergâhı, Tekye-i kemânkeşân adları ile de anılmaktadır.

Okmeydanı: Ok atışlarına özellikle menzil okçuluğuna ayrılmış geniş alan. Üzeri menzil taşlarıyla kaplı olduğundan sadece ok atışları yapılır ve bu bakımdan çevgan meydanı, cirit meydanı, cündî meydanı gibi boş spor alanlarından ayrılırdı. Osmanlı sınırları içerisindeki birçok şehirde Okmeydanı vardı. Bunlardan en büyüğü ve bir vakfa bağlı olanı İstanbul Okmeydanı idi.

Okun dirhemi: Okun ağırlığı. Oklar çeşitlerine göre değişik ağırlıkta yapılırdı.

Pehlivan: Kemankeş, tirendâz.

Pelenk: Ok yapımında kullanılan makbul bir çam ağacı cinsi.

Putu oku: Ucu zeytunî demir temrenli nişan oku.

Putu yayı: Her çeşit hedef atışlarında kullanılan sağrı yay.

Putu: Deriden yapılmış, içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu, armut biçimindeki ok hedefi. Bir direğe yerleştirilir, vuruşlarda ses vermesi için etrafına küçük çanlar asılırdı.

Remy: Ok atmak.

Rumât: Okçular, kemankeşan, tirendazan.

Sahib-i menzil: Bir menzilde rekor kırıp menzil taşı diktirmiş kemankeş. Menzil sahibi.

Sal: Yayın kollarında kabza ile kasan arasında kalan yassıca kısımlar.

Salkı: Menzil atışında, rekor kıran okun ana taşına göre gerektiğinden çok sağa veya sola kaçması durumudur. Bu gibi durumlarda rekor geçersiz sayılırdı.

Sere: Başparmağın ucundan şehadet parmağının ucuna kadar germek suretiyle hâsıl olan uzunluk ölçüsü. Karıştan küçüktür ve dört sere bir arşın sayılırdı.

Sînekeş: Oku göğsüne doğru çekip atan kemankeş.

Sinir döşemek: Yay yapımında kolların dış yüzüne açılan ta'sin oluklarına tutkala batırılmış sinir liflerini yapıp yapıştırmak.

Siper başı: Bilek siperinde oluğun ön tarafı.

Siper tablası / Tabla: Bilek siperinde ele ok çarpmasını önlemek için konulan oval biçimli tabla.

Siper: Okun iç kabzaya kadar çekilmesini, düzgün atılmasını ve kola çarpmasını önlemek için sol ele bağlanan âlet. Bilek siperi.

Soya: Menzil, koşu ve meşk oklarının ucuna takılan kemik, fildişi veya balık dişi temren. Boynuz ucundaki sert kısımdan da yapılırdı. Temrenin aksine okun ayağı soyaya girerdi.

Su Kepâdesi: Okçuluğa yeni başlayanların idmanda kullandığı az yay.

Şahit: Menzil atışlarının gerçekleştirildiği esnada, rekorun geçerli sayılıp sayılmayacağı konusunda ifadesine başvurulmuş güvenilir kişi. Menzil taşı dikilebilmesi için ayak ve hava yerinde bulunan ikişer şahidin, atışın usulüne uygun bir şekilde gerçekleştiği konusunda ifade vermesi gerekirdi. Ayak şahidi, hava şahidi.

Şakirt: 1. Yayı ve okçu ustasının yardımcısı, çırağı. 2. Okçuluğa yeni başlayan hevesli kişi.

Şast: 1. Zihgir. 2. Atıcıya göre menzilin sağ tarafı. Okçuluk literatüründe sağ ve sol sözleri kullanılmaz. Yay kabzası sol elle tutulduğu için sol tarafa kabza, şast sağ el başparmağına takıldığı için sağ tarafa şast denilirdi.

Tatar yayı: 1. Ayak yayı, çarh, zemberek, arbalet. 2. Moğol yayı tipine giren bir cins mürekkep yay.

Tımar: 1. Yayın ve okun bakımı. 2. Atıştan önce yayın nemini almak, bu amaçla yayı yay sandığına veya güneşe bırakmak.

Tımarlı yay: Sinir döşeli dış yüzü ve kabzası kayın ağacı kabuğu kağılanmış, kullanılmadan önce tımar verilmesi gereken menzil ve koşu yayı, pişrev yayı.

Tîr: Ok, sehm, nâvek, pertav.

Tîrendaz: Okçu, kemankes, atlı veya yaya savaş okçusu.

Tîr-i baran: Yağmur oku, ok serpmek.

Tirkeş yayı: Uzun, katı ve kuvvetli harp yayı.

Tonç yeri: Tonç düğümünün yaya sürtündüğü yer. Moğol ve Tatar yaylarında, sürtünmeyi önlemek üzere yayın bu kısımlarına oluklu birer kemik parçası yerleştirilirdi. Türk yaylarında başlar geriye fazla kıvrılma yapmadığı için böyle bir sakınca yoktur.

Tonç: Yay çilesinin iki ucundaki, yay başlarına geçirilen ilmekler.

Torba: Hedef idmanında kullanılan içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu torba. Ayaklı bir sandık içine yerleştirilirdi.

Uçkun ok: İyi uçan, uzağa giden ok. Yüğrük ok, kayar ok, çok ok.

Yay dirheme gelmez: Menzil yaylarının atış gücü ağırlığına da bağlıdır. Bu söz, verilen ölçüler, teorik bilgiler yanında tecrübe ve ustalığın da yeri olduğunu, usta bir atıcının hafif yayla da uzağa atıp rekor kırabileceğini belirtmek için kullanılırdı.

Yay: Kavs, keman.

Yelek: Okun havada düzgün uçmasını ve ayağı üzerine konmasını sağlayan tüyleri.

Yen: Üstadın, kabza alan talibin koluna bağladığı meşin bağ, kolçak.

Yüğrük ok: Düzgün uçan, uzağa giden ok.

Zağ: Yay başlarında, çilenin geçeceği kertiklerin içine yerleştirilen deri parçası.

Zarp atışı: Dikilen hedefi delmek için yapılan nişan atışı.

Zihgîr: Sağ elin başparmağına takılan atış yüzüğü. Yayın kirişine takılarak, kirişin kolay çekilmesini ve parmak dibini yaralamaması sağlanır. Parmak üzerine binen uzunca yerine damak veya kaş, iç tarafına yapıştırılan deri parçasına kulak, kiriş takılan iç kenarına ise eşik denilirdi. Bazı okçular uğur sayıp hiç çıkarmazlardı. Şast, küştibân, engüştivâne, puta zihgîri olarak da adlandırılmaktadır.

4. BÖLÜM: İRŞÂDÜ’R-RUMÂT ADLI ESERİN TRANSKRİPSİYONU

İRŞÂDÜ’R-RUMÂT

(17. yüzyılın sonları – 18. yüzyılın ilk yarısı)

ÇUKADÂR-I ŞEHİRİYÂRÎ KEMÂNKEŞ AHMED

METİN

TOPKAPI SARAYI TAHRÎR KOMİSYONU

[1a]

(1) Bununla şöhretyâb olmağla vesile-i zikr hayr olur mülâhazasıyla çend satr terkîm

(2) ve ismine hediye-tü'l kemân fî İrşâdü'r-Rumât tesmiye kılındı. Tâlibân-ı heveskârânın

(3) 'ayn 'ibret-i câniblerine hoş oldukça min hanef-i fakad istihdaf mazmûnuyla tîr

(4) ta'ne amâç buyurmayub kusûru kûsurumuzu ve emn-i 'afv ve 'inâyetleriyle setr

(5) buyurular.

Kusurumuz Olsun

(6) Evvela mevzu' bahs olan sehm-i menzil oku ki pîşrev¹⁷⁵ 'unvânıyla meşhurdur.

(7) Selefde bakkam ayaklı olan menzil okuna pîşrev¹⁷⁶ ayağı kendüden olana

(8) ok¹⁷⁷

(9) yeksûvâr ta'bîr olunur sonra bakkam ayaklı yeksûvârı geçmeyüb şikest oldukça bakkamla¹⁷⁸

(10) ayaklamak da 'usret olmağla bakkam ayaklı külliye terk olunub pîşrev ismî 'umûm

(11) üzere menzil okuna ıtlâk olunur oldı ve bu risâle de zikr olunan

¹⁷⁵ Metinde yer alan bu kelimenin, orijinal yazımında olması gereken sondaki “-vav” harfi eksik yazılmıştır.

¹⁷⁶ Metinde yer alan bu kelimenin, orijinal yazımında olması gereken sondaki “-vav” harfi eksik yazılmıştır.

¹⁷⁷ Metinde bu kelimedden önce yer alan üzeri çizilmiş sekiz kelime mevcuttur. Bunlar: “yeksûvâr ta'bîr olunmuş sonra bakkam ayaklı okun esme'an”.

¹⁷⁸ Metinde yer alan bu satırdan önce bir satır daha mevcuttur. Bu satırdaki üzeri çizilmiş iki kelime şunlardır: “terk olunub”.

(12) ok, menzil oku pîşrev olduğu gibi sâir alat dahî cümle menzil alanından.

[1b]

(1) Hamd-ı secd ol zât mufiz-ul hayr ve'l-cûd dergâhına şâyândır ki

(2) kıssî eflâkdan emr ve ifâzasıyla sihâm hevâdis ve kaza-i menzil

(3) kâinât-ı 'aleme vâsıl ve kavs-ı kuzah asumândan kâdr-i endâz kudretiyle

(4) tîr-i bârân rahmetî hedef 'unsur nâbit nebâtatâ nâzil eyledi.

(5) Ve durûd bî-hesâb ol şâh-ı tâcidâr taht ve mâ- erselnâke cenâbına sezâ-vârdır
ki

(6) kuvâyı esâs-ı dîn için yevm-i gazâda şeca'ât meydân cihâd-ı kelâm sa'âdet

(7) encâm-ı âdem fedâke ile tergîb ve târek eslihâ-yı harbiyeyi hitâb-ı

(8) müstetâb-ı feleyse minnâ ile terhîb eyledi ve tarzîye ve ta'zîm-i el ve ashâb

(9) zevi'l-ihtirâma lâyıkdır ki eyyâm ve gâden her biri¹⁷⁹

(10) ahz kabze-i sinin-i seniyyeyi Ahmedî ve pîşrev cüyûş-ı¹⁸⁰

(11) Muhammedî olub rah-ı hüdâda terk-i cân birle rızayı hakkı ez-dil

(12) ve cân taleb ve çille mücâhide ile cihâd-ı ekberde nefis-i emmâreye

(13) nirûyu bâzuyla gâlib oldular ammâ ba'd erbâb-ı dâniş ve 'arifâne nihân

(14) değildir ki 'ulûm-ı cüziyeden 'ilm ve muhabir fenn-i kesirü'l mesâ'il-i
lâzımü't-tahsîl olub

(15) 'amel ve isti'mâli dahî niçe asâr-ı nebeviyye ile sâ'ir edevât-ı harbiyeden
mümtâz

¹⁷⁹ Metinde bu kelimedden sonra yer alan üç kelime mevcuttur. Bunlar: "bir pehlivan şîr".

¹⁸⁰ Metinde bu satırın başındaki iki kelimenin üzeri çizilmiştir. Bunlar: "sûlet olub".

[2a]

- (1) Hamd bikıyâs ol zât-ı müfizu'l-hayr ve'l-cûd dergâhına şâyândır ki kıssâ
- (2) eflâkdan emr ve ifâzasıyla sihâm havâdisi menzil kâ'inât-ı 'âleme vâsıl
- (3) ve kavs-ı kuzah asumândan kâdr-i endâz kudretiyle tîr-i şühb kazâ-î hedef
'unsuriyât-ı
- (4) ecsâma dâhil eyledi ve durûd-ı bî-hesâb ol şâh-i tâcidâr taht ve mâ-erselnâke
- (5) cenâbına şayestedir ki kuvâyı esâs-ı dîn içün yevm-i gazâda şeca'ât-ı meydân-
1 cihâdı
- (6) kelâm-ı âdem fedâke ile tergîb ve edevât-ı harbiyeden ikmâl eyleyenleri hitâb
kılınır.
- (7) Minnâ ile terhîb eyledi ve tarziye ve ta'zîm-i âl ve ashâb-ı zevî'l ihtirâma
lâyıkdır ki
- (8) her biri bir pehlivân şîr-i savlet olûb ahz-ı kabzasının seniyye-i Ahmedî ile râh-
1
- (9) hüdâ da terk-i cân idüb rızâyı hakkı ez-dil ve cân tâlib ve çille-i mücâhide
- (10) ile cihâd-ı ekber de nefis-i hod-gâma zor bâzu ile gâlib oldılar. Ammâ ba'd
erbâb-ı
- (11) dâniş ve 'irfâna nihân değildir ki 'ulûm-ı harb-i sînâ'ıyyeden 'ilm-i remy bir
fenn-i
- (12) kesîrû'l mesâ'il olûb 'amel ve istî'mâlî dahî niçe asâr-ı ehâdis-i nebeviyye ile
sâ'ir
- (13) edevât-ı harbiyeden mümtâz ve niyyet-i hâlise ile bu emr-i mesûnûna ezmâiş

Hediyetü'l-kemân fî Irşâdü'r-Rumât

[2b]

Rabbiyessir

Bismillâh-ir-Rahmân-ir-Rahîm

(1) Amma b‘ad erbâb-ı dâniş ve ‘irfâna hafî ve nihân değildir ki ‘ulûm-ı cüziyye-i sinâ‘iyyeden

(2) ‘ilm-i tîr ve kemân bir fenn-i kesîrû‘l mesâ‘il olub a‘melîsî dahî niçe asâr-ı ehâdis-i nebeviyye

(3) ile sâ‘ir alât-ı harbiyyeden mümtâz ve niyyet-i hâlise ile bu emr-i mesnûna

(4) ezmâiş eyleyen nâ‘il-i sa‘âdet-i ser-mediyye ile ser-firâzdır. Binâen ‘alâ zalik bu fenn-i

(5) celîlû‘l-kadir de tâlîf olunan ‘arabî ve fârisî kütüb ve resâ‘il kesîr lâkin selefîn

(6) bahisleri ancak sefer ve hazar da ve cenk ve gâda isti‘mâlî sadedinde olub

(7) tîr-i menzilden bi‘l-küllîyye gâfil ve belki zamânlarında gayr vâkî‘dir gerçi müsabakat-ı

(8) ‘âdet-i seniyye selef oldığı eserde vârid ammâ bu tarz menzile mahsus tîr

(9) ve kemân vaz‘-ı seng-i meydân kâ‘ideleri Devlet-i Osmâniyye ebed-peyvendin

(10) vakt-i sa‘âdet karînlerinde zuhûr idüb neşv-ü nemâ bulmuş ve anların himmem-i aliyyeyi

(11) cihândâriyeleriyle vücûda gelmiş bir emr-i müstâhsene olmağıyla mevzû‘ bahsimiz hemân

(12) tîr-i menzil olub bu bâbda dahî tasnîf olunan resâ‘ilden Hasan Çelebi

(13) ve Mısırlı Mustafa resâ‘illeri husûsân bunlardan muâhhar vâz‘-i kavânîn

(14) kemânkeşiye ‘Abd’ullah Efendî merhumun Tezkiretü’l-Rumâtı cümlesinin ercah

[3a]

(1) ve eşrefî olub ol kitâb-ı müstetâb dahî hudûd-ı meydân ve havâdisât-ı pehlivaniye

(2) ile meşhûn olmağla mesâ’il-i ‘ilm-i vahidden hâlî ve ekserî dahî lüzûm-ı fezâ’inde

(3) tafsîl idüb hakk-ı müstefiddine ri’âyet itmediler. İtdikleri sûret dahî selefîn

(4) kânûn ve kâ’idesi halefe mutâbık olmayub anların kuvvetle itdikleri ‘amellerî

(5) sonra gelenler hile ile idüb min ciheti’l-kuvve gâlib olan selef min ciheti’l-ilm

(6) gâlib oldılar. Hülâsa bu fennde istifâde-i tâlibe kâfî bir nüsha tedvîn

(7) olunmayub ‘amelisi üstâddan ahize muhtaç olduğu gibi ‘âmelisi dahî ânâ münhasır

(8) oldu. Ben bu hakîr kalîlü’l-bizâa Kemânkeş Ahmed Çukadâr-ı Şehr-yârî tâ

(9) ‘unfuvân-ı şebâbdan berü bu fenn-i vâcibü’l-idmâna kûşîş eyleyüb bununla

(10) şöhretyâb olmağla tâlebyâb heveskârânın evkât-ı hâliye de nazar-ı ‘ibret

(11) beyinlerine hoş okça kusûr-ı kûsûrumuzı dâmen ‘afvlarıyla mestûr buyurub

(12) ‘ibârât-ı sakiminden iğmâz ve çeşm-i ve vâdî-bâz buyurub zikr-i hayra vesîle

(13) olur. Mesela hissesiyle çend satır tastîr kılınub ismine İrşadü’r Rumât-ı tesmiye

(14) kılındı. İmdî ma’lûm ola ki iş bu pehlivânlık ta’bîr olunan remy-i tîr menzile

(15) ‘ukâlayı fenn üç nev’ kuvvetî esâs ta’yîn idüb bu ‘ilmin ‘ameliyesine

(16) mâyitevekkuf ‘aleyh ancak kuvvet-i mâliyye ve kuvvet-i bedeniye ve kuvvet-i râsiha bi’l-meleke-

(17) dir didiler. Çünkü san‘at-ı remy bu kuvvâ-yı selâsiye mebnî olduysa biz dahî

[3b]

(1) bu risâle-î üç bâb üzerine tertîb eyleyüb kuvvet-i mâliyyenin hâsılı

(2) ve neticesi alât olmağla bâb-ı evvel alât-ı remy beyânında ve kuvvet-i bedeniyyenin

(3) semeresi hey’et-i isti‘mâl olmağla bâb-ı sâni atış zikrinde ve kuvvet-i sâlise ki

(4) râsiha-ı bi’l-meleke meşk ve idmândan ‘ibâret olmağla bâb-ı sâlis meşk ve

(5) idmân zikrinde olûb ve her bâb dahî üçer fasla tarh ve taksîm olunub

(6) ‘akabinde esrâr-ı hafîyye-i kemânkeşiye dâ’ir ba‘zı nükâtla tezyîl kılındı. Dahî

(7) niçe kavâ’id ve nesâî hâvî hâtimiyle risâlemiz encâma irdi ve bi’l-allahi

(8) müste‘ân ve ‘aleyhi’l-nekelâm. Bâb-ı evvel alât-ı remy zikrinde. Anda dahî üç

(9) fasl olmağla fasl-ı evvelî ok beyanındadır. Okun asıl çubuğu¹⁸¹

(10) çam ağacından olûb sâ’ir ağaçdan dahî olması mümkündür. Lâkin a‘lâsı

(11) çam ağacından olduğu bi’t-tecrûbe ma‘lûmdur. Çam ağacı her mahalde mevcûddur.

(12) Ammâ a‘lâ ok olanı Kaz Dağı’nda Bayramiç Kazâsına mahsûsdur. Güneş

(13) isâbet itmeyen sehl mekânların çubuğu candan makbul olmayub ekseri

(14) bâd-ı cenûba mukâbil ve ‘âlî mürtefi‘ mahallerin a‘lâ olur. Ol semtin âdemleri

¹⁸¹ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan bir kelimenin üzeri çizilmiş ve silik durumdadır.

(15) ok olacak ağacı bir balta darbıyla fehm idüb kat‘ iderler. Lakin toprağa

[4a]

(1) gâyet karîb mahallî penç olmağla sengîn ve telleri burgâşık olub pîşrev olmaz.

(2) Bir ok mikdârı topraktan yukarusı a‘lâ mahallîdir. Kavkâz peki ta‘bîr

(3) olunan bu yerün pîşrev¹⁸² ağâcın bu mahallidir. Bir iki boy dahî bâlâsından ahz

(4) idüb yukarusın terk iderler zîrâ ağacın dahî bâlâsı gevşek ve telleri

(5) açuk olmağla ok olmayub tahta olur. Ba‘dehu ol ahz olunan okluk kütüğü

(6) yarub teslâk ider ve deste bağlayub Asitâne’ye nakl olunur ve ol kazâda üç

(7) karye ocaklıktır. Avârızlarına mahsuben beher sene Asitâne’i ‘Aliyye’ye yetmiş bin

(8) çubuk nakl olunub okçılara taksîm olunur ve bahâsı taraf-ı mirîden havâle olunan

(9) mahallere teslîm eylerler. Bundan mâ‘adâ ba‘zı okçılar kendüleri gidüb çubuk kesdirib

(10) getirürler ve bi gece firuna vaz‘ idüb tîmâr iderler. Ba‘dehu bir kat yunub müdevver

(11) ve ince idüb a‘lâ sıkı ve telleri doğru olanı pîşrev¹⁸³ için intihâb idüb

(12) hıfz iderler. Bâkisi olduğına göre her nev‘î ok için ayırub hıfz iderler.

(13) Ma‘lûm ola ki pîşrevlik¹⁸⁴ çubuğun a‘lâsı sıkı ve sengîn olanıdır. Telleri

(14) ziyâde açuk ve gâyet ince olmayub mutavassıt ibrişim telli olan ekserî a‘lâ

¹⁸² Müellif, kelimenin orijinalinde var olması gereken “vav” harfini yazmamıştır.

¹⁸³ Vav harfi eksiktir.

¹⁸⁴ Vav harfi eksiktir.

(15) yürür. Selef ziyâde açık tellî çubuğu pîşrev¹⁸⁵ yapmayub gez yaparlarmış. Lakin bu ‘asırda

[4b]

- (1) açık tellî çubuğun yürüdüğü vardır. Zîrâ yürümde dikkat hemân çubuğun
- (2) aslına ve suyunadır ve yürümekle ‘alâmet evvelâ çubuk sıkı ve telleri doğru
- (3) olub tel tarafında ba‘zı siyâh siyâh elfler ve ba‘zı budâk nişânı gibi hâletler
- (4) olmak ve tahta cânibinde cevher olub şû‘ledâr olmak gibi ve envâ‘ çubukdan
- (5) öz ta‘bîr itdikleri çubuk ağacın kalıbı ve özü olub rengi kırmızı olur.
- (6) Bunun dahî ‘alâmeti sâ‘ir çubuk ‘alâmeti gibidir. Nihâyet çırâsız olmak şartdır.
- (7) Yürümde aslına tâb‘idir. Ehl-i tecrübe bu biraz havada a‘lâ yürür didiler. Ve nîmten
- (8) ta‘bîr olunan çubuk nısfı öz ve nısfı ağacın kısr cânibî olmağla bir tarafı
- (9) kırmızı ve taraf-ı âheri beyaz olur. Bu dahî yürür lakin öz cânibî kalîl olub
- (10) beyaz tarafı kesîr olmak şartdır. Zîrâ öz cânibî kesîr olursa ol tarafı kuvvetli
- (11) olub dâ‘imâ oku ol canibe çeker ve eğirilür. Ber vechle çağa gelmez. Oka ise
- (12) eğrilik ‘azîm mân‘idir ve dahî pelenk ta‘bîr olunan çubuk ba‘de‘l-kat‘ rutûbet
- (13) isâbetiyle alaca olan çubukdur. Bu dahî aslına tâb‘idir. Pelenkliğin yürümeğe
- (14) medhali yoktur ammâ meşhuru lodosda yürümekdir ve çubukda kalb ta‘bîr olunan
- (15) fesâd hemân gevşeklinden ‘ibâretedir. Ba‘zısını cemî‘ telleriyle kalb olur ve ba‘zısı

¹⁸⁵ Vav harfi eksiktir.

[5a]

- (1) cümle icrâsı ile kalb olmayub içinden birkaç telî fâsîd olur. Galiba
- (2) ba‘de‘l-kat‘ âfet isâbet itmekle olur. ‘Alâmetî kalb olan telî kırmızı
- (3) olmak yâhûd çıra gibi görünür. Kalb olan çubuğun oku yaya dayanmaz
- (4) yumuşaklığından dayansa dahî yürümez. Ammâ çubuğun tîmârı ziyâde olub
- (5) siyah olmasında yürümeğe dahlî yokdur. Lakin tîmârlıca çubuk yunmağa hoş
- (6) gelüb çağda dahî sadâsı hûb olub bir iki mumla sırçası gelür. Bu
- (7) fâ‘idesi vardır ve zirâ tîmârsız çubuk eğer eski olmayub yeni olursa hiç
- (8) çağa gelmeyüb sildikçe sırçalanmaz, yunmağa dahî bir hoş gelmez. Ziyâde tîmâr ile
- (9) siyahlığın yürümeğe fâ‘idesi varsa dahî ömrü az olur bir iki def‘a atılamağla
- (10) parelenür yâhûd bu kesik kırılır. Hülâsa çubuğun a‘lâsı beyaz olanıdır.
- (11) Eğer boğaz cânibî ziyâde tîmâr olub siyah oldıysa mâni‘ değil a‘lâ kara boğaz
- (12) ok olur ve okun soya tarafı ağacın toprak tarafıdır. Çubuğu yoklayub
- (13) sıkı tarafını aşağı getirürler. ‘Alâmetî telleri sık olmakdır zirâ yukarıya doğru
- (14) ağaç gitdikçe tellî kalın ve açuk olur. Evvelâ okun cüz‘i a‘zimî gezidir. Gezin, oku
- (15) yürütmeğe küllî fâ‘idesi vardır. İki pâre bakkamı bir mikdâr sinir ile okun başına sarımdan
- (16) ‘ibâretdir. Lakin sagîr ve kebîrinde hezâr şeyler müşâhede olundu. Bir yüyreğ okun

(17) gezi kırulub cedîd gez yapıldıkda bir dahî yürümez olduğu çok vâki‘ olur ve ‘aksî

[5b]

(1) dahî olur. Okçunun üstâdiyyeti gezde ma‘lûmdur. Gezin düğümesinin

(2) hacmî ve hâddesi boğazından kalın ve köpüğünden ince olmak lazımdır ve gezin

(3) içi derîn ve sığ olmasında akvâl çokdır. Selef, gayet sığ ve lebleri ince

(4) ve sivri yaparlar. Fî zamanına gezler derîn ve lebleri kalındır. Bu bâbda selefin

(5) kavli râcîhdir. Zîrâ sığ gez çilleden âsânlığa çıkar lâkin selef atışı sipersizdir¹⁸⁶.

(6) Eskiler¹⁸⁷ bu zamana küllî muhâlifdir. İricî pehlivânlar sığ gezi bir vechle atamayub

(7) gezden çıkarırlar. Nihâyet ne derîn ve ne sığ mutavassıd olub çille-i tâm

(8) ihâtadan sonra bıçak arkası mikdâr düğülden yukarı tavra zîk

(9) vüs‘atında dahî hâl böyledir. Gayet mâfî’l-bâb atıcı pehlivân gezden çıkarmayub

(10) dümenledikden sonra ne kadar vâsi‘ ve kûtâh olursa ol kadar yürümeğe imdâdı

(11) olur. Lâkin her bir atıcının ol-makûle gezî dümenlemek kârı değildir. Husûsan ki

(12) eyerçi ola ve okun icrâî lâzımesinden biri dahî yelekdir. Her kuşun kanadından

¹⁸⁶ “-dir” eki eksik yazılmıştır.

¹⁸⁷ Metnin orijinalinde “eksikden” olarak yazılan kelime cümle akışına uymadığı için yanlış yazıldığı düşünülmektedir.

(13) olmak mümkün ammâ pîşrevî yürüden ancak kuğu kanadının çelengine mahsûsdur

(14) ve çelenkde bir tüydür ki tâ kanadın ucuna gelür ve ol bir tüyün bir tarafı ensiz

(15) ve taraf-ı aheri enli olur ol enli olan tarafına bol tarafı ta‘bîr iderler pîşrev

(16) yeleği olmaz hemân ensiz tarafında tâ vasatındaki ne gayet katı ve ne yumuşak olan

(17) mahallinden bir tek yelek alınur dahî aşağısından bir tek yelek dahî alurlar ve ikinci

[6a]

(1) ta‘bîr iderler. Ammâ ekserî ikinci yelek kıvrık olur yeleğe kıvrılma¹⁸⁸ ise ‘azim zarardır.

(2) Elbette kıvrık yelek sadâlanur kıvrık olmayan ikinci katı ve küçük olur sultaniden

(3) ziyâde ok yürür nihâyet a‘lâ sultânî olarak her bir kanatdan bir tek

(4) yelek alınur. Solu ve sağı birbirine muvâfık gelmekle üç kuğunun altı çelengine muhtaçdır.

(5) İki ok olsun ve diklikde su yalakda dahî muvâfık olmamağla yirmi otuz çift

(6) çelenge muhtâç ki beş on okluk a‘lâ yelek çıksun. Ânınçün ekserî okçılar

(7) hile idüb her bir çelenkden iki üç yelek alub hilesini bozarlar. Zîrâ miyân

(8) pehlivânanda a‘lâ sultânî yelek nefâis kabilinden makbûldür ve yeleğin rengi beyaz

¹⁸⁸ Metinde, “kurulma” şeklinde eksik ve yanlış bir yazım mevcuttur.

(9) ve siyah olmak yürümeğe mâni' değildir ammâ siyahı kuğunun yavrusı olmağıyla kırık

(10) ve za'îf olur. Ânınçün beyaz anaç olanı a'lâdır ve yelek okun üzerine

(11) geldikten sonra gerçi kebîrî hasenlî görünür. Lâkin yürümeğe ne kadar sağır olsa

(12) ol kadar enfa'dır. Hemân dümenlemesinde küçük olmasının zararı yokdur

(13) ve yenyken dağ ister. Eskisine dahî dağın fâ'idesi olur zîrâ dağ yeleği sadâlanur.

(14) Ammâ tîz fenâ bulur yeleğin hâvenî yıkar lâkin eskidiğine bakmayub sıkça sıkça dağlamak

(15) lâzımdır ve okda mahalli dikkat olan endâmıdır ve bunda mezâhib-i kesîre vardır. Selef

(16) kâh ucunu kalın yapub hava gezi endâmına komuşlar ve kâh-çâk vasatın yumrı

(17) ve yüksek idüb iki tarafların gitdikçe ince yapub eder ki iğne müşâbih itmişler.

(18) Ânların atışları halefe muhâlif olmağla kuvvet sebebiyle atub tutmuşlar sonra gelenler

[6b]

(1) telâhuk-ı efkârıyla siper îcâd idüb anların küşâd eylediği yerden dört

(2) parmak ziyâde çeküb ayırmakla selefîn endâmı ekserî bu 'asırlarda yürümeğüb

(3) esâtîz-i müteahhirînden merhûm Eyyubî Hasan Usta ve oğlu İbrahim Usta ve şâkirdî

(4) Elhâc ‘Abdurrahman ve merhûm binyüzcü Mehmed Ağa ki san‘atında mahâreti kemâlde oldukdan

(5) mâ‘adâ pehlivanlıkda dahî zamanî pehlivanlarına gâlib ve akrânına vücûhiyle râcihtir.

(6) Husûsen merhûm Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi ki bu dahî hem atub ve hem yapmada

(7) misli nadirdir. Okmeydânına şeyh olmuş sahib-i menzil ve mûcid-i siperdir. Lâkin ok

(8) endâmında ekseri selefâ tâbi‘ olmağla bu vakitte mârru’z-zikrler gibi okı yüyreğ

(9) değildir. İmdi bu üstâzların muhtârı olan endâm, okın gezinden tahminen bir sere

(10) mikdâr mahalle gelince kalınlaşûb ol mahalle boğaz ve göğüs ta‘bîr iderler ve soya tarafından

(11) dahî gene bir sere kadar gelince kalınlaşûb soya karîb mahalle ayak ve kalınlaşma nihâyet

(12) buldığı yere şalvar tesmiye kılınur ve göğüs ile şalvar mabeyni düz ve hemvâr olub

(13) hiç yükseklik ve alçaklık olmaz. Ol mahalle gövde ve göbek ta‘bîr olunur ve bu hâletler

(14) hâdde ile ma‘lûm olur ve bir nev’i kiriş endâm vardır ki hemân gezden aşâğı

(15) bir düziye gidüb ayak incelür bu endâmın dahî yürüdiğı vardır ve okun

(16) vücûdı gayet devvar olub şöyle ki bir alınla gezinden tutub dest-i diğerinle

(17) okun vücudun sıkub çevresin ucun içinde tâm’ül-istidâre dönüb hiç

(18) bir yerinde pürüz ve şişhânelik olmayub mücellâ mermer gibi dokuna zîrâ bu hâletin

[7a]

- (1) çağa gelmeğe imdâdı olur ve dahî okun ayağına ba‘de’ş-şikest eklerler.
- (2) Ânda dahi dakâik-i kesîre vardır bir a‘lâ yörük oka ayak oymamağla gitmediği
- (3) olur ayak olub endâm dahî oyduktan sonra ne kadar yüksek kırılma mâni‘
- (4) değildir yine yürür lâkin ayak çubuğunun asıl ok çubuğuna sıklıkda müsavi
- (5) olması şartdır eğer ayağa verilen çubuk ok çubuğunda sıkı olursa okun
- (6) dirhemi ve aşağısı sakîl olmağıyla havada oynar eğer gevşek olursa yaya değmez¹⁸⁹
- (7) aşağısı uçkun ok gibi olur ve yürümez suret-i imtihânı budur ki beş dirhem
- (8) ok yüksek kırılub ayaklandıkda vezn olunub eğer tâmam beş dirhem gelürse
- (9) ol ayak oka uymuşdur ve ayağın telleri ve çubuğun rengi dahî uymak lâzımdır
- (10) hüsn virür. Ekserî pehlivanların matmah nazarî tellerinin müşâbihisiyle renginin
- (11) müşâbehetedir sıklık ve gevşeklik dikkâtinden gâfillerdir ve okun kalın ve ince
- (12) ve dirheminin ihtilâfı atıcıya nazırladır. Kemânkeşin çekişine göre ok dirhemli
- (13) ve kalın olur. Hülâsa dirhemsiz ve ince okı ağır ve kalın okun geçmeyeceğın ‘ind’ül-

¹⁸⁹ Metinde, cümleinin akışına binaen “değmez” olması gereken bu kelime “dinmez” olarak yazılmıştır.

(14) â'kl müberhendir. Lâkin yayın darbı şedîd oldukça dayanmayub paralanur yâhûd

(15) havâda oynar. Ânınçün çok kerre yörük oklar paralanur. Ok dayanurla dayanmaz

(16) mâ-beynî olmalı didikleri bu ma'nâdır. Ammâ yayı çok ve atışı darblı olan müntehâ

(17) pehlivanlara bi'z-zarûrî hâddesi kalın ve dirhemî ağır ok lâzımdır. Altı dirheme dek

[7b]

(1) ağır ok atılır hatta selevin yüz dirhem yaya altı dirhem ok gerek didikleri

(2) kâ'ide vardır ve ba'de'l-itmâm oka mûm sürmek lâzımdır eski ve sırçalı

(3) olursa cüz'î silmek kâfîdir zîrâ oka dâ'imâ mûm sürülüb lâyenkat'i silinse

(4) sığâması bozulub vücûdî dalga dalga olur. Ammâ ok cedîd olursa

(5) tâ sırçası gelince beş on def'a mûm sürüb içirmek lâzımdır sonra

(6) atışdan atışa balmum silinmek kifâyet ider ve okı silmenin yürümeğe medhalî

(7) vardır ve okı yaşlıktan ve güneşden hıfz gerek ve olduğu kızılık ve lekeleri

(8) seyrek ola ki birbirine yelekleri dokunmaya. El-fasl-ıs-sânî yay beyânındadır.

Çünkü;

(9) mevzû'-ı bahsimiz menzil oku pîşrev olmağla bâbda dahî atış yapandan bahs olunub

(10) sâ'ir yay ve okun zikrî 'alî sebil'ül-istitrâddır ve yayın eczâ-i asliyesi

(11) ağaç ve sinir ve kemik olub bu eczâi selâseyi tutkalla birbirine yapışdırub

(12) mezc idüb cism-i vâhid eylemeden ‘ibâretdir ve ağacı Akça ağaç ta‘bîr iderler.

(13) Bir nevi‘ ağaçdır. Üvez ağacından dahî olur ve Gerede (ve) Çağa Kazâlarından gelür

(14) ve siniri camuş envâ‘ndan her nevi‘n siniri olur hatta deve siniri dahî olur

(15) ve kemiği manda ve karasığır boynuzundandır ve bu sinirle kemik her diyârda vardır lâkin

(16) gayet a‘lâsı Mısır’dan gelür zîrâ Mısır’ın siniri gayet beyaz ve nerm olur.

(17) Bu eczaların her birini negûnâ perdâht idüb âmele getürdükleri zikr tatvîle müeddî

(18) olub pehlivana ‘ilmî lâzım olmayan umurdan olmağla tayy-i olunub şol şîke okı

[8a]

(1) yürütmeğe nef‘î vardır. Ânı beyân eyleyelim evvelâ üç pâre ağaçdan terkîb idüb

(2) kabza olan pâresi dahî Akça ağacından olursa a‘lâdır. Lâkin ekserî Kızılcık

(3) ağacından olur. Bu terkîb gayet doğru ve hemvâr olmak lâzımdır zîrâ terkîb

(4) yayın esâsıdır. Eğer, eğrî ve buruk olursa bir dahî ol yay doğrulmaz. Ba‘dehu

(5) iki kıt‘a kemiği ol terkîbin üzerine kalıplarlar ve bunda dahî san‘at çokdur.

(6) Sonra ta‘şin nâm bir alâtıyla ağacın ve kemiğin birbirine gelüb imtizâc idecek

(7) mahallerini rahne rahne idüb çizdiler ve bir iki def‘a balık tutkalı ağaca ve kemiğe

(8) sürüb musakka ta‘bîr iderler ve bu vakitlerde tutkala ve sürülen terkîbe ve kemiğe

- (9) issî tutub gayet ihtimâm iderler ve yağlı râyiha isâbet itdirmezler zîrâ yağ
- (10) ve yaşlık tutkalın zıdd-ı kavisidir. Ne kadar issî ve kuru olsa ol kadar ziyâde
- (11) imtizâc eyler. Ba‘d bir gün cümle üstâzlar bir yere gelüb imece iderler ve ol gün
- (12) kemiği terkîbe sarub yapıştırırlar. Evvelâ biri terkîbe ve kemiğe tutkal sürüb ince
- (13) sicim ile sarar sonra bir gayrisi ateşe tutub ısıdır her tarafı müsâvî ısınmak
- (14) şartdır. Bir tarafı ziyâde ısınsa ol tarafı yayın dâ’imâ çöker ba‘dehu bir gayrı usta
- (15) kuyu ipiyle ve tencek nâm bir alâtla kemiği terkîbe sarar ve şöyle sıkı sarılır ki
- (16) imecede sürülen tutkal cümle taşra çıkub ancak musakkada sürülen tutkal
- (17) kalur ve ta’şinin açdığı rahneler birbirine geçüb cism-i vâhid gibi olur. Eğer terkîble

[8b]

- (1) kemiğin mâbeyninde tutkal biriküb kalursa yay ol mahalden rahnedâr olur
- (2) ve bundan sonra bir iki def’a her tarafından yunub ve tudılmayub bir mikdar
- (3) halkaya çekerler ve yay şekline girer ba‘dehu sinire düzüb ve ta’şin çeküb
- (4) sinirlerler ve yay iki def’a sinirlenür her def’asında tahmînen yigirmişer dirhem
- (5) sinir konur. Evvelâ didilmiş siniri kabza kabza idüb vezn iderler.
- (6) Ba‘dehu yayın sinir vaz’ olunacak ta’şin çekilmiş mahalle musakka idüb
- (7) bir kişi bir kabza siniri tutkala vâfir sokub çıkarub pişirir ba‘de üstâdın

- (8) eline virir üstâdı dahî yayın kabzasına ol siniri yapışdırur. Ba‘de
- (9) bir kabzasın dahî bir salına ba‘dehu ol bir tarafına nihayet beş kabza sinir
- (10) olur ve tutkal siyah tutkaldır ki sinirin paçasından kaynadırlar.
- (11) Ne kadar beyaz ve şeffaf olsa ol kadar a‘lâdır ve içine bir mikdar balık
- (12) tutkalı ilâve eylemek lâzımdır ve koyu tutkalla sinirlemek gerek zîrâ
- (13) sulu tutkalla sinirlenen yay tîmârda çok durdukça gevşer ve ağızlığı
- (14) olmaz lâkin koyu tutkalla sinirlemek güçdür. Sonra bir iki gün kurudub
- (15) bir def‘a dahî sinirlerler bu kerre dahî evvelki gibi olur ammâ her bir sinirlemek ‘akabinde
- (16) gayet sulu tutkalla su virirler ya‘nî kurudukça üzerine fincanla sulu
- (17) tutkal dökerler eğer böyle itmeseler sinir kurudukça sırça sırça olub
- (18) çatlar. Ba‘dehu halka idüb hıfz iderler ve halka çok eskimek şart
- (19) değildir. Lâkin gayet cedîd halka ekserî tîmâra dayanmayub şikest olur.

[9a]

- (1) Bir iki sene mürûr eylese temâm açdırmağa şayestedir. Halka açmak bir iki
- (2) def‘a kurub timâra vaz‘ eylemeden ‘ibâretdir ve halka açmanın mevsimi temâm
- (3) havalar ıssî olub pehlivânın meşkî çıkdığı vakitdir. Eğer baharda havalar soğuk
- (4) iken açılursa kemiği çok olsa çekilmez ve şikest olur ve kemiği ziyâde toparlanub
- (5) az olsa havalar ıssî olduğu gibi ok atmaz kepâde gibi olur. Hemân tebdîr baharda

- (6) eski yaylar ile atış idüb vakti gelince açdırmaktır. Zîrâ baharda ne kadar az
- (7) yay olsa mâni‘ değildir dahî kış içinde halka açub ve iki def‘a kurub
- (8) yaycı dükkânında sıcak oda içinde hıfz olunub tâ mevsimi geldikde tîmâra vaz‘
- (9) olunsa a‘lâdır ve yayın boyunda dikkat-i kesîre vardır ve üstâdlar meyânında birinci,
- (10) ikinci, üçüncü nâmıyla üç mertebe i‘tibâr olunub birinci boy atış yayına ve ikinci
- (11) boy puta yayına ve üçüncü boy tirkeş yayına mahsûsdur. Lâkin bu ‘asırlarda
- (12) birinci boy yay ile atış müşküldür meğer gayet kolu kasîr pehlivân ola.
- (13) Ânınçün birinci ile ikinci mâbeynî bir boy dahî icâd idüb ekseri atış yaylarını
- (14) ol boydan yaparlar. Dar yay ile atış müşkül olduğu gibi bol yayın dahî
- (15) candân okı yormaz. Zîrâ bol yayın darb ve kuvvetî dar yay kadar olmaz.
- (16) Âbâd merhûmun bol yayın okı dahî bol olur deyü bol yayın şînâsında
- (17) olduğu kendü yayı bol olduğundan kıyâs-ı nefis eylemiş. Ânın gibi siper

[9b]

- (1) gayetine çeküb ve çarpdırmadan küşâd eyler pehlivân nâdir vâki‘ olur.
- (2) Hülâsa atıcının koluna muvâfık olmak gerek lâkin ziyâde bol yay
- (3) bâb değildir ve yayın tîmârı husûsî dahî kemâl-i ihtimâma muhtaçdır ve tîmâr
- (4) yayı firunun üzerinde mevzû‘ bir tahta sandûka vaz‘ eylemeden ‘ibâretidir.
- (5) Ammâ şiddet ve za‘fında esrâr çokdur. Ziyâde olsa kemânkeşe çok gelüb
- (6) atış idemez yâhûd yay şikest olur ve tîmârı eksik olsa gevşek olur.

(7) Okı ilerüye atmaz evvelâ fusûlün tabî'atın bilüb harâret ve bürûdete

(8) göre tîmâr aldırmalıdır ve sâniyen atıcı pehlivânın çekişini ve mahall-i küşâdını bilüb

(9) ol vechle 'amel ider. Yaylar ziyâde tîmâr alsun dirse sanduğı bir mikdâr

(10) firunun üzerine gömer. Mülâyim olsun dirse sanduğın altına toprak

(11) yâhûd tahta kor ya sanduğın kapağını açuk kor tîmâr mülâyim olur ve yayların

(12) içinden bir yay ziyâde tîmârlansun dirse ol yayı gılâfından çıkarub

(13) gılâfsız, sanduğın içine kor veyâhûd bir yayın tîmâr mülâyim olmak

(14) murâd eylerse ol yayı sandukdan çıkarub taşra vaz' eyler. Mülâyim olur

(15) ve gayet soğuk ve sıcak mevsimlerde meydânda atış olub geldikten sonra

(16) bir gice tîmâra komayub ertesi günü korlar. Bu tedbir şikest olma havfindandır.

(17) Zîrâ tîmârlı yayı yumurtaya teşbih eylemişler ve tîmârlı yaya karîb su

[10a]

(1) ve rutûbet olmadan gayet ihtirâz lâzımdır. Hatta meydâna geçerken zikrden

(2) dahî nem alur didiler lâkin firunun üstünde sanduğa karîb bir desti

(3) su olmağla bir gice de yaylar kepâde gibi olub atış mümkün olmadığının tecrübe

(4) eyledik ve pehlivânlar birbirine hile murâd idüb hıyfeten firuna varub hasmının

(5) yayına süngerle su sürer bir dahî ol yayla atış olmaz. Ânınçün bu havfıyla ekseri

- (6) tîmârları kilidlerler ve ba‘de‘el-meydân bir def‘a atış yayın kurub nizâm virme
- (7) lâzımdır. Ekserî cum‘aertesi ve salı günleri kurub nizâm virirler. Zîrâ
- (8) atış olmağla kurâmı sıkıştır ve tîmârın şiddetinden ziyâde kurulur sonra
- (9) meydânda kurdukda azgun çıkar. Pehlivân atış idemez lâkin hafta arası
- (10) kurub kurâmını açub iktizâsına göre nizâm virildikde meydânda muvâfık
- (11) çıkub âsân atış olur. Bu kâ‘ide-i cedîd yayda ve pehlivânın koluna
- (12) uymamış yayda ve kurâmı oturuşmamış yayda mer‘î ve elzemdir ammâ bir yay ki
- (13) pehlivânın koluna uyup ve kuramı oturuşmuş ola. Ol yayı her hafta
- (14) arası kurmak hatadır. Belki çillesi eskidikçe çille bağlamak içün kurula
- (15) yohsa yay ziyâde kurulmak ile elbette ağızlığı kalmaz. Bu derece kavle muvâfık

(16) bu berk yayı hafta arası değil bir meydân kurulub bir meydân kurulma

[10b]

- (1) gayet a‘lâdır. Yigirmi otuz kez okun ile deviyte gitmesine imdâdı
- (2) olur ammâ soğuk havalarda şikest olma havfı vardır ve atış yapanın
- (3) vezni miyân-ı pehlivanânda mu‘anberdir. Ekserî yayın dirhemi ile iftihâr
- (4) eylerler gerçi yay vezn olunur lâkin boyunun bol ve dar olmasıyla
- (5) ve timârın ihtilâfıyla ve pehlivanın mahal-i küşâdının ihtilâfıyla dirhem
- (6) dahî muhtelif olur ve dirhemine ‘amel olunmaz. Hülâsa yay dirheme gelmez
- (7) didikleri kem söz değildir. Vezn olunsa dahî takrîbidir. Zîrâ iki yay

- (8) birbiriyle boyda ve dirhemde ve timârda müsâvi olsa bir vakitte kemânkeşe
- (9) biri az gelür ve biri çok gelür. Bu hâlet yayın zâtında bir hâletdir.
- (10) Kimi sıkı ve kimi gevşek olur anınçün dirheme i'tibâr olunmaz. Üstâdı
- (11) sinirlerken kabza dibine bir mikdâr siniri ziyâde getürse ol yayın
- (12) kıcı hiç gelmez. Dirhemde müsâvi olan yayla sipere okun ucı girdükden
- (13) sonra on dirhem ziyâde yay kadar çok gelür. Yayın kıcı ve ağızlıklı
- (14) olması zâtında bir ma'nâdır ve böyle dekâyık-i kesîre erbâb-ı tecrübeye ma'lûmdur
- (15) ve yayın kurâmında ve düzen-i sâzende esrâr-ı hafîyye-i bî nihâyedir ve pehlivanın
- (16) atışına muvâfık düzenin ok yürümeğe 'azîm-i medhali vardır ve üstâdın
- (17) mahâretî düzendedir. Bir nevi' hilâli kurâm vardır ki çekmeğe imdâdı

[11a]

- (1) olur. Lâkin kabza dibleri çökmekle ok yürütmez meğer gayet çekişi az
- (2) nahîf'ül-vücûd kemânkeş ola yayın kabza dibleri bir mikdâr yumrıca
- (3) olmak lâzımdır. Zîrâ okı yayın kabza dibleri atar. Ammâ kıcı olmamak
- (4) şartdır. Eğer kıcı olub girüsi gelmez ise öyle yayla ok atmak
- (5) müşkil olur ve ol misillî yayın okı dahî ilerü gitmez ve kurâmda yay
- (6) kasanlıca olmak gerek ve elbette ayak kasanı doğrulmamak şartdır. Bir yay ki
- (7) ayak kasanı doğruyla dilhâh üzere ok atmaz. Baş kasanı ol kadar mâni'
- (8) değildir ve yayın kabza dibi çökmek bunun hilâfinadır. Baş tarafının

- (9) çökerse ok atmaz, ayak ol kadar zarar itmez ve yay kurâmda baş tarafı
- (10) elbette ayak tarafından zebûn olmak şartdır. Ne kadar yumruğı başa
- (11) virir kuvvetli pehlivân atıcı ise dahî gene ayak cânibi gâlib olmalarıdır. Zîrâ
- (12) baş diğer ayağı çöker yaydan bir vechiyle gez çıkmaz ve atış dahî müşkil
- (13) olur baş tarafı zebûn olmaz ise tarafeyn müsâvi ola ve yayın tarafeyni
- (14) oka çıkmak lâzımdır. Oka olmayub kola olsa hem atıcı yen ider ve hem
- (15) ok darbı tâm yemez. Bir tarafı oka taraf âherî kola olsa çapraz olur.
- (16) Bunda da mahzûr vardır. Tarafeyn müsâvi çıkmak gerek. Nihâyet yorulur
- (17) gibi ziyâde çıkması dahî hoş değildir ve yayın kurâmı bir mikdâr açık

[11b]

- (1) olmak fâ'idesi vardır. Gerçi sıkışık hilâli kurâmın çekmeye
- (2) imdâdı olduğu zikr olundı lâkin açık kurâm gibi darbı olmaz ve ziyâde
- (3) açık olsa kabza dibleri sökülmez ve her pehlivân atış idemez. Cüz'i
- (4) açık olub kabza dibleri kuvvetlice ola. Hülâsa cedîd açılmış yayı
- (5) birun kurâmını sıkışdırmak hatâdır. Kurulub yasladıkça kendü
- (6) kendine sıkışub kabzaya, bez ve yayın zağlarının boyu dahî teknesinin
- (7) boyunun 'aksidir. Eğer teknesi bol yay ise zağları darca
- (8) ve eğer teknesi dar ise zağları bolca olur. Selef zağları gayet
- (9) dardır. Ma'hazâki teknesi dahî dardır lâkin anlar eksikçi olmağıyla
- (10) mâni' değil idi ve'l-hâsıl gerek yay teknesinden bol olsun gerek
- (11) zağından çendan makbul değildir. Mümkün olduğu mertebe darıyla ülfet

(12) eylemelidir zîrâ yay bol oldukça hem nizâma gelüb başı kıcı durmaz

(13) ve hem darbı da dar gibi olmaz ammâ bahs-i yâyda mahal-i dikkat olan yer biri

(14) dahî çillesidir ve mutlak yayına muvâfık gelmek şartdır ve sebeb-i muvâfıkı

(15) dahî ma‘lûm değildir ve yay bir çille ile atdığı okı bir gayrî çille ile

(16) atmaz ve gayet kalın ve ince olmayub mutavassıt olmalıdır ve yayın çokluğuna

(17) göre kalın ve ince olur. İnce çille güzel ağızlık virir. Lâkin okı

[12a]

(1) oynadır didiler hele atıcıya mâ’il olsa a‘lâdır ve çillenin boyu dar

(2) ve bol olması zağları gibi yayın boyunun ‘aksîdir. Ammâ cümle yaylara

(3) göre çille haddinden ziyâde bol olsa okı iledir serper lâkin bol çille

(4) ile atış idüb selâmet ok çıkarmak güçdür. Nihâyet çillenin bir

(5) nisâb-ı mahsûsu vardır. Andan cüz’ice bolca kullanılsa hem yay ağızlıklanur

(6) ve hem râst geldiği vakit okı ziyâde serper ve çillenin eczâi a‘zâmı

(7) tonçdur. Ham ipeği çözüb ve kızadub ba‘dehu bir vâsi‘ güneşli meydanda

(8) gerüb bükler ve üzerine tutkal suyu ile bir perdâht iderler. A‘lâsı

(9) kalınca ve ziyâde bükülendir lâkin herkes perdâhtın bilmemek ile ba‘zı vakitte

(10) bulunmaz. Bulunmadığı sûrette bir eski çille-î cümle meydanlık gibi sarub andan

(11) tonç yerine isti‘mâl iderler. Tonçdan ok atmağa hiç farkı olmaz ve ibrişimi

(12) mahsûs bükülür. Telleri ziyâde kalın ve kurak olmaya ki bağlandıktan sonra

(13) ziyâde uzamasun ve her renk olur ammâ beyaz ile al renk ibrişim

(14) çürükdür. Tiz fenâ bulur. El-fasl-ı sâlis remyin sâ'ir-i alât cüziyesi beyânındadır.

(15) Evvelâ zihgîr ve siperdir. Zihgîr her nevi' kemikden olur. A'lâsı şîr-i mâhîden

(16) olanıdır. Parmağa dar olmayub bolca olmalıdır ve halıkası ince olub

(17) soya ve dik olması ve kaşı kısa ve uzun olması hemân parmağa

[12b]

(1) muvâffakatıdır ve parmağı kemâl mertebe isti'âb idüb çille bir tarafına isâbet

(2) itmezse andan a'lâ zihgîr olmaz. Lâkin çille yatağı ziyâde olsa

(3) âsân kurtulmaz. Eksik olsa çekdirmez mutavassıd olmak gerek ki hem

(4) çekdirüb hem kurtulmağa mânî' olmaya. Ammâ siper, selefîn vâsıl olmadıkları

(5) alât-ı cedîdeden olub karîbü'l-'ahde zuhûr itmişdir. Evvelâ ok yumruğun

(6) incinmesün deyü oluksuz siper tâblası isti'imâl eylemişler sonra

(7) ok bir tarafa hatâ itmesün deyü tâblanın üzerine meşinden bir

(8) yumrı peydâ eyleyüb ismine ibik demişler. Niçe müddet sonra ol

(9) ibiği kemik pâreye tebdîl eyleyüb ve okı üzerinden atmışlar. Ba'dehu

(10) Kırkçeşmeli merhumun himmetiyle hâlâ isti'imâl olunan oluk

(11) icâd olunub gitdikçe tavîl eylemişler. Hakîkatü'l-hâl bir ok ki oluğun

(12) içine ziyâde çekile ve bir tarafa isâbet itmeden kurtula. Ziyâde menzil

(13) alub az yay çok hükmüne girmiş lâkin bu zikr olunan siper, yumruğa

(14) kemâl-i mertebe muvafık ve mutâbık gelüb şöyle ki bir tarafa isâbet itmemek

(15) şartdır ve oluğun eşiğini yumruğa göre ziyâde ve eksik

(16) iderler. Eğer yumruğı başa virirse hiç eşik komayub eğer ayağa

[13a]

(1) virirse eşiği ziyâde eylemek gerek ammâ yumruğı başa ve ayağa

(2) virmek muhassenâtdan olmayub asıl kâ'idesi yumruğın kaldırub

(3) atacak vakitte oluğun baş tarafından su koysalar kuyruğa doğru

(4) akacak kadar kuyruğı aşağı mâ'il olmalıdır. Yoksa ziyâde ayağa virüb

(5) aşağı mâ'il olursa ok sâlim çıkmaz ve başa ziyâde virüb düz

(6) durursa ok sipere çarpar. Gerçi yumruğı başa virmek lâzımdır.

(7) Lâkin gene siperin kuyruğı aşağı mâ'il olub çarpmamak şartdır. Eğer

(8) çarparsa ol dahî illettir ki fasl-ı âtîde zikr olunacaktır ve bu siperin

(9) dekâyık-i hafîyesindendir ki oluk kabzaya gayet karîb olmalıdır ve ok

(10) dahî siperin içinde dâ'imâ kabza cânibinden gelüb gitmesi zekât-ı atışdan

(11) olduğu zikr olursa gerekdir ve bu kâ'idenin bürhân-ı kavîsi oldur ki;

(12) yay doğru olduğu sûrette muktezâ-yı kurâm râst kabzasını deper.

(13) Lâkin oka düzülmek sebebiyle başı ve ayağı taraf-ı şasta mâ'il olub

(14) bir mikdâr kabzanın şast tarafını deper ve ok yayın depdiği mahalden

(15) gelüb gitmeli ki darbı tâm yesun ve illâ siper kabzadan ba'id olmağıyla ok

(16) dahî kabzadan ba'id olur. Elbette darbı tâm yemez sâlkı darb odur.

[13b]

(1) Ve bu bâbda selef mübâlağa idüb mümkün olsa yayın kabzasını

- (2) delüb okı içinden geçer ki darbı tâm yesun dimişler. Hülâsa ok
- (3) kabzaya karîb gelüb gitmeli ki darbı düz yeyüb doğru gitsün
- (4) ve siperin tûl ve ‘arzı pehlivanın ist‘imâline nazarladır. Tûl
- (5) çekdiği kadardan iki parmak mikdârı ziyâde olsa kâfidir. Ve okı
- (6) siper başından atub da bir karış siper takmak ‘abesdir ve ‘arzı gayet dar
- (7) olmasında muhâtara vardır ve bir mikdâr kemerli olursa mân‘i değildir.
- (8) Nihayet atıcı me’nûs olduğu tavr ve irâde ist‘imâl eyleye. Hemân ok
- (9) bir tarafına isâbet itmesunde negûnâ olursa olsun ve levâhıkât-ı
- (10) siperden bu ‘asırda îcâd olunan âlâtın biri dahî gülerdir ve ok
- (11) hata idüb atıcının destine isâbet itmesün için bir mikdâr
- (12) güleri siperin etrafına geçirmeden ‘ibâretdir. Kimi sipere yapışdırub
- (13) ve kimi yapışdırmadan ist‘imâl ider. Aşağı koşuya ezmâiş atana lâzımdır.
- (14) Ammâ pîşreve¹⁹⁰ ‘abesdir. Ekserî tâlebelikde altı urûb gözi bâlâdır ve gülere
- (15) ülfet ider sonra terk idemez. Lâyık olan evvelden ist‘imâl itmemek
- (16) gerek. Gerçi bir zararı yokdur. Lâkin fâ’idesi dahî yokdur. Remyin

[14a]

- (1) âlât-ı cüziyyesinden biri dahî muşamma’dır. Her nevi‘ kumaş ve bezden olur.
- (2) Bir mikdâr şekil-i mahrûti bezi şem‘-i ‘asele batırub muşamma‘ eylemeden ‘ibâretdir.
- (3) Ve bal mumuna birkaç katre revgan-ı zeyt halt olunsa nerm ve â‘lâ

¹⁹⁰ Metinde, kelimenin orijinalinde var olması gereken “-ye” harfi yazılmamıştır.

- (4) olur. Ve selefin muşamma'sı bu 'asıra muhâlif olub anlar gayet yassı
- (5) ve kebîr sararlar. Meşki bir vechiyle tutulmak mümkün olmaz. Gerçi sagîr ve kebiri
- (6) pehlivânın yumruğına mutâbık olmak lâzımdır. Lâkin ne kadar küçük olsa
- (7) ol kadar ziyâde sıkılır. Şekli dahî yassı olmayub degirmi olmanın sıkılmağa
- (8) imdâdı vardır ve şekli şalgami olub hemân ağırşak gibi olmalıdır ve â'lâsı
- (9) bu şekil üzere bükülüb sarılandır ve bu tarza ülfet itmeğe sa'y gerekdir.
- (10) Zîrâ çok kimesnenin tab'ına bu gûnâ büküm hoş gelmeyüb yassı ve kebîri
- (11) 'a'lâdır. Zu'muyla kavuk kadar muşamma' sarub yayın kabzasında ok
- (12) geçmeyen mahal kalmaz ve ba'zı pehlivân muşamma'nın bükümünü rişte ile diker.
- (13) Selefde yokdur lâkin dikildiği sûrette be's yokdur. Nihâyet yumuşak
- (14) olsa 'a'lâdır. Elin nâsûruna incitmez ve mumlıca olub yayın üzerine
- (15) ziyâde sıkı sarılıb şöyle ki tebâşîr ile elin terini alub muşamma'sı
- (16) üzerinedir¹⁹¹.

[14b]

- (1) Ucunun içine alub ve yaydan kavrayub yumruğın bir mertebe
- (2) sıkmalı ki yumruk ve muşamma' ve yay mecmû'u cism-i vâhid olub, muşamma'
- (3) yayın üzerinde yayın vücûdından gibi olmak lâzımdır. Bir mikdâr

¹⁹¹ Metindeki bu kelime silik olmasından dolayı zor okunmaktadır.

- (4) hareket idüb gevşese atış olmaz ve muşamma'nın sarılacak
- (5) mahalî yayın kabzasının râst-ı vasatı ki iki kemik mülâki
- (6) olduğu yerde bir beyaz kemikden nişân iderler ve ol kemiğe çelik
- (7) ta'bîr iderler. Çelikden bıçak arkası kadar yukarı sarılmak gerekdir
- (8) ve çelik muşamma'nın altında kalub görünmez olur ve düğül ki
- (9) çille de gez yerine sarılır. Sarılmasında bir kâ'ide yokdur. Lâkin
- (10) ekserî muşamma'nın 'aksine sararlar. Gayet sıkı sarılmak lâzımdır
- (11) ve çok sarılmayub beyaz mum ile mumlanur. Çok sarıldığı
- (12) sûretde okun gezini şikest eyler. Ba'zı kimseler gezden çıkma
- (13) 'illetin düğül azlığından zan idüb düğülü çok sarar gene geze
- (14) çıktığından mâ'adâ okun gezini dahî şikest eyler. Sâhib-i
- (15) şast pehlivân ise hiç düğül sarmadan gezleyüb atmağa kâdirdir.

[15a]

- (1) Dahî âlât-ı cüz'iyeden selefîn kola geçirmeğe bir meşinden eldivânı
- (2) varımış ve üstâd bir tâlebe kabza virdikde ânı tâlibin koluna
- (3) geçirir imiş gâlibâ fâ'idesi yen itmemek içündür. Lâkin şimdi külliyyen
- (4) ferâmûş olunmuş. Zeyl hafî olmaya ki 'ilm-i remyin 'amelisine esâs olan
- (5) kuvâ-i saliseden kuvvet-i mâliye ki semeresi âlâtdır. Lâkin kuvvet-i âhirin ile mâbeynlerinde
- (6) lüzum vardır¹⁹². Ya'nî yalnız âlâtın fâ'idesi yokdur ve “ok kendi gitmez”

¹⁹² Metinde, “vardum” olarak yazılan bu kelime cümleinin akışına binaen “vardır” olmalıdır.

- (7) didikleri mâbeyn-i kemânkeşânda meşhurdur. Âlât pehlivâna ve pehlivân atışa
- (8) ve çekişe muhtaçlardır. Nihâyet iki pehlivân atışda ve çekişde müsâvî
- (9) olsalar her kangısının âlâtı gâlib ise ol geçer. İşine âlâtın nef'î
- (10) bu arada zuhûr eyler ve illâ ne kadar âlât â'lâ olsa gene pehlivânın haddine
dik
- (11) gider ve ma'lûm ola ki âlâtın â'lâsını ve ednâsını farkda zikr olunan
- (12) fâ'ideler küllî olmayub ekserî dimekdir. Zîrâ çok def'a erbâbını yormaz.
- (13) İ'tikâd eyledikleri oklar yürüyüb ve beğenmedikleri yaylar â'lâ ok atdı
- (14) ve yürür zan itdikleri hiç gitmedi bunun sebebini keşifde 'âcizlerdir
- (15) ve gayet kıyl-ı kâl çokdur. Lâkin hak-ı hakîk olan esrâr-ı hafîyyesi ok yaya
- (16) ve yay, atıcı pehlivânın koluna ve atışına muvâfık gelmekdir. Bu muvâffakati
kemânkeşler
- (17) uyma ile ta'bîr iderler. Felanın koluna yay uydı didikleri bu ma'nâdır.

[15b]

- (1) Hemân bir âlât ki â'lâ olduğu sûrette atıcısına uya gidüb uymadığı
- (2) sûrette yürümez. Bu uymanın zâhirde sebepleri meselâ bir â'lâ ok
- (3) pehlivana ağır gelmekle yürümez yâhûd atışı darblı ve çekişi çokdur. Ok
- (4) hafîf gelüb yürümez yâhûd eksikcidir. Ok şalvarlıdır yürümez yâhûd
- (5) iricidir. Okun aşağısı incedir yürümez. Ma'a-hazâ ki ol ok gâyet
- (6) â'lâdır. Lâkin erbâbı elinde olmak lâzımdır. Yay dahî böyledir. Yayın boyı
- (7) dardır. Ziyâde irici pehlivâna gelmez yâhûd boldur. Eksikci kolı kısa
pehlivânın

- (8) boğazına geçer. Okı selâmet çıkmaz tâ ki birbirine uymayınca ok gitmez.
- (9) Hülâsa muvâfakat şartdır. Bu bâbda tedbîr atıcı kendü atışının ve çekişinin
- (10) muktezâsını ve havanın tabî‘atını bilüb anâ göre âlât isti‘mâl ide.
- (11) Havanın vücûd-ı insana ve yaya te’siri ma‘lûm. Zîrâ eskiden aşağı
- (12) gelen yay birüden hava ile siper başına gelmez ol zaman evvelki atılan ok
- (13) el virmez ve eskiden atışa me‘lûf olan kemânkeş yayın sertliğiyle siper
- (14) başında kaldıkda hiç atış idemez olukun yay tebdîl idüb az yay ile
- (15) atış itmelidir. Görmez misin? Bir hafta bin yüz atan pehlivân ertesi hafta
- (16) bin atamaz. Hava ise evvelki haftadan â‘lâ olur. Bunlar heb ‘adem-i
- (17) muvâfakat âsârıdır. Gayet mâfi‘l-bâb mecmû‘u birbirine muvâfakat idüb

[16a]

- (1) müsâvî olmak şartdır. El-bâbü‘s-sâni atış beyânında olmağla bu bâb dahî üç
- (2) fasl-ı hâvî olub fasl-ı evvelî gez yeri ve hey‘et-i mecmû‘a râmîne ânâ kurâm
- (3) ta‘bîr iderler. Anların zikrindedir. Puşîde olmaya ki bu fasl mutâlib‘ül-â‘lâ
- (4) ve maksa‘dül aksayı fendir. Lâkin bu zikr olunacak kavâ‘idi mâ-hüve hakka
- (5) kuvvetden fî‘le çıkarmak âsa‘b-ı min hartü‘l-gatâddır. Ammâ suyundan kat‘-ı
- (6) nazar tezekkür olunarak idmân olunsa fâ‘ideden hâlî değildir. Evvelâ yayın
- (7) kabzasın muşamma‘dan¹⁹³ yukarudan kavrayub ancak muşamma‘ ucunun
- (8) boş yerinde kala ve şehâdet parmağın, orta parmağın üzerine muhkem

¹⁹³ Kelimedeki “-mim” ve “-ayn” harflerinin yeri sehven değiştirilerek yazılmıştır.

- (9) sara bu şehâdet parmağı selef koyacak. Mahal bulamayub kabza ardına
- (10) gezlemek fikriyle ‘azîm zahmet çekerler imiş. Sonra gelenler orta parmak
- (11) üzerine koydılar. Bu sûretle yumruğı gâyet sıkub şöyle muhkem ola ki
- (12) yay elinde hiç hareket itmeye ve okı çilleye takacak mahal ki anâ gez yeri
ta‘bîr
- (13) iderler. Kable’l-atış gez atub imtihân olunmuş ola ve sûret-i imtihânı hâtmede
- (14) zikr oluna gerekdir. Ol mahalle okı gezleyüb gerçi fâ‘ide okun erken
- (15) belki tahtına gelmek ve rubû‘nı tek tarafı siper cânibine gelmekdir. Lâkin
yürümeğe bir fâ‘idesi
- (16) müşâhid değildir ve okun erken belki tahtına gelmesi tek fâ‘idesi bir
- (17) mülâhaza zınnındadır. Zîrâ tahta cânibînin cevherinin sivrisi bir tarafının
- (18) aşağı ve taraf-ı aherinin yukarudur. Ya‘nî ok bir zor görüb kırılrsa

[16b]

- (1) muktezâ-yı tel bir tarafı sivri çıkar ve taraf-ı aherî yassı çıkar.
- (2) Üstâdı yelekler iken sivri çıkan tarafını bilüb erkek belki ânâ göre
- (3) nişân olsun içün mahalline yelekler ki dâ‘imâ erkeği tahtına geldikçe eğer bir
- (4) kazâ olub ok paralanursa sivri cânibî fevkinde kalub atıcının
- (5) destine bir ziyân olmaya bu ise bir mülâhaza-i vâhiyedir. Ok deste
- (6) isâbet itmesün yohsa yassı cânibî sivri cânibinden ziyâde¹⁹⁴
- (7) icâd ve rüzgâra karşı atıldıkda erkeğin fevkine getürüb evvelkinin

¹⁹⁴ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan “yâde” kelimesi sehven yazılmıştır.

- (8) ‘aksini işlemek fâ’ideleridir. Bunun dahî fâ’idesi müselleme değildir. Hemân
- (9) okun belki sağ ise erkeğin tahtına götürüb, sol ise erkeğin
- (10) fevkine götürüb gezlemek evlâ ve ensebdir. Zîrâ sol yekeği bozulmadan
- (11) erkeğin tahtına götürüb dümenlemek güçdür. Elbette yeke bozulub
- (12) havada sadalanur. Sadalanmak ise okun yürümesine mân’idir. Ne gûnâ
- (13) olursa gezledikten sonra şastının çille üzerine mandâllaya. Lâkin mandâlî
- (14) oka ziyâde karîb ve ba’îd olmayub okla zihgîrin arasına bir parmak
- (15) sığsa kâfidir. Gerçi asma menzillenüb yeke bozulmamak gerek ammâ
- (16) ziyâde asma olursa dümenlemek müşkil olur. Gezden çıkmama sırası
- (17) vardır ve ziyâde oka karîb menzillenüb sıkışdırırsa güzel dümenlenür.
- (18) Lâkin hem yeke bozulub ve hem okun ucu siper içinde bulanur.

[17a]

- (1) Ancak şehâdet parmağın ikinci boğumundan tâ parmağın nihâyetine varınca
- (2) kalem parmak okun üzerinde olub küşâd olunca ayrılmak şartdır ve dümen
- (3) dahî bundan ‘ibâretedir ve bu dümen râst olduğına tarîk-i imtihân oldur ki:
- (4) Eğer bir gezi şikest okı, gezden çıkarmayub ayırub atabilürse ol dümen
- (5) gâyet â’lâdır. Zîrâ gezi kırık okı gezden çıkarmayub atma şehâdet parmağın
- (6) kalemi okun üzerinde olmadan nişân ider ve bu kalemi dâ’imâ içeri basarak
- (7) çeküb küşâd eylemek gerek. Ba’zılar çille yorulur zannıyla içeri basûb
- (8) küşâd eylemeği şast yormadır. Bu taşra kesdirme gibi ‘illet ‘add itdiler ve ne
- (9) içeri ve ne taşra hemân düz kurtulmalıdır didiler. Lâkin içeri basarak

(10) kurtulmadan çille yorulmaz ve taşra kesdirme gibi ‘illet değil belki râst kurtulmağa

(11) ‘azîm fâ’idesi vardır. Hemân yormayub basarak küşâd eyleye ve şehâdet parmağın

(12) şast parmağı üzerine ziyâde sarmanın gerçi çekişe fâ’idesi var ise

(13) dahî âsân kurtulmaz. Şast parmağın tırnağı örtülür örtülmez menzillenür.

(14) Bu tarîk ile yaya iki elinle sarıldıktan sonra evvelâ küllîsini ve vechini havacıya

(15) doğru ya’nî okı atacağı canibe mukâbil tutub ve yumruğun râst

(16) eline kaldırub ve cümle kuvvetini sol tarafına virüb ve dirseğin diküb

(17) ve dâ’imâ çekdikçe yumruğun ilerü kabza cânibine sürerek ve şastını yürüse

(18) gâyet karîb bıyığı üzerinden çeküb temâm okun soyası siperin içinde

[17b]

(1) küşâd idecek mahalle geldikde silinmeyüb bekletmeyüb kemâl-i vukuf

(2) ve te’ennî ile hareketlice küşâd ide. İşte ok atmak bundan ‘ibâretidir.

(3) Lâkin bu mücmel tafsîle muhtâç olmağla ibtidâ yumruğun alnına tutdukda

(4) soya atmayub ve ziyâde dik dahî atmayub nisâbında atmak gerek. Soya

(5) dikden ‘âlâ yürür. Eğer yay az ise, dik ok hiç işlemez ve yumruğun

(6) alnına tutmanın fâ’idesi yumruk sürmek âsân olur. Zîrâ yumruğun

(7) ibtidâ alnına almayub yanına alur ise sonra sürececek yer kalmaz ve sürmek

(8) dahî mümkün olmaz. Yumruk sürmenin ise yay çekmeye ve hareketli atmağa

(9) dahl-i küllîsi vardır. Ve dahî dakâik-i atışdan biri dirsek dikmekdir.

- (10) Dirseği yukarı olan atıcının okı havada gitdikçe kabarub kalkar
- (11) ve okun ucu yukarı gider. Lâkin dirseği yukarı pehlivân nâdir bulunur.
- (12) Zîrâ kendüni çok yaya vurub çekiş sevdâsına düşünce dirsek
- (13) aşağı iner. İcrâ itmek müşkildir. Yarı yukarı olmaz ise aşağı
- (14) dahî olmayub düz ola ve şastın yüzüne sürünerek gelmek ki
- (15) ânâ yakın kesdirme ta'bîr olunur. Hilâfî 'azîm 'illetdir. Fasl-ı sâni'de zikr
- (16) olunacaktır. Yakın kesdirmenin fâ'idesi ok kabzaya yakın gelüb
- (17) yayın darbı oka temâm isâbet ider ve ok yaydan zedelenmeden sâlim
- (18) çıkar ve bir tarafa çarpmadan atulur. Zîrâ ok yürümek, yay darbını

[18a]

- (1) tam yemeden ve bir tarafa çarpmadan yaydan kurtulmadan 'ibâret'dir ve bıyık
- (2) üzerine çekmek ustâ umûrî ihtiyâr kabilindendir. Zîrâ selef bunda
- (3) üç vechiyle küşâd beyân eylediler. Bir nev'î kaş üzerinden ve bir nev'î bıyık
- (4) üzerinden bir nev'î sîne üzerinden küşâd eylemektir. Ammâ kaş üzerinden
- (5) çekmek gerçi meşhur ve 'inde's-selef makbûldür. Lâkin fî zamanına siper içine
- (6) çeker. Ayırıcıya göre kaş üzerinden küşâd mümkün değil gibidir ve ayırıcıyı pehlivâna
- (7) sînekeşlik mâni' değildir. Ve'l-hâsıl üç nev'inde dahî keskin müntehâ
- (8) pehlivânlar zuhûr itmişdir. Ve bu bâb da üstâdların nazarı bıyığa ve kaşa olmayub
- (9) istikâmet-i remye bir kâ'ide hendesi vaz' idüb hemân hîn-i küşâd da

- (10) üç nokta hat-ı vâhid müstekîm üzere olsun didiler. Ya'nî yumruğı bir nokta
- (11) ve şastı bir nokta ve nihâyet dirseğı bir nokta farz idüb hîn-i küşâd da
- (12) yumruk noktasından dirsek nihâyetindeki noktaya bir hat-ı müstekîm çekilse
- (13) şast noktasını dahî ol hat-ı velî eyleyüb üç nokta hat-ı vâhid üzerinde
- (14) ola. Hakikat'ül-hâl bu tarîk-i esrâr kemânkeşiyeden olub dikkat olundukda niçe

- (15) menâfi' müstecmi'dir. Zîrâ nukatât-ı selâse hat-ı vâhid üzere olmayub meselâ
- (16) vasatda vâki' olan şast noktası aşağı olsa aşağı çalma 'illeti hâsıl
- (17) olur ve dirsek noktası aşağı olsa dirsek düşer, yumruk noktası
- (18) gezlik böyledir. Ve dahî okun ucı siper içinde mahalle gelmeğidir. Gerçi

[18b]

- (1) atış yeri siperin eşiğıyle siper başı mâbeynî i'tibâr iderler. Lâkin
- (2) her bir atıcının bir turı vardır ki ânâ me'lûf olmuştur. Kimi eksikcidir
- (3) ve kimi ayırııcıdır. Anâ göre yay uydurub atış ider ve cemî' hâlde ayırııcı
- (4) eksikciye galibdir. Eksikcinin beş dirhem yayı ziyâde olsa ayırııcı
- (5) ziyâde ayırma sebebiyle geçer ammâ ziyâde ayırub temîz küşâd itme müşkildir.
- (6) Ve ayırub çaprurmadan atış ider. Pehlivân nâdirdir ânınçün kânûn-ı
- (7) kemânkeşiye-i ihtisâr idenler çok çeküb düz koyurmadr didiler.
- (8) İl-hâk-ı cemî' kavâ'id-i 'ilm-i remy bu iki sözde derc itmişler ve bu bâb da
- (9) bir vakit hafıyye vardır ki usûl-i mesâ'ildendir. Atıcı gerek eksikci

- (10) olsun ve gerek ayırıcı olsun mahall-i küşâdından bir mikdâr dahî çekmeğe
- (11) kudreti ola ya'nî küşâd eylediği mahall nihâyet çekişi olmayub sırf
- (12) makdûr eylese bir parmak dahî çeke. Zîrâ nihâyet çekişi olan mahalle gelince
- (13) çekdikden sonra icrâ-yı atış olmaz. Elbette yay kemânkeşe gâlib olur.
- (14) Ya ilerü koyuvirir yâhûd bekledir ya bir gayrî 'illet vâki' olur. Zikr
- (15) olunan atışı icrâ ancâk pehlivân mahal-i nihâyet çekişi olan mahallden bir
- (16) mikdâr eksikden küşâd itmeli ki dilhâh üzere atılsun. Yohsa çeküb
- (17) vasî'-i temâmına geldikde mümkün olmaz. Kemânkeş çekdiği yaydan beş dirhem

[19a]

- (1) eksik yayla atış ide didikleri bu mazmûndur ki yaya gâlib
- (2) olsun. Nihâyet gâyetine gelince çekmeyüb gelirken küşâd ide. Ve'l-hâsıl
- (3) tamâm-ı ok mahal-i küşâda geldikde yayın üzerine gazelleüyüb ve şastını râst-
- (4) ensesine atûb küşâd vire. Ol vakit siperin içinde okun ucu
- (5) bir soya mikdârı hareket ider. Lâkin bu hareket yalnız şast ve yumruk
- (6) ile olmayub yumruğu iledir ve şastı girü atub gögsünü yayın
- (7) içine sokmadan hâsıl olur. Zîrâ yalnız biriyle olan hareket, hareket
- (8) değildir ve belki silkme hâsıl olur ki 'azîm 'illetdir ve çeküb bekledüb
- (9) sonra hareket itme bu dahî makbul değildir silkme gibidir. Bunlardan gezden
- (10) çıkarma peydâ olur. Hemân gelürken zemberek gibi açılıb kemâl-i mertebe

- (11) ile gözün yumrukda ve ‘aklın küşade olub güyâ ardında bir hasım-ı
- (12) cânın ve edânın göğsüne dirseğin odur gibi kuvvet-i tâmla şastını
- (13) girüye ata ve yakîn kesdirmeğe defa‘âtle işaret olundu. Tâ ki bir setre-i
- (14) yüzüne şastı mukâbelesine tutsalar eli setreye dikmeyüb girü gide
- (15) ya‘nî ol kadar yüzüne yakın ve râst kesdire ki hîç yüzünden ayrılmaya
- (16) ve şastın asâbi‘-i sâlise-i bâkiyesi gâyet kuvvetle sıkmak lâzımdır ve üstâdlar
- (17) hîn-i ta‘lîmde yumrukların sık didikleri vasiyyet meşhûrdur. Ve gâyet
- (18) dikkat ve te‘ennîyle tutmak dahî malzeme-i atışdandır. Şöyle ki ok atılıb

[19b]

- (1) yaydan çıkınca asla zedelenmeyüb hattâ mübâlağa idüb didiler ki
- (2) ferzâ ok uyur olsa atıldığını fehm idüb uyanmaya ve atıldığından
- (3) agâh olmaya bu kemâl-i mertebe rıfk ve mülâyemet ile tutmadan kinâyetdir.
- (4) Eğer suâl olunursa ki ok atmak zor bâzuya ve kuvvet-i tâma ve darb-ı
- (5) küllîye muhtâçdır. Rıfk ve mülâyemet ise bunlara menâfidir. Ânâ cevâb
- (6) oldur ki zikr olunan zor ve kuvvet ve darb küllî ki okı yürüdür.
- (7) Ânlar ancak meşk ve idmandan hâsıl olur. Bir hâlet-i râsiha bi’l-meleke
- (8) dir ki ok atmanın eczâ-i asliyesindendir. Ol hâlet rıfk ve mülâyemete
- (9) menâfi değildir. Zîrâ ol kuvvet ki idmândan hâsıl olmuş melekedir. Ne kadar
- (10) pehlivân mülâyim tutsa gene der-kârdır. Ammâ idmân ve meşkî olmayan
- (11) zor itdikçe ‘illet vâki‘ olub ok sâlim çıkmaz. Görmez misin?
- (12) Bir nahif‘ül-tertîb pehlivân idmân melekesiyle haddinden ziyâde yay

- (13) çeküb ok atar. Bir gayrî idmânı olmayan kuvvetli cisîm ermeğe dağı
 (14) kaldırır. Ok atayım dise idmân ve ülfeti olmadığından zor idüb
 (15) kuvvetle tutdıkca ok sâlim çıkmaz. Ne kadar ikdâm itse ol kadar
 (16) ok girü kalur belki o gene düşer. İşte bu hâl idmân melekesi
 (17) olmayub kuvvet-i bedeniyye ki gayr-i me'nûse ile zor itmeden zuhûr

[20a]

- (1) eyler ve ma'lûm ola ki bu zikr olunan kavâ'idin cümlesini icrâ hîn-i
 (2) küşâda mahsûsdur ve ok yürümeğe nef'î olan atışın ve mâni'
 (3) olan 'illetlerin cümlesi vakit-i küşâd da olur. Yohsa ba'd'el-küşâd
 (4) ve kable'l-küşâd vâki' olan kavâ'idin ok yürümeğe medhalî ve fâ'idesi
 (5) olmaz. Şu kadar ki atışın hüsnî olur. Zîrâ açık kemânkeşin sûret-i
 (6) zâhir de atışı güzeldir. Lâkin hîn-i küşâd da bir 'illetî olmağıyla okı yürümez.
 (7) Hemân kemâl-i vakit sarf olunacak zaman ok yaydan kurtulurkendir.
 (8) El fasl-ı sâni atışa 'âriz olan 'illetler ve sebepleri ve ilaçları zikrinde
 (9) olub nihân olmaya ki bu zikr olunacak 'illetler bir sebep ile zât-ı atışa
 (10) 'âriz olub ok yürütmeğe mâni' ola. Ammâ her pehlivânın ve tûrî
 (11) ve bir hey'et-i mecmû'ası vardır ki ânâ kurâm ta'bîr iderler ve bu kurâmının
 (12) bed her neyse tebdîl olmayub evvelâ ne gûnâ koparsa ilâ nihâyete ol vechiyle
 (13) gider ve kurâmın sûret-i hüsnünde cet olunmayub hemân nazar-ı
 (14) ok yürümeğe mâni' olan 'illetlerdedir. Ve bu 'illetlerin ne'ûzu-billah
 (15) müzminesi ilerü salıvirmekdir ve bu bir 'illetdir ki doksan dirhem

(16) yay çeküb bir mikdâr ilerü koyuvirmek ile yayın darbı noksân

(17) olub seksen dirhem hükmüne girer ve kemân, küre ile atılmış gibi olur ve bu
ki

(18) kusdurma dahî ta‘bîr iderler. Siperin içinde ok gelürken ilerü gidüb

[20b]

(1) sonra küşâd itmeden ‘ibâretdir. Ya‘nî hareketin ‘aksîdir ve beş nevi‘

(2) vardır ki ikisi yumrukda vâki‘ olur ve ikisi şast tarafında olur ve

(3) birisi kol bükülmeden hâsıl olur. Yumrukda olanın birine ok siperin

(4) içine geldikten sonra vakit-i küşâd da yelek dayanmayub yukarı bükülür

(5) ve yeğin bükülmesi sebebiyle siperin başı yukarı ve kuyruğu aşağı hareket

(6) idüb ok siperin içinde ilerü gider. Ba‘de küşâd olunur ki buna

(7) yumruk kusdurması ve yumruk cengî ta‘bîr iderler ve yumruk tarafında

(8) olanın biri dahî kabza ilerü süremeyüb yumruk önüne gelür. Bunda

(9) dahî gezlik ilerü koyvirmek hâsıl olur. Ammâ şast ile olanların

(10) biri ‘âdeta şastın kurtaramayub küşâd idemez. İlerü koyvirüb

(11) ba‘dehu küşâd ider biri dahî dirseğin girü atamayub şast ve dirsek

(12) mecmû‘ını birden ilerü sürer ve buna koltuk kusdurması ta‘bîr

(13) iderler ve kol bükülmeden olanı mafsallar dayanmayub bükülür ve yumruk

(14) daralur. Her ne kadar şastını hareketli atsa gene ilerü koyvirir. Zîrâ şastın

(15) hareketinden ziyâde yumruk daralur girü gelür. Hülâsa cümlesi yumrusı

(16) ilerü sürüb ve şastını girü atamamadan hâsıl olur. Ammâ sebepleri

(17) haddinden ziyâde yay çekim deyü kendüni çok yaya urmadan husûsen ki

(18) atışı oturuşmamış nevheves tâleb ola. Elbette bu ‘illet ‘ârız olur

[21a]

(1) ve dahî vücûdunun tahammülü yok iken ziyâde meşk itmeden ve gâyet kelâl

(2) geldikde terk itmeyüb gene atmadan ve te’ennî ile mülâhaza ve dikkat eylemeyerek

(3) meşk itmeyüb hemân kesret-i ‘adede nazarla mekteb karalması gibi atmadan

(4) vâki‘ olur. Hele ‘ârız olmayub evâ’il-i meşkte beraber kona hiç sebeb

(5) yokdur. Kendüne kusdurmak kolay gelür. Ânınçün dakâ’ik atışa vâkıf

(6) üstâda mukârenet şartdır ki böyle ‘illet zuhûr itdikce mu’tâd olmadan

(7) terk itdire. Yohsa tabî‘at olub melûf oldukdan sonra terki

(8) güçdür ve ‘alâsı ândâ çekdiğinden az yay ile meşk ide ve hiç çok

(9) yaya ‘illet def‘ olunacak vaz‘ıyyet eylemeye. Eğer yumruk tarafında olanlardan

(10) ise siper içinde okun evvelki geldiği mahalden bir mikdâr eksikden ata.

(11) Ya’nî evvel-i küşâd eylediği mahalden eksiğe siper içine tebâşîr çizüb nişân

(12) eyleye ve okun ucı ol nişâna gelince ‘illetini der-hâtır idüb ve dâ’imâ

(13) ‘illetin hatırından ihrâc itmeyüb hareketli atmağa sa’y eyleye. Eğer

(14) yay az olub pehlivân yaya gâlib ise mülâhaza ile atdikca def‘

(15) olur. Lâkin yay, pehlivâna gâlib ise def‘î mümkün olmaz ve dirseği gerüye

(16) darbı atmağa ihtimâm eyleye. Zîrâ şastda olanı def‘ eyler ve yumruk

(17) cengîne bu kâ'ideler mer'î oldukdan sonra yumruğı ziyâde başa

(18) virmek lâzımdır ve yumruk daralmadan hâsıl olana yumruğı sürmek

[21b]

(1) gerek. Hülâsa yumruğı ilerü, şastı girü atmak her nev'ine nâfi'dir.

(2) Ammâ pehlivân yaya gâlib olmalıdır ve ok atmanın 'illetlerinin bir dahî

(3) gezden çıkarmadır ve bir ok ki gezden çıka önüne düşüb hiç

(4) gitmez. Bu ba'zı kerre çıkar yâhûd mu'tâd olub her atış çıkar. Ba'zı

(5) kerre çıkan 'illet değildir. Ekseri yorgunluk gelüb atış idemeden

(6) ve okun gezi şikest olmadan ve yay ziyâde az gelüb haddinden

(7) ziyâde çekilmeden zîrâ boyu dar yay haddinden ziyâde çekse ok

(8) gezden çıkar. Yâhûd hasım havfıyla telâş itmeden hâsıl olur.

(9) Hattâ gez yeri muhâlif gezlenmeden dahî gezden çıkar. Ammâ mu'tâd olub

(10) dâ'imâ çıkarma bir 'illetdir ki atdığıyla her vakit ok sadâlanûb

(11) önüne düşer. Alub bir dahî atsa gene önüne düşer ve sipere çarpmağla

(12) ok paralanur yâhûd yelekleri rahnedâr olur. Sebebi dümeni fâsid

(13) olmağla okun gezini şehâdet parmağının çilleye gelen yeriyle kakmadan

(14) ve şastını taşra bürüb kesdirmekten ve hareketli küşâd eyleme sevdasıyla

(15) şastını silkmeden ve şehâdet parmağının kalemi okun üzerinde

(16) olmamadan bunların cümlesi müstakil 'illetlerdir ki bunlardan gezden

(17) çıkma hâsıl olur. Bunun def'ine tedbîr evvelâ dümene nizâm vire.

(18) Okun gezini kakmayub ve kalemi dâ'imâ okun üzerine basa ve bir agâh

[22a]

- (1) üstâda göstere. Eğer küşâd vakti okun gezi çilleden ayrılır ise
- (2) bundan dahî gezden çıkar. Ayırmamağa sa'y ile ve mutadî olan mahalden
- (3) bir mikdâr eksikden küşâd eyleye. 'İllet def' olunca zîrâ hem ayırub ve hem
- (4) küşâddan evvel gezi çilleden ayırmamak gâyet müşküldür. Ve taşra kesdirmeyüb
- (5) içerü kesdire. Şöyle ki ba'd'el-küşâd şastının serçe parmağı 'ulyâ da
- (6) ve şast parmağı süflâ da vâki' ola. Böyle olmak içerü kesdirmeden olur.
- (7) 'Aksî taşra kesdirmedir ve çeküb, bekledüb sonra silkme diye gelürken ata
- (8) ve dügülü az sara. Haddinden ziyâde atıcıya, çilleye çok dügül sarılsa gezden
- (9) çıkma hâsıl olur didiler ve gezi vâsi' ok ve gez atmağa sa'y eyleye ve dâ'imâ
- (10) 'özüünü tefekkür idüb zikri mürûd eyleyen vechiyle bir gezi şikest oklarla
- (11) dümenini imtihân eyleye ve böyle olan kemânkeş terfi' olunca geçme ve geçilme fikrinde
- (12) olmayub atışına râbîta vire. Yohsa hasm ile keşâkeş de iken def'î güçdür.
- (13) Biri dahî açık kestirmedi ve aşağı çalmadır. Bunlar dahî ok yürümeğe 'azîm-i mâni'lerdir.
- (14) Açık kesdirmeden ok, yayın kabzasına çarpar, zedelenür ve aşağı çalmadan
- (15) ok sipere çarpar zedelenür. İkisinde dahî çarpma gene ok darbı tâm
- (16) yemez. Salkı odur ve çeneyi omzundan ayırma dahî bunlar gibidir. Elbette ok darbı

(17) tām yemez sebepleri ekseri ilerü koyvirme sebepleridir. Def'lerine çâre zıdlarını

(18) işlemekdir. Açık kesdirir ise yüzüne mukâbil küşâd idüb şastını girüye

(19) râst ata. Aşağı çalar ise basarak kesdirüb dikkat ve ihtimâm ile meşk

[22b]

(1) ide ve çenesin açarsa yumruğı önüne alub çenesini omuzuna

(2) basarak kesdire ve yumrukda olan 'adedler¹⁹⁵ kusdurma zımınında zıkr

(3) olundı. Biri dahî yumruk düşürmedir. Bundan da gezden çıkma peydâ olur

(4) ve gezden çıkmasa gâyet soya gidüb ok yürümez. Çâresi dâ'imâ

(5) yumruğunu yukarı sürerek çeke ve hîn-i küşâd da yumruğın

(6) sabit eylemeye sa'y eyleye. Biri de vakt-i küşâd da sıçramadır. Yayın üzerine

(7) ziyâde varmadan hâsıl olur. Bu dahî muzırdır. Böyle olan kemânkeş

(8) yayın üzerine varma sevdasında olmayub belki çöker gibi yapana

(9) ve dikkat idüb sağ ayağın yerden kaldırmaya ve çekerken arka

(10) üzerine yatma dahî 'illetdir. Ok yaydan râst-ı hurûc eylemez. Def'î

(11) için bir mikdâr önüne mâ'il gibi yapana ve çeküb ok mahall-i küşâda

(12) geldikde te'hîr idüb ba'dehu küşâd eylemeği buna bekletme ta'bîr olunur.

(13) Kusdurmağa karîb bir 'adeddir. Zîrâ kemânkeşin yaya galebesiyle

(14) yayın kemânkeşe galebesi mâbeyninde vâsıta yoktur. Ya kemânkeş

(15) yaya galebe ider ya yay kemânkeşe gâlib olur. Çekilüb gelürken

¹⁹⁵ Bu kelimenin ilk harfinden sonra gelen “-de” harfinin üzerine sehven nokta konulmuştur.

(16) kemânkeş yaya gâlibdir. Murâd eylediği gibi şastı atub hareket idüb

(17) atış icrâ eyler. Lâkin çeküb te'hîr eylese ol vakit yay kemânkeşe

[23a]

(1) gâlib olmağla icrâ-i atış idemez ve kusdurur. Eğer bu kâ'ideye

(2) çeküb ve bekledüb sonra hareket idenler ile su'âl olunursa ol-makûle

(3) hareket dahî memdûh olmayub silkme 'unvânıyla mazarratı sabıkda zikr
olundı

(4) ve def'ine imkân ilerü koyu virme de beyân olunan tarîkle 'amel eyleye

(5) ve gelürken atmağa ihtimâm oluna. El- faslû's-sâlis Ba'del remy oka havada
'ârız

(6) olan hâletler ve envâ' havalar beyanındadır. Ma'lûm ola ki atılan okun
gideceği

(7) ve girü kalacağı havada giderken bellidir. Ok havada gâyet tîz gidüb seğırtmek,

(8) ve uzayub dönmek gerekdir. Ve okun havada oynayub hareket itmesi
yürümeğe

(9) mâni'dir. Ol mertebe ki nısf-ı menzil de kalur. Ok oynamağa selef çok

(10) sebebler yazub beyân itdiler. Evvelki gez yeri olmayub muhâlif mahalden
gezlemek

(11) lâkin ânı herkes bilür. Bir iki kez atub gez yerin bulub öyle atış olur.

(12) Ammâ müşkül olanı gez yerinden olmayub atışdan ve okdan ve yaydan ola.

(13) Zîrâ ok havada üç mevzi'de oynar. Biri yaydan çıktığıyla zedelenür.

(14) Sonra düzelüb râst gider ve biri kemere varınca yolda oynar veya

(15) bulanur. Biri dahî kemerden sonra yere inerken yâhûd kemerde düşerken

(16) oynar. Yaydan çıktığı gibi oynaması gâyet muzırdır. Her ne kadar gez yeri

(17) olsa gene oynar ve oynamasını rü'yet kemâl-i dikkate muhtâcdır. Zîrâ oka

(18) ekseri yaydan çıkarken nazar itmeyüb kemere doğru bakarlar. Ok ise zedelenüb

[23b]

(1) sonra düzelür ve bu bir hafî dikkatdir. Ok, segirdir gider zan olunur.

(2) Ol ise tîz kemerleyüb yürümez. Selâmet kurtulmayan okların mecmû'ı

(3) böyledir ve yolda oynaması küllî gez yeri olmamadan hâsıl olur ve kemer de

(4) oynaması keزالik gez yeri muhâlif olmadan ve ok hafif olub yaya

(5) dayanmamasından ve yayın düzeni olmayub bir tarafı ziyâde dimesinden

(6) ve atış 'adedli olub sâlim kurtulmamadan vâki' olur. Ammâ okun tâm-ı kötek

(7) yemiş ve gez yerinden gezlenmiş ve bir tarafa dokunmadan kurtulması yaydan çıktığı

(8) gibi bir düzeye gidüb gâyet süratinde havada küçülür. Şöyle ki bir kârış

(9) mikdârı görünür ve gitdikçe kabarub ve tîz kemerlemeyüb uzar ve kemer de dönecek

(10) mahal bir def'a yâhûd iki def'a yukarı sıcrayub balıklar ki her sıcrayışında

(11) bir de ellişer kez mesafe kat' ider. Bu vâsf olunan hâlet ancak atışın

(12) kâ'ideye mutâbık olub ve meşk-i kemâl de olmadan olur ve okun havada

(13) ucu aşağı gitmesi dahî yürümeğe mâni'dir. Sebebi, gez yeri atılan mahale karîbdir. Bir

(14) mikdâr aşağıdan gezlemek lâzımdır ve sâ'ir 'illetlerden dahî ucu aşağı gider.

(15) Ez-cümle dirseği aşağı olan pehlivânın okı havada kabarmaz didikleri meşhûrdur.

(16) İmdi ok ba'îd gitmenin eczâi â'zamî rüzgârdır. Ekserî müntehâ menziller

(17) şedîd rüzgârlar ile ve â'lâ havalarda atılmışdır. Lâkin düz esüb sarsak

(18) ve kemâl-i şiddetinden karışık esmemek şartdır. Zîrâ sarsak rüzgâr havada

(19) okı hareket itdirüb yâhûd basdırır ve bu belde de bâd-ı cenûbdan bâd-ı

[24a]

(1) şimâlin elli kez dahlî vardır. Bâd-ı cenûbunda okun gitmediği sıcak

(2) olur. Yayın tîmârı gevşer, ağızlığı kalmaz vücûd-ı insan dahî gevşer

(3) ve bâd-ı cenûb yaz gününde şiddetli esmez. Esdiği sûret de dahî tamân

(4) ve ses olur ki. Bunlar okun gitmesine mâni'lerdir. Ammâ bâd-ı şimâl

(5) bu belde de latif eser ve hava bürûdete mâ'il olmağla yay ağızlıklı olur

(6) ve düz meltemler eser. Ekserî gün doğrusı havasıyla husûsân ki yağmurdan

(7) sonra esen rüzgâr tamân ve ses olmamağla gâyet sâf olub

(8)â'lâ ok yürür ve meydân da esen rüzgârların eşrefî gün doğrusı

(9) der. Zîrâ uzun menzil gün doğrusıyla atılmışdır ki Tozkoparan merhumun

(10) Aykırı Menzildir ve meydânda bundan uzun menzil bu kadar. Lâkin

(11) fî zamânına atış olan ayak yerleri muhâlif olmağla ve ekserî dere ve tepe

(12) olub, vakitlice mesâha olunmayub bin ve binyüz çukurları müşevveş

(13) dir ve sıhhatini herkes bilmeyüb atılan okların 'adedi ma'lûm olmamağla

(14) miyân-ı pehlivânânda medhûldür. Hatta keskince dokuz yüzci dokuz yüz seksen

(15) kadar atsa bin sargı iderler ve mugâlata idüb bine çıkarırlar.

(16) Ve sonra taatdi-i ma‘lûm mûntehâ mahalden bin atub isbât idince

(17) aykurı bincisi ve okı binci deyü lâtife iderler ve binciyi dahî binyüze

[24b]

(1) böyle def̣ iderler. Lâkin poyraz ayak yerlerinde tob taşı â‘lâdır.

(2) Hem mesâhası ma‘lûmdur ve hem hava yeri gitdikce aşağı olmağla ok

(3) ziyâde menzil alır ve bedel dahî tob taşının bedelidir. Bunun

(4) mesâhası tob taşına muvâfıkdır. Lâkin bedelin kabza cânibleri

(5) bir mikdâr kalur. Tob taşı ise bunun hilâfinadır. Hemân hava

(6) gün doğrusı iken dahî bedelden atış itmeli. Zîrâ bedelden şast taraflarına

(7) atmak aykurı havasına mutâbıkdır. Meğer gün doğrusı gâyet dik

(8) esüb aykurıdan dahî şastı isteye. Ol vakit bedel el vermez. Hülâsa

(9) Lenduhâ’dan ve Hacı İsmâ‘il’den atış itmek ‘abesdir. Bedel var iken

(10) zîrâ bu ayak yerlerinden atılan ok eğer oynarsa Kâğıdhâne

(11) yolu üzerinde kalub rüzgâr dahî şedîd olmağla ok pâre pâre

(12) olur. Ammâ bedelin ve tob taşının hava yerleri sehl ve yumuşak

(13) yerler olub ok incinmez. Keskin binyüzcü’ye bu tob taşı dar

(14) gelmekle selef de binyüzciler yüz kez girü Delikli Kaya’ya giderlermiş.

(15) Gerçi şast tarafı dardır ammâ kabza tarafları binyüz doksan

(16) varınca vâsi'dir. Dahî yıldız poyrazı gâyet latif eser ve ayak

[25a]

(1) yeri hüsn-i ayağı ki düz olmağla müntehâ ve mesâhası ma'lûm ve hiç

(2) Ok Meydânından hüsn-i ayağından â'lâ atış yeri olmaz. Şast cânibleri

(3) kısılur ammâ kabzası uzun ve müntehâdır ve karayel havası dahî gerçi

(4) şedîd eser lâkin gözi yaşlıdır. Yağmurdan hâlî olmaz ammâ ayak

(5) yeri mühayyîdir (?). Hava yeri tekyeye doğru gittikçe mürtefi' olmağla müntehâdır.

(6) Cenûb-ı rüzgârlarda Batı Lodosı güzel ok yürüdür. Ayak yeri, Emîn

(7) menzili ayak yeridir. Eğer menzil üzerine atılırsa makbûldür ve illâ şast

(8) cânibleri kısalmağla medhûldür. Ve asıl Lodos ki ayak yeri minber sofasıdır.

(9) Tob taşına doğru hava yeri mürtefi' olmağla gâyet müntehâdır. Şöyle ki

(10) bu ayakdan kabzaya doğru bin atan pehlivân tob taşından meltemlerde

(11) bin yüz atar ve bu miyân-ı kemânkeşân da meşhûrdur. Lâkin yönünde şast tarafları

(12) kısılur ve alçak yerler olmağla âsândır. Ve Kible Lodosı nâdir eser ve sakîl

(13) esmekle ok yürütmez ve bu havaların evkâtı ekserî ahşama karîb

(14) sağ ve düz eserler. Ânınçün ahşama karîb ok â'lâ yürür. Vakt-i

(15) zuhrda şemsin harareti mâni'dir. Yaya dahî te'sîr idüb gevşer.

(16) Hülâsa ba'd'el-hasr atış etmek lâzımdır ve fusûl de dahî baharda

(17) bir mikdâr yürür. Lâkin ol vakit pehlivânın meşki ve âlâtı uymamağla

[25b]

- (1) dil-hâh üzere atış olmaz. Temmuz ve haziran da ise havalar zîyâde
- (2) kerem olub ok yürümez. Ve'l-hâsıl ağustos duhûlünden sonra
- (3) ve Güz mevsiminde ok â'lâ yürür. Sebebi havalar şedîd eser ve pehlivânın
- (4) meşki ve çekişi çıkub âlâtı dahî bi't-tecrûbe koluna uyar. Ol vakit
- (5) atmadığı menzile ok atar. Zeyl-i bâb-ı sâni dekkâyik müsennâsâne nihân
- (6) değildir ki okun menzil almasının sebebi darb-ı küllîdendir. Ve darb-ı
- (7) küllî dahî yayın çoğundan hâsıl olur. Zîrâ çok yayı az yay
- (8) atıcısı elinde bir vakitte geçmez. Lâkin yayın darbının mecmû'ı'nı ok
- (9) yemek gerek ve ok yedikden sonra bir tarafa ok çarpmadan yaydan
- (10) selâmet kurtulmak şartdır. Hemân atışın â'lâsı selâmet kurtarmaktır
- (11) ve sâlim kurtarmak dahî¹⁹⁶ bu bâb da zikr olunan tarîk üzere
- (12) atılır ise olur. Zîrâ 'özürlerin alır ve koyu virmekden gayri cümlesinden
- (13) çarpdırma hâsıl olur. Hülâsa şekl-i insân muhtelif olduğu
- (14) gibi atışları ve kurâmları dahî muhâlifdir. Atışın esrâr-ı nihânı yayın
- (15) darbını oka yedirüb ve bir tarafa dokundurmadan, atmadan 'ibâretidir.
- (16) Çok güzel atışlı kemânkeşler vardır ki sûret-i zâhir de bî nazîr

[26a]

- (1) atub çekdiği yayın okını atamaz gâyet mâ-fi'l-bâb bir pehlivân ki kusdurmadan,

¹⁹⁶ Bu kelimedden sonra gelen kelimenin üzeri çizilmiştir hatta karalanmıştır.

(2) çarpdırmadan yayın darbını oka isâbet itdire. Elbette çekdiği yayın

(3) ve eylediği meşkin okını atar. **El-bâb-ı sâlis** meşk ve idmân beyânındadır.

(4) Bu bâb-ı ezmâiş dahî üç fasıla münhasır olmağla faslû'l-evvel sûret-i meşkdendir.

(5) Evvelâ tâlib-i remy olan kimesne kepâde çekmek ehemmm ve elzemdir. Zîrâ kepâde ümmü'r- rahim

(6) â'sâba kuvvet virüb çekişi çoğaldırsa 'âcizden akviyâ ider. Ümîd-i keremiyet

(7) çok gezden kemânda hukuki kepâdenin mazmûnuyla kesretü'l-ülfetle sıhhat yayları

(8) çekmeğe meleke gelür ve tâlib olana mahsûs değildir. Mübtedî ve muntehiye fâ'idesi

(9) vardır ve tarîk-i isti'mâli gâyet az kepâdeyi olub ve yumruğı alnına mukâbil

(10) tutub ve şastı diküb dâne dâne çeke. Ya'nî tonç yerin bulub ba'dehu birbirine

(11) dahî çeke ve gez ile çekilse â'lâdır. Ammâ gez uzun olmayub yumruğun

(12) üzerine gelüb ve hatâ itmeden gide ve şastın üç parmağıyla tutub

(13) şehâdet parmağı gezin üzerine olmak kâ'idedir ve ba'zılar kullâb çeker

(14) lâkin mübtedî tâlibe mahzâ muzırdır. Atışına meleke gelmeden bozar ammâ kuvvetli

(15) muntehâ pehlivâna mâni' değil çekişe medhalî olur. Vüs'nden hâric gâyet çok

(16) olursa ânlara dahî fâ'idesi olmayub yelegi kola darbı girme ve kol

(17) bükülme gibi 'illetler melhuzdur. Hâsılı bâbdan kalınca herkesin haddine mutâbık

(18) kullâbla birkaç sırma verülse mâni‘ değildir ve dahî meşkin eşrefi

[26b]

(1) torba darb eylemekdir. Ve bu torba¹⁹⁷ selefın sanduka ta‘bır eylediğı

(2) şeydir. Evvelâ bir mahfûz olsa ya torba vaz‘ oluna. Torbanın

(3) olduğı mahall rüzgârdan ve bürûdetden gâyet hıfz olunmak lâzımdır.

(4) Zîrâ pehlivân vücudını dâ‘imâ sovkdan hıfz eylemek vâcibdir. Açık yerde

(5) torba dümenin hiç fâ‘idesi olmaz. Belki mazarratı olur ve torba

(6) sabun cuvâlınden ve gayrî cuvâl ve torbalardan olur. İçine hallac

(7) dükkânı süpüründüsi doldurub ve ağzına ib geçirüb bûzerler bâlîn

(8) şeklinde olur. Tahmînen tâkçe beraberî mahalle ağzı aşağı mâ‘il olarak

(9) muhkem vaz‘ idüb isti‘mâl iderler. Mahallî ziyâde yüksek olmak mâni‘dir.

(10) Alçak olursa fâ‘idesi pehlivânın şastı yukarı kaldırır. Ekserî

(11) keskin pehlivânların torbaları alçak gez atar gibi idi. Hülâsa nisâb-ı

(12) mahsûs üzere vaz‘ eyleyüb torba yayına haddine göre koluna muvâfık

(13) olub nizâmlı olmak lâzımdır. Baş kıcı durmaz salkı odur. Kıcı

(14) gelmez yay ile torba darb eylemek ‘illet-i irâs eyler. Dâ‘imâ pehlivân

(15) düzenlikli ve nizâmlı yaylar ile idmân eylemeli ki me’lûf olub elinde

(16) yay nizâmlı ve ne tarafı çöker gez ve fark eylemelidir. Yohsa eline

(17) giren yayı kullanub nizâmına dikkat eylemese atışı dahî ‘illetdir. Hâlî

¹⁹⁷ Müellif bu kelimeyi sehven “topra”olarak yazmıştır.

(18) olmaz boyu dahî gâyet dar olmaya puta boyu ola sâ'ir saftı.

[27a]

(1) Bâb-ı atışda zikr olunduğı vech üzere yumruğı sıkub ve gögsünü

(2) râst torbaya mukâbil tutub küşâd eyleye ve bir yaya muhâsır olmayub

(3) biri birinden çok iki üç yayla dümen lâzımdır. Terk ideceğine

(4) karîb olunandan çokca biriyle dahî beş on torba darb eyleye ve 'acele

(5) itmeyüb te'enniyle atışı mülâhaza iderek ve refikine atışından su'âl

(6) iderek darb eyleye. Yorulub melâl geldikde terk eyleye ve torbanın

(7) altına ziyâde sokulmayub bir mikdâr girüden darb eylemek â'lâdır ve

(8) torbadan biri birini çıkarmak ve gez çekdirmek ve geçüb geçilmek bu zamanlar
da

(9) zuhûr eyledi. Selef de olmadığından eski üstâzlar atışa mâni' olur deyü.

(10) İnkâr eylediler lâkin eğilince ve ziyâde urmağa sebebdır. Geçmek dâ'iyesinde

(11) olmayub atışa murâ'ât eyleyerek atılursa güzel ve ammâ imâm olayım

(12) hırsıyla torbaya sokılub perîşân atılursa muzırdır. Nihâyet kânûn

(13) üzere idmân eyleyüb meydân da hasmla alışacak pehlivâna bâb değildir ve
pehlivân

(14) karîb bir atış yayıyla ba'zı torba darb olunsa â'lâdır. Atış yayına

(15) ülfet hâsıl olur ve gez atmak dahî torbadan nef'î çokdur. Zîrâ torba,

(16) havalar kış olmağla zarûretde darb olunur ve gezin yayı dahî torba

(17) gibi koluna muvâfık olub nizâmlı olmak torba yayından ziyâde şartdır.

(18) Zîrâ nizâmlı yay, gezi â'lâ çıkarmakla heves gelüb dikkatli atılır

[27b]

(1) ve gez dahî cümlesi hadde de ve dirhem de müsâvî olub yaya uymak

(2) lâzımdır ve çubuğu sıkı ve hava yeri müsâvî olub cümlesi â'lâ

(3) çıka. Hîn-i atış da içinden bir gez çıkmasa sebebi atışdan olub 'illet-i

(4) mülâhaza olunur ve illâ ba'zısı gevşek ve ba'zısı sıkı muhtelif oldukda

(5) her biri bir dürlü çıkub atışın hüsn ve kubhu ma'lûm olmayub hemân destinin

(6) nâsûrı kalur ve gezi mübtedî olan kâimen atmak enfa'dır. Atışı sûret

(7) bulmuş pehlivâna kâ'iden atmak mâni' değildir. Ammâ yumruğun önüne
alarak

(8) ve sağ dizinin üzerine gelüb rüzgâra¹⁹⁸ atılır ve 'illetsiz

(9) kâ'ide üzere atılan gez seslenmeyüb doğru bir mikdâr gidüb ba'dehu

(10) sadayla kemerler ve havaya çıkar â'lâsı ziyâde doğru sinirdendir ve meşkî

(11) kemâlde olan pehlivânın gezi yaydan çıkdığıyla gazelleüyüb sadayla sekdirir.

(12) Bu gâyet şastına râst gelüb â'lâ atılmadandır. Ve gezin kapanını yumruğu

(13) düşürmeden ve muhâlif gezlemeden olur. Gerçi torbaya muhâlif konmadan

(14) atışın râbitasızlığı müşâhiddir ammâ gez de gezler. Birbirine muvâfık

(15) olduğu sûret de pek zâhirdir¹⁹⁹.

(16) Hemân gezin kapanmasından ve yayın sadasından ma'lûm olur²⁰⁰.

¹⁹⁸ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan üzeri çizilmiş hatta karalanmış bir kelime mevcuttur.

¹⁹⁹ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan kelimeler mevcuttur fakat üzeri çizilmiştir. Okunabilir düzeyde olan muhtemel kelimeler şunlardır: "Atışın 'ileti gezden ve remyden ziyâde".

²⁰⁰ Metinde, bu satırının başında üzeri çizilmiş iki kelime mevcuttur. Bunlar: "ma'lûm olur".

(17) Ânınçün gez atmanın menfa‘ati torbadan ziyâde olur ve puta okı atmak

(18) gezden dahî ziyâde fâ‘idelidir. Zîrâ selef didiler ki; bir gez on

(19) torba mukâbilidir ve bir ok on gez mukabilidir. Öyle olsa bir ok

[28a]

(1) atmak on gez atmak kadar fâ‘idesi var. Husûsan ki ok ince ola ezmâyış

(2) ve hâkî ve sâ‘ir ince oklar ile meşk eylemek pîşrev²⁰¹ atmak gibidir. İnce oka

(3) ülfet hâsıl olur ve pîşrevi gâyet yürüdür. Lâkin atış olan yaya okun

(4) dayanması lâzımdır ve heb atılan oklar bir dirhem de olmak şartdır. Ânınçün

(5) selef, ezmâyışı dirhem ile deste iderlermiş. Zîrâ okun ba‘zısı

(6) dirhemsiz olub yaya dayanmasa paralanub hatâ vâki‘ olur. Paralanmasa

(7) dahî boş olur gibi pehlivânın kolunu silküb ağrıdır. Bu ise

(8) atışa mâni‘dir ‘illet gelür. Hülâsa gerek gez ve gerek ok yaya dayanması

(9) oksuz yayı çeküb küşâd itme gibidir. Çubuğun gevşekliğine ve hâddesine

(10) dikkat lâzımdır. Râst geldiği okı gezleyüb atan pehlivânın atışından

(11) ‘illet ve kolundan cerâhat eksik olmaz ve kalın puta oku ki varma

(12) ve gelme ta‘bîr olunur. Bir dürlü atış vardır ki bir deste okı olub yalnızca

(13) gez atar gibi atarlar ve düşdiği mahallden bir geze dahî berü cânibe atarlar.

Bunun

(14) dahî fâ‘idesi var lâkin ziyâde enfa‘ olanı pîşreve²⁰² müşâbih olan

²⁰¹ Kelimenin orijinalinde var olması gereken “-vav” harfi mevcut değildir.

²⁰² Kelimenin orijinalinde var olması gereken -ye harfi eksiktir.

(15) okdur. Kâbil olsa pehlivân dâ'imâ meşki pîşrev²⁰³ ile itmelidir ve putaya

(16) ok atmak ve sipere atmak gerçi meşkten 'add eylediler. Lâkin urma

[28b]

(1) sevdasıyla atışa dikkat olunmayub râbıtasız atılır pîşrev²⁰⁴ atana

(2) çendân münâsib değildir. Hemân ilerü atub, keskin olayım diyen

(3) pehlivân gez ile meşk idüb ezmâyîşi ziyâde atar ve²⁰⁵

(4) ve tekye açlığına karîb havalar güzel oldukça tîmârlı yay ile pîşrev²⁰⁶

(5) atmak lâzımdır. Ve bir nevi' gez gibi ok vardır ki ebû'r-rîş ta'bîr olunur. Ânınla

(6) dahî meşk eylerler. Ammâ hava okı gibi enfa' değildir. Faslü's-sânî evkât-ı meşkte

(7) olub idmânın zamanı zikrindedir. Evvelâ tâlib-i beden eyledikte bir mikdâr â'sâbi

(8) kuvvet gelince kepâze çeküb torba ve sâ'ir yaylara yapışmaya, yigirmi gün olsun

(9) kepâde çekmek şartdır ve her pehlivân devam eyleyüb gice ferraşına girecek

(10) zaman seheri kalkınca çeke. Zîrâ selef vasiyyet eyleyüb didiler ki; her pehlivân

(11) kepâzeyi bir vakitte terk eylemeye. Hülâsa vakit-i mu'ayyeni yokdur hemân çekilmelidir.

²⁰³ Kelimenin orijinalinde var olması gereken -ye harfi eksiktir.

²⁰⁴ Kelimenin orijinalinde var olması gereken -ye harfi eksiktir.

²⁰⁵ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan üç kelime mevcuttur fakat üzeri çizilmiş. Bunlar: "bahara karîb koşu".

²⁰⁶ Kelimenin orijinalinde var olması gereken "-ye" harfi eksiktir.

(12) Lâkin ekserî Kasım gelüb tekye kapanınca bir mâh kadar vakit, torbaya yapışmayub

(13) kepâde çekerler ve erbâ'în de kepâde, hamsîn de torba didikleri meşhûrdur.

(14) Ve kullâbın vakti çekildiği sûretde kepâde ve torba mevsimlerinde çekilür.

(15) Ammâ sovuksan gâyet ihtirâz lâzımdır ve kepâde mevsimlerinde kepâzeyi çeküb

(16) hâminde sırma kullâbıyla²⁰⁷ sırma örülse

(17) çekişe fâ'idesi vardır. Lâkin ziyâde zor eylemeyüb gez kabzadan

(18) içeri gelüb gide ve torbanın evkâtı mutlak kışa mahsûsdur.

[29a]

(1) Ve kışında evâ'ilinde beden olunmaya. Zîrâ 'adedi ziyâde olmağla bahâra karîb

(2) kelâl ve melâl gelüb terk olunur. Gerçi selef torbayı hamsinde

(3) dökermiş. Lâkin te'enniyle erba'în evvelinden beden olursa mâni' değildir.

(4) Zîrâ evâhir-i hamsinde havalar güzel oldukça gez atılır. Hülâsa üç

(5) ay kış mevsiminde torba dökerler²⁰⁸

(6) ve evkât-ı eyyâmın her vaktinde hatta giceler dahî dökerler. Ammâ yorgunluk

(7) geldikçe terk lâzımdır ve sovuksan gâyet'ül-gâye ihtirâz gerekdir. Havalar

(8) kemâl-i rütbe bârid olub yaya yapışmak mümkün olmazsa kepâze ile kanâ'at

²⁰⁷ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan üzeri çizilmiş dört kelime mevcuttur. Bunlar: “on beş yigirmi kerre”.

²⁰⁸ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan ve üzeri çizilen kelimeler mevcuttur. Bunlar: “ve eyyâmda seheri ve sâ'ir-i evkât”.

- (9) idüb torba birkaç gün terk oluna yâhûd böyle eyyâmda torba
- (10) yayı gâyet az ola yâhûd torba mevki' gâyet ıssî ola ve kânûn
- (11) üzere idmân eyleyen pehlivânların 'âdeti budur ki²⁰⁹ kendüne yevmiyye-i
- (12) kible ta'yîn eyleyüb her kaç 'aded ise nısfın seheri darb eylerler.
- (13) Ba'dehu sefâsında olub 'asr-ı zamanı nısfın dahî darb eylerler
- (14) ve kible temâm oldukda mu'tâd olan yaydan çokça bir gayrî yay ile
- (15) kırk bir 'aded dahî darb eyleyüb yayın yesâr ve gice kepâdeden gayrî
- (16) ellerine yay almazlar ve abdest ile bedâ eyleyüb evvelinde ve âhirinde fâtiha

[29b]

- (1) eylemek rab-ı müstahsene ve hurde-i tarîk-i kemânkeşiyedir. Ve bahara karîb
- (2) havalar güzelleşdikce gez atmağa 'acele itmeyüb hiç olmaz ise Nevruz
- (3) gelsün. Zîrâ her ne kadar hava latîf olsa gene tabî'atı bâriddir.
- (4) Eğer kürek ile gez atılsa birkaç gezden terlenüb sonra sovak
- (5) alınur yâhûd küreği ihrâcıyla orta kuşak atılsa ol zaman
- (6) dahî ziyâde te'sîr eyler. Nihâyet bahar gelüb havalar temâm ıssî olmayınca
- (7) gez atmak gâyet muzırdır. Çok pehlivân vardır ki kış içinde
- (8) 'azîm meşk eyleyüb heves ile gezi dahî vakitsiz atmağla tutgunluk
- (9) gelüb bir işe yaramaz ve zahmeti dahî hebâ olur. Ammâ hava açıldıkça
- (10) torba urmak pehlivâna kerân gelüb tabî'at itmez ve meydâna

²⁰⁹ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan bir kelimenin üzeri çizilmiştir hatta karalanmıştır.

(11) arz ve düşüb cân atar. Hemân gayret idüb vaktî gelmeyince meydâna

(12) gitmeyüb ol günler de ziyâde torbadır ki ve havalar açılıb

(13) ısındıkda meydânın lodos taraflarında oturub geze düşene

(14) ve meşki çıkınca her gün atub arasın kisbe arada yağmur yağub

(15) meydâna çıkılmaz ise ol gün dahî torbadır ki zîrâ ok atma

(16) terk-i gadr küllidir. Selef didiler ki; eğer meşki, sen bir gün terk

[30a]

(1) eyler isen ol seni on gün terk eyler. Gâyet vahşîdir. Gerçi

(2) istirâhat lâzımdır. Lâkin meşkin istirâhatı gene meşk içinde olur

(3) ve istirâhata giceler kâfidir. Tâ meydân açılınca bu siyâk üzere her gün

(4) torba ve gez vaktine göre meşk idüb meydân açıldıkda pîşrev²¹⁰ atmağa

(5) başlayub ba‘dehu meşkî muvakkat ide. Meydân günleri atışdan ol kol

(6) kızdırmağa her kaç gez atarsa ânı meşkten ‘aded ad itmeyüb ba‘de’l-atış

(7) ahşama karîb meşk eyleye her ne kadar Binyüzcü’ye vakit kalmazsa gene atmağa

(8) sa’y eyleye ve ok atmağa gâyet menfa‘atli meşk atışdan sonra olandır

(9) ve meydân ertesi salı günü ve cum‘aertesi günine pehlivânlar bu günlere

(10) meydân arası didiler. Meşk günleridir bu günlerde ok ve gez her ne olursa

(11) hemân atub meşk eyleye ve atış vakitleri meşk eylemek bu iki güne mahsûsdur.

²¹⁰ Kelimenin orijinalinde var olması gereken “-ye” harfi eksiktir.

- (12) Zîrâ pehlivânın çoğı kış içinde meşk eyleyüb ve baharda gez atub
- (13) atış arasında meşkî terk eyler ve ok yürümeyor deyü. İnfi‘âl
- (14) eyler veyâhûd yorgunluk geldi deyü meşk itmez. Bîçâre bilmez ki okın
- (15) yorgunluğu terk ile def‘ olmaz. Yorgunluk çıkınca idmân dahî zâ‘il
- (16) olur. Ol yorgunluk bir hâletdir ki meşk içinde gelüb gene meşk içinde

[30b]

- (1) def‘ olur. Hülâsa’ül-kelâm pehlivânın keskin olanı yorgunluğa
- (2) ve geçilmeğe bakmayub hemân meşk eyleyendir ve kendüne himmetî â‘lî idüb
bu hafta
- (3) olmadı atışa inşallah gelecek hafta ve bu sene olmadı gelecek sene deyü. Bir
vakit
- (4) olur ki haddinden ziyâde ok atar. Zîrâ cüz-i â‘zamı devâmdır ve yorgunluk
- (5) pek ziyâde olsa bir iki hafta olur ‘illetden değildir ve kıblesi
- (6) olan gezi temâm idüb çokca yay ile ezmâyış ve sâ‘ir ok atmak
- (7) â‘lâdır. Lâkin gezin temâmında atmak gerekdir. Eğer gez atmadan ok atayım
- (8) dirse husûsân meşkî ziyâde olan pehlivân ziyâde hurd eyleye. Kol
- (9) sovk bulunub hasımla atsa hasmını geçmez ve neû‘zu-billâh kol ağrısı
- (10) ve sâir ‘illetler melhûzdur. Ve meşke pîşrevi²¹¹ meydan arasında atarlar
bunun
- (11) dahî fâ‘idesi ziyadedir. Husûsân ki âlât tecrübe olunur ve yay

²¹¹ Kelimenin orijinalinde var olması gereken “-ye” harfi eksiktir.

(12) kola uyar. Lâkin havasıyla, dikkatlice hasm ile atar gibi gez yerini

(13) bulub atmak şartdır.

Meşk ile âhenin kemân-ı muhabbete zehr-i firâkıyla durma kepâde çek

[31a]

(1) Fasl-ı sâlis ‘aded-i meşkte ve kıllet kesretindedir. Ümmü’r-remy olan kepâdenin

(2) vakt-i mu‘ayyene mahsûs olmadığı gibi â‘dâdına dahî hadd yoktur. Her ne kadar

(3) ziyâde çekilse ol kadar nâfi‘dir. Lâkin kepâde gâyet az olub su

(4) kepâdesi ta‘bîr olunan olmalıdır. Ednâ mertebe bir pehlivân torba-ı bedâdan

(5) evvel yigirmi bin olsun kepâde çeküb ba‘dehu torba darb eyleyüb sâ‘ir

(6) evkât da ahşam ve sabah yüzer olsun çeke ve bu yüzer çekmeği mu‘tâd

(7) idüb hiçbir vakitte terk eylemeye. Ziyâde çekenler bir kışda yüz bine dek

(8) çekerler ve kullâbın fâ‘idesi vardır diyenlere göre²¹² mevsiminde

(9) yevmiyye yigirmişer otuzar çekilse kifâyet ider. Ammâ bunun ziyâdesi

(10) muzırdır. ‘Avâmın havf eylediği yorgunluktan mâa‘dâ atışa bir telin

(11) getirüb ‘illet-i hâsıl olur. Ne kadar çekişe fâ‘idesi var ise dahî

(12) zararı gâlibdir ve çekişe fâ‘idesi zât-ı pehlivânda bi‘l-kuvve olan

(13) çekişi fi‘ile çıkarır. Yohsa haddinden ziyâde taşradan çekiş peydâ eylemez.

²¹² Metinde, bu kelimedden sonra yer alan bir kelimenin üzeri çizilmiştir hatta karalanmıştır. Okunması zor olsada bu kelime “kepâde” dir.

(14) Bu ise kepâde ve torba ile çıkarmak mümkündür. Sa'y ve cehd eyleyüb kalanın

(15) çıkardığı çekişi kepâde ile çıkarmalı. Zîrâ çekişin kuvvet-i vücud-ı insanda

(16) bir haddi ve nihâyeti vardır ândan ziyâde olmaz. Nihâyet mevânî' sebebiyle

[31b]

(1) ol hadd eksilüb artar. Hülâsa kullâb çekişi çıkar. Lâkin atışı bozar.

(2) Kepâde hava çekişi çıkarır ve atışı dikkat olunduğı sûrette düzer. Hadd-i mâhsusân

(3) remy mâkidir ve torbanın 'adedi pehlivânın vücûdunun tahammülüne

(4) göre ve atış itdiği koşuya nazarladır. Mübtedî tâlibe beş altı bin

(5) torba kâfidir ve altı bin torba temâm dokuzyüzci meşkîdir ve on

(6) binden ziyâde torba binci meşkîdir ve binyüzciğe heveskâr, kâbiliyetli binciye

(7) yigirmi bin torba kifâyet ider ve binyüzciye yigirmi bin dahî ziyâde

(8) torba lâzımdır. Nihâyetî altmış bin ve seksen bin dökerler. Lâkin vücûd

(9) tahammül itmez ve vakt-i mâ'ada eylemez. Ne kadar müntehâ pehlivân ise kırk bin

(10) torba ider. Zîrâ üç ide yevmiyyedir der yüz Ellişer torba ider.

(11) Bi'l-iktizâ bir gün urulmasa ertesi gün iki kat olub zahmet virir.

(12) Hele güçdür devam iden pehlivâna 'aşk olsun ve kışın evâ'ilinde

(13) sıkışdırmayub te'enniyle başlayub elinin nâsurını gözede ve temâm

(14) nâsur pekleşüb metânet geldikde ziyadece urmağa ikdâm eyleye. Elin

(15) nâsur ise bir müşkildir ki ba‘zı def‘a kalkub beş on gün

(16) ele yay alınmaz dikkat lâzımdır ve çok kimesne evvel meşke hırsıyla ziyâde

(17) başlayub sonra ellerinden meşk idemeyüb terk ider. Pehlivânın,

[32a]

(1) elinin nâsûrî sermâyesidir ve torbanın ‘adedî dâne dâne

(2) ta‘dâd olub yevmiyyesi defter ve sonra yekûn ola. Yohsa kabasıyla

(3) ikişer yüzden yigirmi günde fûlân kadar dimekle sahih olmaz. Ba‘zısı

(4) yorgunluğundan torbanın ‘adedin bilür ve ba‘zı kibâr ittibâ‘ına

(5) çekdirüb ta‘dâd itdirir. Uşâk yorulub tîz temâm olsun. Sıvâlanması

(6) yüz sayar. Böyle meşkler ile hasım geçilüb mûntehâ ok atılmaz. Gâyetî meşkiyle

(7) ok gitmez. Meşk bu kadar sa‘y eylemeden fâ‘ide mend olmadık deyü. Şikâyeti netice

(8) virir. Sahîh ta‘dâd olub dikkat ile urmak lâzımdır. Hattâ ihtimâm

(9) eyleyenler kol kızınca urduğı torbaları ta‘dâd idüb vakitte

(10) kayd eylemez. Temâm kolı füzûn atmağa başlayınca ol zaman ta‘dâda eyler.

Ammâ

(11) gezin ‘adedî torbaya muvâfık olmak gerekdir didiler ve torbanın

(12) yorgunluğunu gez çıkarır ve torba da kalan fesâdı gez ıslâh

(13) ider didiler. Ya‘nî bir âdem on bin torba ursa on bin gez dahi

(14) atmak lâzım gelür²¹³. Yüz bin

(15) torbaya yüz bin gez lâzım gelmekle vakit tahammül itmemekle hiç olmazsa

(16) nısfın olsun atmak şartdır. Zîrâ²¹⁴

(17) gezin vaktî atış vaktine gelince bir ay kadardır²¹⁵.

[32b]

(1) Bir ayda ne kadar ziyâde olsa yigirmi bin gez ancak atılır. Zîrâ

(2) yevmiyye altı yüzden ziyâdesi ziyâdedir. Ammâ atış içinde

(3) atılan gezleri meşkten ‘add eylemezler. Bu zikr olunanlar hemân atış

(4) vaktine gelincedir. Hülâsa on bin torba uran atış vaktine

(5) gelince beş bin gez atub²¹⁶ dahî ziyâde atarsa â‘lâdır. Ednâ

(6) mertebe nısfı olmalıdır²¹⁷ ve bu vakitler de ne kadar

(7) çok ok atarsa atsun mümkün olursa gez mukâbili ok

(8) atsun ve gezin defterine yazarsa mâni‘ değildir. Ve temâm atış

(9) vaktî gelüb defterleri terk itdikde atış günleri seheri kendüni

(10) yormak memnû‘âtdandır. Lâkin az yay ile bir mikdâr gez ok atmış

(11) mâni‘ değil ve kol kızdırmağa atılan gez ki tahammülüne göre atılır. Gerek

²¹³ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan üzeri çizili birkaç kelime vardır. Bunlar şunlardır: “Lâkin atış vaktiyle torba arasında”.

²¹⁴ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan üç kelimenin üzeri çizilmiştir. Bunlar şunlardır: “atış vaktiyle torba”.

²¹⁵ Bu satırın başında yer alan “ve” kelimesinin üzeri de çizilmiştir.

²¹⁶ Metinde, “-gez atub” ifadesinin bulunduğu yere daha önce müstensih “urub” yazmış ancak daha sonra üzerine çizgi çekmiştir.

²¹⁷ Metnin bu kısmında üç kelimenin üzeri çizilmiştir. Hatta karalanmıştır. Bu kelimeler şunlardır: “Atış vakti gelüb”.

- (12) çok ve gerek az, ândan mâ‘adâ ba‘de‘l-atış iki yüz gez atmak
- (13) lâzımdır. Bu ba‘d atış atılan gezi bir vakit de terk itmeyüb her kaç
- (14) atmak mümkün olursa atsun ve atış idüb gez atmadan meydândan
- (15) gelen pehlivân kışın meşk itdim dimesün ve meydân arası ki cum‘a
- (16) ertesi ve salı‘dır. Bu günlerden evvel baharda olunan meşk gibi

[33a]

- (1) torbasına göre beş altı yüz atılır ve Kasım‘a bir hafta kala
- (2) gene ma‘nen ve olanı terk eylemeye. Zîrâ devama niçe def‘a işâret
- (3) olundu.

[33b]

- (4) Zeyl-i bâbü‘-s-sâlis nihân olmaya ki kemânkeşlik devâm ve kesret-i
- (5) idmân didiler. Gerçi kesret-i meşkin ok yürümeğe imdâdı
- (6) olduğu inkâra mahâl yokdur. Lâkin çok pehlivân vardır ki
- (7) niçe seneler idmân eyleyüb devâm eyler. Gene okı yürümez ve çok
- (8) vâki‘ olur ki meşkî az olan pehlivân kesîr‘ül-meşk olanı geçer
- (9) ve meşk-i kalîl ile müntehâ oklar atub remye min-gayr-i râm hüneler eyler.

Bunun

- (10) sebebinde vech tahkîk oldur ki pehlivân, meşkî vücûdunun tahammüli mikdâr
- (11) ide. Her ne kadar meşk remye nâfi‘ ve cüz-i â‘zam ise dahî tahammülünden ziyâde
- (12) muzırdır ve tahammülünden ziyâde meşkin nazırı şol devâya müşâhiddir ki

(13) vücûd-ı insana nâfi'dir. Lâkin kesret-i tenâvülünden ve haddinden ziyâde istimâlinden

(14) zarar-ı melhuz belki mühlik olur ve idmân-ı kemâlin bulsun deyü. Hırs idüb

(15) kuvvet ve sa'atinden hâriç sa'y ile bir 'illet â'rız olub remye küllî

(16) mâni' olur. Ve'l-hâsıl meşk ve idmânın fâ'idesi²¹⁸ zât-ı

(17) hilkat-ı kemânkeş de bi'l-kuvve olan isti'dâdı fi'ile çıkarub izhâdır.

(18) Kesîrû'l-meşk olan pehlivân, 'illeti olmadığı takdîrce kalîlü'l-meşk olan

(19) pehlivândan zâtında kâbiliyyetsiz olub, kalîlü'l-meşk olan ândan müsta'id

(20) olmağladır. Ve eğer kalîlü'l-meşk olan dahî meşk-i idmân eyledi.

[34a]

(1) Ve meşk de kesîrû'l-meşke muvâfık oldu. Ânâ vücûhle gâlib olması mukarrerdir

(2) ve bu sûret tarafında 'illet olmağı vech üzeredir ve meşke tahammül-i vücudun

(3) bir hadd-i mu'ayyeni olmayub ekserî nâsâ göre fasl-ı sâbıkda 'aded-i meşk

(4) beyân olundı ve bu tahammül ve 'aded-i tahammül bir emr-i vicdanîdir ki ânı kemânkeş derk

(5) eyler. Ve şürût-ı kuyûdına mürâ'ât birle 'amel idüb dâ'imâ kuvâ-yı bedenin terbiye

(6) ve havsala isti'dâdı aldığı kadar idmân eyleyüb²¹⁹

(7) tevekkül ve teslîm ile basiret²²⁰ üzere olanlar hasmına gâlib

²¹⁸ Buradaki "havsala" kelimesinin üzeri çizilmiştir.

²¹⁹ Metnin bu kısmında yer alan "basîret ve ihtimâl" kelimelerinin üzeri çizilmiştir.

²²⁰ Metnin bu kısmında "ve ihtimâl" kelimesinin üzeri çizilmiştir hatta karalanmıştır.

(8) ve müntehâ menziller feth ile bu rüzgâr bî sebâtta sâhib-i hâmuşân olmuşlardır.

(9) Tecâvüza'llahu 'an seyyiâtihim.

[34b]

(1) Tenbîh bu eşref-i âlât-ı harbiyye olan²²¹

(2) remy hakkında vârid olan ehâdis-i sahiha kesîr olub kütüb-i ehâdîse de tafsîl

(3) olunduğı üzere sekiz yüzden ziyâde hadîs nakl olundu²²²

(4) ve niçe hadîs-i erba'înler cem' eylediler.

[35a] Boş Sayfa

[35b]

(1) Ve üstâdân selefden Muhiddin Usta ve Yahya Usta ve merhûm cennet mekân Sultân

(2) Murâd-ı Râbia' yaycı olan Usta Receb ve meşâhîr-i üstâdândan usta

(3) İbrahim merhûm ki bu ma'rifetin şeyhi olub selefte her husûsda gâlibdir.

(4) Gerek endâm ve hüsn ve hemvârlıkda yaptığı kemânın nazîri olmayub

(5) nizâm ve kurâmda dahî ferîd ve meşhûr-ı cihândır. Ancak bunun naziri

(6) selefde gelmeyüb ba'de'l-yevm dahî gelmez ve bin yüz yigirmi yedi tarihinde vefât

(7) idüb bununla hem 'asr olanlardan Hödük Halil nâm bir üstâd dahî

(8) vardır. Bu dahî gâyet â'lâ yapmışdır. Lâkin müddet-i kalîl olmağla yayın

²²¹ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan “tîr mi” kelimesinin üzeri çizilmiştir.

²²² Metinde, bu kelimedden sonra yer alan “ve hadîs” kelimesinin üzeri çizilmiştir.

(9) nâdir bulunur ve Hacı Süleyman ve Bodur Hüseyin ve Solak Ahmed bu ‘asra

(10) karîb gelen atış yaycılarının eşbehleridir. Husûsân Solak Ahmed ki

(11) atış yayını müdevver sinirleyüb bu endâma koyan oldır ve kendü dahî

(12) kemânkeş ok atar pehlivân imiş ve bu ‘asırda İsmail Usta ve Sâlih

(13) Usta ve bu zuhur-ı Ömer Usta bunlar dahî atış yaycılarının nizam ve kurâm
da

(14) mâhirleridir. Husûsân Usta Sâlih ki atış yayında ve nizâmında mahareti

(15) olduğu gibi puta yayında ve tatar yayında ‘asrının vahîdi

(16) olub Usta İbrâhîm’i geçdikden sonra bundan â‘lâ yaycı bu ‘âleme

[36a]

(1) gelmemiştir. Kurâmın envâ‘ çokdur.

[36b]

(1) Mükerriyâtın (?) dahî ağır bî-kimyadır ki dâ‘imâ tenhâlarda ateş ve kömür ile
tas‘îd

(2) ve teklîs ve ta‘fîn ve teskiye diyerek niçe semmiyetli eczâları ihrâk idüb

(3) yüz güz siyâh melûs ve arzu-yı şems ve kamerle malını atışa bakub ‘ale’d-

(4) devâm atsa im‘ân-ı nazar ile göze remed ‘ârız olub mal-ı kârun

(5) havasıyla kör dilenci olanlar ve bu bâbda hezâr remz ve üğlûta birle

(6) niçe bin cild kitâblar te’lîf olunub ekserî ‘amellerin Hermes ve Cafer’e

(7) isnâd ve gılât-ı müsnifiden cild ki Câbir İbn-i Hayyân el-Kûfî ve sâhibü’ş-

(8) şüzüz Ebu’l-Hasan el-Endülüsî ve sâhibü’l-gâyetü’l-hekîm Mecnî ve bunlar
gibi

(9) eşhâs-ı garîbü't tavrın kelimât-ı dürûğ muhassıllarına dilferîb olub civânî

(10) miftâh-ı â'zam ve hacrû'l-mükerrem deyü izâfe ile bir ânîye kanâ'at itmeyüb

(11) bir zeki beş on vukiyye kamere tarh olunub imtihanât-ı selâseden gelür deyü.

(12) Cerrâd kısmından ma'ribi ve hindî niçe kezzâb mechûlü'n-nessebin kizbiyle

(13) Hayyun lâ yemûtu helâk-ı akreb ânlar berhen varak şecer tur-ı sînâ ile olur dirken

(14) kadem-i nihâde-i 'arsa iflâsi olub pâde-i tirâşe muhtâc olurlar ve bunların

(15) bu sa'y bilâ fâ'idesi tama'-ı mal ile olmayub ancak bir sevda ve mekrdir ve mübtelâya

(16) zevk ve safâsı şu mertebedir ki kur'a ocağa koyub²²³

[37a]

(1) ve şedd vasıl eyleyüb başı ucuna geçer ve safâsından kanatlanub feleke uçar

(2) dahî meydânda bir şey yok ve dâ'imâ halkdan nefret ve²²⁴ 'uzlet idüb

(3) hayâlât-ı bâtıla ile hülyâlar kurub kâl ve recm dirken seng-i ta'n ile

(4) kendü recm olunub beyne'n-nâs mekrûh mebgûz ve müflis-i kalb-i zenne şer'ik

(5) olanların dünya ve ahiretde fâ'idesi nedir? ²²⁵ Men talebü'l-mal bil-kimya-i eflüs.

[37b]

(1) Hasm ile koşuya pîşrev atan pehlivan derûnî sâf olub

²²³ Metnin bu kısmında yer alan kelime okunamayacak düzeyde silik durumdadır.

²²⁴ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan bir kelimenin üzeri karalanmıştır.

²²⁵ Metinde geçen bu kelimenin özel bir anlamı olabilme ihtimali sebebiyle orijinal hali buraya eklenmiştir.

- (2) mütevekkil ‘ale’l-lah hasmı tahkîr eylemeyerek ve ‘aceb gururdan kendüyi
- (3) ziyâde hıfz eyleyüb dâ’imâ teyakkus üzere kendüye himmeti ‘âlâ ola.
- (4) Gerçi tahkir-i hasm câ’iz değil lâkin hasmdan havf idüb kendüden nâ-ümîd
- (5) olmak kemânkeşliğe gâyet mâni’dir ve bu hasmdan havfa yılgınlık ve göğüs kaçma
- (6) ta‘bîr olunur. Ne‘ûzu Billâh. Ne kadar keskin olsa bir kerre göz bilüb hasmı gâyet
- (7) ‘add eyledikten sonra gece dahî itmînân gelmeyüb kısaya haml eyler ve havfindan
- (8) el ayak tutmayub ra‘şe var olur ve çekiş kaçub envâ‘ illetler peydâ olur
- (9) ve gâlib olayım deyü hırs eylemek dahî böyledir ve bu hırslanmak hezâr keskin
- (10) pehlivânı adına kemânkeşe geçirdir. Zîrâ hırstdan ve cüdî ra‘şe var olub göz
- (11) görmez. Hasm ise fer vech bulub şevkiyle atub tutar. Hülâsa husûmet
- (12) kefe-i mîzân gibidir. Biri gâlib olsa ol biri mağlûb olub taraf-ı gâlib
- (13) şirinler gâlib şirinledikçe mağlûbun gözi yılub göğsi kaçır. Hemân pehlivân
- (14) hikmet-i beniyye lâayk olan hasmı şirinletmeyüb kılavuzdan ihtimâm eyleyüb hasma
- (15) ruy-ı havayı göstermeye az kısa bir hafta geçilmiş alâtın ‘adem-i muvâffakatına
- (16) haml eyleyüb kendüye isnâd ‘azr eylemeye ve okların yüyrüğünü tertîb ile
- (17) atmada dikkat çokdur. Baş okunu dâ’imâ son oka te’hîr eylemek kuvvet-i kalbe
- (18) sebebdir ve hava hasımda iken tecrübesiz ok atmak lâayk değildir.

[38a]

- (1) Kılavuzda bir yüyürcek ok atub hasm sandırmak gerekdir. Ba‘dehu üçüncü,
- (2) dördüncü oklar da hava kendü de iken tecrübesiz ok atılsa mâni‘ değildir.
- (3) Ve beşinciden sonra binyüzciye göre yedinciden sonra mücerreb yüyrek okları
- (4) ata. Hava üzerinden havalandıkca pehlivâna şevk ve gayret gelüb hasıma telâş
- (5) ve perişanlık ‘ârız olur. Ve baş ok mâdâmki sovk oka te’hîr olunmuşdır.
- (6) Hasım her ne kadar ilerü atub vus‘atdan ziyâde sâdık itdirse gene me’yûs
- (7) olmayub havanın letâfetine haml olunur ve baş okumda hava alurım deyü.
- (8) Pehlivân mütesellidir. Lâkin baş okunı evvel atub bir iş görmeyen ye’s-i tâm
ile
- (9) me’yûs olur ve gez yerine ziyâde ihtimâm idüb dikkat lâzımdır. Gez yeri
olmayınca
- (10) binyüzcinin okı yedi yüze iner²²⁶. Yayın kurumuna ve pehlivânın yumruğına
- (11) göre gez yeri muhtelifdir. Ânınçün her pehlivânın gez yeri biribirine
muhâlifdir. Evvelâ
- (12) eksikden üç, dört gez atmak şartdır. Yay silkinüb çökeri ve diğeri zâhir
- (13) olur ve atılan gezler â‘lâ çıkarsa ziyâde atmağa hâcet yok. Ol mahalden ok
atılır
- (14) lâkin meşklî gez çıkmayub her nereden atılsa kapanur. Yâhûd her nereden
atılsa çıkar.

²²⁶ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan kelimenin üzeri karalanmıştır.

(15) Ol vakit tahmin ile ok gezlenüb gez yeri okda bulunur. Ammâ pehlivâna
gezin

(16) çıkmadığı ziyâde telâş virir ve gez â'lâ çıkub okun işlemediği dahî

(17) pehlivânın göğsünü kaçıır ve her atılan gezin çıkmadığı ekserî yumruk

(18) düşürmeden gelür ve yayda hafıyy çöker ve diğer mahall olmağla gez çıkmaz

(19) ve başı diğer yaydan husûsân hiç gez çıkmaz. Hemân gez çıkmayınca 'an-
fehm

[38b]

(1) eylediği gibi ziyâde gez atmayub tahmîn ile ve evvelki haftaya kıyâs ile ok
atalar.

(2) Zîrâ çok gez atıldıkca yayın ağızlığı kalmayub ve pehlivâna dahî yorgunluk

(3) gelüb me'yûs olur. Hülâsa gez yerini tahmîn ile okda bulanlar bu ma'rifetin

(4) eşbehleridir ve her pehlivâna bir âdem lâzımdır ki dekâik-i fenden cebr olub

(5) atış vaktinde hempâlık ide gerek. Gez yerine ve gerek yayın nizâmına ve
atışına

(6) ve havada okun seyrine dikkat idüb muktezâsınca tedbîr eyleye ve pehlivân

(7) dahî ol idmân koluna i'timâd idüb 'amel eyleye ve her ne günâ münâsib

(8) görürse hiç muhâlefet itmeye. Lâkin pehlivânın atışı ve çekişi ve tarz ve tavrı

(9) ol üstâdın mücerrebî olmak şartdır. Zîrâ herkesin bir hâlî vardır ki

(10) gayrî pehlivâna muhâlifdir ve pehlivâna bir kâ'ide dahî ol i'tikâd eylediği

(11) âdemin sözünden gayrîye kulağ ve yermeye zîrâ halk ekserî kıyâs-ı nefis

(12) ile pehlivânı ta‘lît eylerler ve her biri bir dürlü söyleyüb²²⁷

(13) biribirine muhâlif olmağla pehlivân şaşub eski bildiğini dahî ferâmûş

(14) eyler. Ez-cümle biri yukarudan gezle viren için yukarudan gezleyim deyü

(15) su‘âl olunsa bir vakitte biz ok atarken ne keskin pehlivânlar vardı.

(16) Ânlr heb yukarudan atarlar idi deyü ba‘zısı şastın kaş

(17) üzerinden çekmedik deyü. Yigirmi seneden berü meleke gelmiş atışın hey’etini

(18) bir okda sînekeşlikden çıkarub nizâm virmek ister. Bu ma‘kûle

[39a]

(1) erâcîf halka i‘timâd itmeyüb kendüni bir â‘kil müdekkık âdeme teslîm eyleye

(2) ve her ne kadar kendü vâkıf ise gene bir hempâyâ muhtâcdır. Zîrâ insan kendü

(3) hâlini göremez. Husûsân hasm ile atış olurken telâş ider. Nihâyet hîn-i

(4) atışda bir ta‘lîm ve ihtâr ve teselliyet ider. Âdem ehemmdir kimesneye muhtâc olmamış

(5) kendü husûsumı idâre ider ve hasmıyla yektâ elleşür ‘ilmî ve ‘amelîsine vâkıf

(6) ve esrâr-ı muhâsemeye ve asıl merd cesûrlar zuhûr eylediği vardır. Burusevî Hâfız

(7) merhûm gibi gerçi müddet-i kalîl ve bin yüz elliden aşurı okı yokdur. Lâkin

(8) okını kendü ayaklayub ve yayın dahî kendü tenevvüre koyub ‘asrının Emîr-i

²²⁷ Metinde, satır başında yer alan iki kelimenin üzeri çizilerek “ile” kelimesi yazılmıştır. Üzeri çizilen kelimeler şunlardır: “idüb söyleyüb”.

(9) İbrahim’i ve Ekşi Cerrâh Menzillerinde taşı olan Hasan Ağa gibi pehlivânları geçüb

(10) ‘ilm-i ‘amelinde izhâr-ı hüner eylerdi. Rahmetullâhu Te‘âlâ ve bu intizâm olunan âdem erbâb-ı

(11) tecrübeden olmak ve niçe zaman meydân-ı muhâseme de püşt ve pâ urmak şartdır.

(12) Zîrâ ekserî halk pehlivânın ‘ilmini okundan kıyâs idüb herkes atdığı

(13) kadar bilür derler. Bu ise bâtıldır. ‘İlmi başka ve ‘ameli başkadır. Çok müntehâ

(14) pehlivân vardır ki kuvvet sebebiyle atub dekâyıkından biküllîye gâfil ve ‘ilminde

(15) kemâlî mertebe câhildir ve hezâr-ı müdekkik zevât-ı kirâm vardır ki â‘mâl-i zihin

(16) ve kesret-i tecrübe sebebiyle ‘ilmisin bilüb za‘f-ı vücûd veyâhûd ‘adem-i meşk

(17) birle keskin oklar atmak müyesser olmamışdır. Hülâsa bilmeğe keskin pehlivân

(18) olmak şart değildir ve ‘ilm ve ‘amelin cem‘ eylemiş üstâd ki hasmına vücûh eyleyor

[39b]

(1) gâlib her ‘asırda eksik değildir. Husûsân zamanımızda ser taht-ı divân hassa

(2) Hasan Ağa ki otuz sene binyüzcilerde ok atub bin iki yüze karîb

(3) okları ve her havayla müntehâ binyüzleri olub ancak ‘ilm ve ‘amelisin câmi‘ bir

(4) pehlivân devrân ve Şücâ‘ zamanıdır. Ve bu meydânın yektâ süvâri olduğına Ekşi

(5) ve Cerrâh Menzillerinde olan taşları iki şâhid ‘âdil ve bürhân kavîdir. Ve ‘al

(6) el-husûs silahşörân-ı hassadan merhûm sa‘dâ bine ‘ilm-i remyde Eflatun ve ‘amelinde

(7) ‘asrının tozkoparanı bir pir-i Ali Cenâb idi ki hüsn atışda tasvîr mâni ve

(8) tîrendâz pâk-i küşâdide mîr-i ‘ilm-i sâni idi. Ekşi Menziline olan sengî merhumun

(9) intihâ-yı tîri olmayub hemân bir eser kasdıyla dahî koluna kuvvet sa‘dâ Afîrin-i Mısr-ı Ömer

(10) târih olub menzil-i mezkûrdan ziyâde aşurı okları meşhûr elsine-i erbâb-ı

(11) vukûfdur. Rahmetullâhu Te‘âlâ ‘Aleyhim Ecma‘in ve nev-resîde kândan Bâzîrgânzâde

(12) Halil Ağa ki binyüz yetmiş kadar müntehâ okı olub çekişde ‘asrına gâlib

(13) zor bâzu sâhibi keskin pehlivandır. Tavvelellahu ‘umrehû ve Tâcirzâde Mehmed Emin Ağa ki

(14) nev-civân ve nev-resîd bir pehlivân cirîd bin yüzden aşurı okları olub ve az zamanda isbât-ı

(15) vücûd eylemiş atışı güzel pehlivandır. Eğer felek müs‘ade eyleyüb devam eyler ise müntehâ

(16) pehlivân olacağı me‘mûldür ve tecrübe ile ‘amelisin dahî tahsil ideceğinde şübhe

(17) yokdur. Ve dahî pehlivânân zamana çok lâkin bizim bahsimiz ânlarda olmayub

(18) kemânkeşe inkıta‘ olan kavâ‘id-i beyânındadır ve pehlivân dâ‘imâ vücûdını terbiye

[40a]

(1) ve muhâfaza eyleyüb sovukdan gâyet ihtirâz eyleye. Giceler açık yatmayub temmuz

(2) da dahî pencere açmayub yorganla yata ve vücûda za‘f-ı îrât eyler şeylerden

(3) hıfz ve ictinâb şartdır. Hamâma ziyâde gitmek gibi ve ağır şeyler kaldırmak

(4) gibi ve gülüşmek ve taş cirîd atmak cümlesi ok atmağa mâni‘dir. Eğer bilâ²²⁸

(5) mûcib hamama girer ve ziyade durmaz ise mani değil. Belki nef‘î olur lâkin

(6) îcâb-ı hamâm muzırdır. Husûsân kesreti gâyet muzırdır. Vücûda za‘f gelüb çekiş

(7) kaçar ve ‘illetler zuhûr eyler. Hülâsa idmân bozulur. Pehlivânlar mübâlağa idüb nakl

(8) ider: Eski Çullu Ferruh bir kerre ihtilâm olmuş ve idmânım gitdi deyü teessüf idüb bekâ

(9) eylemiş dirler. Ammâ ihtilâmın ol mertebe zararı yokdur. Hayyâ Tozkoparan merhûmı,

(10) şeyh merhûm iltizâm idüb terbiye eyler iken giceleri yanı üzere yatmasun

(11) deyü iki kimesne ‘ale’s-sabah pâsban eylediler. Lâkin yan üzerine yatmanın ol mertebe

(12) mâni‘ yokdur. Murâdları pehlivân muktezâ-yı beşeriyet bir hatâ sâdır olub

²²⁸ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan kelimenin üzeri karalanmıştır.

(13) idmânı bozmasun deyü beklerler idi deyü. Kavsnâmeler de Mısır hard ve hasımla

(14) muhâseme eylemeyen keskin müte'ehhil pehlivânlar ferraş hareminden taşra çıkarırlar.

(15) Nihâyet kesretinden ihtirâz lâzımdır. Husûsân atış mevsimleri bâzularını ziyâde

(16) hıfz eyleye. Ağır kaldırmak ve çok küllâb çekmek ve kürek çekmek ve taş cirid

(17) atmak gibi ve atışa karîb kulaksız hamâmına girüb bilâ tehîr iki döşlerine

(18) ıssî su döküb ve hemân çıkub kolun kızdıra gâyet çekişe ve yorgunluğa

(19) nâfi'dir. Lakin hava ziyâde bârid olur ise²²⁹ muhâlifdir. Ağrıdan havf olunur.

[40b]

(1) Ok atan âdemin gayrî hidmeti husûs-ı ma'âşa sarf-ı zihni²³⁰

(2) olmayub mâsivâsını terk ile dâ'imâ devam ve idmân eyleye. Ekserî müntehâ

(3) pehlivânların bu ciheti't-dünya kendülere himmeti divân olub gınâ tab' ile mevsuf

(4) ve kanâ'at ile ma'rûflardır ve çoğı ol yay ni'am 'âlem olan padişahlar ve vüzerâ

(5) ve sâ'ir kibar-ı devlet sâyelerinde atub tutarlar ve izhâr-ı hüner itdikce mükerrerem

²²⁹ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan kelimenin üzeri çizilmiştir hatta karalanmıştır.

²³⁰ Metinde bu satırdan önce yazılmış iki satırın tamamı ve üçüncü satırın (bu satır) başında yer alan ilk kelimenin üzeri çizilmiştir. Bunlar:

- (1) Ve ihlâs-ı derûn ve tahâret-i kâmile lâzımdır. Abdestiyle atub mahremâtdan
- (2) ictinâb ve âlât-ı remye ta'zîm ve ustadan selefi hayrıyla zikr şerâit-i hafiyye-
- (3) sindendir.

(6) olarak şevke gelüb hadlerinden ziyâde müntehâ menziller atub nişânları meydân-ı

(7) hünerde nâmların cerîde-i kemânkeşânda mestûr ve erbâbı beyinde meşhurlardır.

(8) Ve bu himmet-i remye mahsûs olmayub her ma‘rifetin kemâlî böyledir. İltifat

(9) âyinedir pertev isti‘dâ da mantûkınca erbâb-ı himmet nazar ve i‘tibâr eyledikce

(10) niçe yegâne-i devrân zuhûra gelüb akrân ve eslâfına galebe eylerler.

(11) Zîrâ beyân olunduğı vech üzere mâ yetevekkaf-ı ‘aleyh olan âlât ve esbâba ihtimâm

(12) ve â‘lâsına dikkat şartdır. Bu ise külliyete tevakkuf eyler. Ânınçün ok atan

(13) altun atar. Durûb olmasın mahallinde mu‘teriz i‘tirâz idüb dirse ki bunca

(14) malı havaya telef idüb ve gice gündüz harâş cânla keşâkeşde ve temmuz

(15) içinde bîsâye ‘arsa ‘arasât gibi meydâna varub haykırub feryâd

(16) idüb ve ‘ifrît gibi âdemler ile husûmet²³¹ ve cenk ile tazyî‘-i

[41a]

(1) evkât ve hasire’t-dünya ve’l-âhireti sahrayı meydânda fellâh bâdeye nişîn gibi

(2) yüz göz siyah vefât eylemek ne fâ‘ide-i müntec olur ve meşhiyyat-ı nefsâniyeden

(3) kangı lezzeti bulur. Farz eyleğe Tozkoparana taş değdik eline ne girer

(4) tağrîb hayvan bilâ fâ‘ide değilde nedir? Bu kâr ‘ukalâ değildir dirse âna cevap

²³¹ Bu kelimedden sonra yer alan “idüb” kelimesinin üzeri çizilmiştir.

(5) bu su'âl kemânkeşliğe geldiği gibi 'âlemde ashâb-ı ibtilâ her ne kadar var ise cümlesine

(6) gelir. Zîrâ meğer dünyada ancak kemânkeşlik değildir. Eğer mesâ'il zevkini inkâr eylerse

(7) vicdaniyyetdir. Men-lem yezuk lem ya'rif ile cevâb virmiyor. Erbâbı 'indinde zevki

(8) şol derecededir ki: Bir def'a hasm gecüb hava ve koşu almak sonra şâh olmak gibidir.

(9) Ve dâ'imâ başın eğüb gezdiği başım feleğe değmesün deyü ve eğer mesâ'il fâ'idesini

(10) men' eyler ise min cihet-i âhiret-i sâ'ir mekerler ki nâs mecburlardır. Ânlardan fâ'ide

(11) ve efdal olduğu bedihidir. Husûsân niyyet-i hâlise ile ola hakkında vârid olan

(12) nusûs kâfidir. Zîrâ menâsik mübtelâ oldukları mekerler ki ez-cümle çiçek

(13) besleme ve kuş besleme ve hadem, haşem tezyînhâne ve sayd şikâr husûsân 'ammenin

(14) mecbûr olduğu muhabbet-i mahbûb ve sâ'ir heva-yı nefsâniyye cümlesi birer vechiyle

(15) harama müntehî olur. Hakkın sahrada bitirdiği lâleye, vezirine birer 'acâyib

(16) isim tesmiye eyleyüb tîğleri hemvâr ve hokkası edîb ve kadehi düşürmeli diyerek

(17) ıstılâh-ı mahsûsa vaz' idüb kitablar te'lîf ve bir guruş iki yüz guruşa

[41b]

(1) eştir. O niçe bin guruş define-i hân idüb bu sene kazuldu ve döne

- (2) geldi diyerek telef ve hebâ ve dağlarda feryâd iden kuşları gice sayd
- (3) eksidir diyerek yigirmi altuna alub bir mah kadar müddet hâb-ı
- (4) râhti terk ile icrâ-yı mezâk idüb ba‘dehu bir sene karın ağrısı içinde
- (5) kazuratıyla mülemma. Husûsân â‘lî binalar ve mürtefi‘ sarâylar yapanlar eğer içinden
- (6) delinir çıkar ise vefât iderim deyü ve sevesiye hoş olub çok vakit
- (7) tab‘-ı mi‘mâriyye havasıyla bilüb Ne‘ûzu Billâh bir anda hak-ı setr ve nâbûd oldukda sadâ-yı
- (8) tîşe-i neccârdan²³² sadağ-ı serden gayrî ve sarrafe-i din-i binadan
- (9) bâkî bir şey kalmaz. Ve sayda mübtelâlar bâzu sâ‘ir perende ise evvelâ hiç uyku
- (10) uyumayub ve bir dakîka elinden²³³ düşmeyüb tathîr
- (11) kursak ânınçün ekl itdirdiği panbuğu istifrâğ eylesün deyü hazır ve tahammüm
- (12) ta‘biriyle müstefriğ hayvana nazar olurlar. Eğer sayd kelbî ise gümüş
- (13) ve duman diyerek kelbe isim virüb evlâdına takdîm ve hücre-i hâsında
- (14) köşe nişînistirâhat idüb envâ‘ naz ve na‘im ile mâ‘an ekl-i ta‘âm ve iltifât
- (15) mâlâ kelâm eylerler ve ‘ale‘l-husûs dem cûyâne ‘alâka ve ibtilâ-yı mehveşân
- (16) ile derece-i helâka inerler kesîr ve müsta‘ni ‘anil beyândır. Ve‘l-‘iyâzü bi‘llâh-i Teâlâ

²³² Metinde, bu kelimedden sonra yer alan üzeri okunamayacak şekilde çizilmiş bir ya da iki kelime mevcuttur.

²³³ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan üzeri okunamayacak şekilde çizilmiş hatta karalanmış birkaç kelime mevcuttur.

[42a]

(1) Dahl ve ezkâr değildir. Ancak bir fâ'ide-i müntec olmayan süfehâ-yı vaktin mübtelâ

(2) oldukları mekerlerden bir nebze beyân-ı murâddır. Bunlardan vücuiyle ok atmak eşref-i

(3) â'lâ olduğına şübhe yokdur ve bu mekr-i şerîfe mübtelâ olanlar ashâb-ı ticaret

(4) ve ehl-i san'at ve idhâr ile müddehim olan kavm-i denâ'et nihâd değildir. Belki hâlini

(5) yenmiş ve irâdı masrafına galebe eylemiş her hâliyle nizâm hâli olub âyâ bugün

(6) ne tarafda safâ itsek ve kangı cem'iyet-i ahhâba gitsek de değmez. Giderek

(7) çekmeye bir lahza bu 'âlem bir hâliyle neylersin idüb def'a gam ile deyü imrâr-ı vakt

(8) eyleyecek mahal necis eylerler. Bu misillü zât-ı sa'âdat ayaklara Ok Meydânından

(9) 'akla ve şer' akreb-i zevkiyyâtıdan mahal olmaz. Ve şol kimesne teşvîk ile merd 400

(10) dâ'imâ 'ilm-i şerîfi kendüye zevk eylemiş ve tahsîl-i kemâle tâlib-i rızâ-yı hakkı

(11) ez-dil ve cân-ı ragıb ola. Zedellâhu teveğğullehû şol kes içün değildir ki hırs

(12) ile riyâset-i dünyâ-yı matmah-ı nazar eyleyüb turuk-ı dünyâdan birine gitmiş ola ve ma'lûm

(13) ola ki ok atmağı mekir ve sefâhetden ta'dâd ve bu kadar tekellüfâtla ibâhat da

- (14) kararı niyyete menûl olduğu mesnûniyetinden nazarı kat‘ ile ve tob
- (15) tüfenk zuhurıyla âlât-ı harbiyyeden ihrâc olunub cenk ve gâde mu‘attal
- (16) olduğına mebnîdir. Yohsa âlât-ı harbiyyedendir. Gazâda isti‘mâl olunur
- (17) ve hasm ile mukâbeledede tüfenke mukâbil olur dinilse hiç sual gelmez.

[42b]

- (1) Ve mesnün olub herkese idmânı vâcib ve terkinde va‘id olduğu
- (2) bî-reybdır. Ol zaman isti‘mâli sâ‘ir-i ibâdât-ı mesnûnât gibidir. Nitekim
- (3) selef-i fezâ‘ilin beyân ve tafsîl eylediler. Lâkin fî zamanına gazâda külliyyen
- (4) terk olunub zâtında tob ve tüfenke mukâbil olmadığı esnâda olmağla
- (5) ve meydâna giden pehlivânın hasmıyla cenkden gayrî cenk ve seferde
- (6) işi olmamağla ve âsârda vârid olan lafz-ı remy mutlak âlât-ı harb olub
- (7) tob ve tüfenke şümûlu olmağla ancak fezâ‘il-i remy şol zât-ı şecâ‘at mu‘tâd
- (8) hakkında sâbit olur ki bir taraftan sadâ-yı cenk küffâr kulağına²³⁴
- (9) gire. Hemân âlâtın kapub şitâb ve ol cânibe zehâb eyleye ve küffâra
- (10) her kangı âlâtlâ hamle eyler ise işte ehâdis-i nebeviye ve ahbâr-ı Mustafa da
- (11) vâki‘ olan remy oldur²³⁵. Nihâyet ashâb-ı meydânın devamı niyyeti
- (12) hâlisâ olduğu sûretde isrâfdan çıkub derece-i ibâhata dâhil
- (13) olur ve zuhûr-ı sefer de ‘azîmet-i cenk eyler ise ni‘ami’ş-şuğul ve ni‘ami’l-idmân

²³⁴ Metinde, bu satırın başında yer alan ilk kelimenin üzeri zor okunacak şekilde çizilmiştir. Burada “sâbit” yazmaktadır.

²³⁵ Metinde, bu kelimedden sonra üzeri karalanmış bir kelime mevcuttur.

(14) ve illâ zevkiyyâta mübtelâ olanlar ile âhiretde hirmân ve vücudun matka

(15) lehine sarf itmemele nâlândır. Hülâsa remyin şerâfet fazîleti gazâda

(16) isti‘mâli içündür. Yohsa sâ‘ir-i mükerriyât-ı²³⁶ mübâheden

(17) farkı yokdur. Böyle olduğı sûretde hasr-ı evkâtdan hazer

[43a]

(1) eyleyüb bundan mâ‘adâ ma‘ârif ve kemâlâta dahî işti‘âl ve pek fenn ile

(2) kalmayub niçe ma‘ârif-i cüz’iyye ve külliye tahsîli ile mümtâz ve beyne’l-akrân serfirâz

(3) olmağa sa‘y ihtimâm oluna ve safâsı olmayanı teşvîk ve münekkerî ifrâz ider²³⁷.

(4) Bahsinde değıliz mecbûr ve mübtelâ olan hava hâhişgere ve arzuyla tahsîline tâlib

(5) ve râğıb olana kavâ‘idi budur ki ihtisâr vechiyle beyân ve zikr eyleden ve

(6) garaz-ı kânûn-ı remye müte‘allik mebâhis zikrinde idi. Tafsîl olundı.

²³⁶ Metinde, bu kelimedden sonra yer alan kelimenin üzeri okunamayacak şekilde karalanmıştır.

²³⁷ Metinde, satırın başında yer alan “olalar” kelimesinin üzeri çizilmiştir.

SONUÇ

Başlangıçtan bu yana insanoğlu tabiat koşullarına, hayvanlara ve öteki insanlara karşı hem kendini korumak hem de gerektiğinde salıdırı amaçlı kullanmak üzere çeşitli aletler imal etmiştir. Türkler Orta Asya'nın zorlu hayat şartlarına uyum sağlayıp yaşamlarını idame ettirebilmek için, çeşitli silahların üretilmesine ve bu silahların etkili bir şekilde kullanılmasına büyük önem atfetmişlerdir.

İnsanın çevresindeki nesnelerin önemi, ilgi alanları ile bağlantılıdır. Türklerin yaşam tarzı, onların düşünce ve inanışını etkileyen önemli faktörlerdendir. Türkler yaşadıkları coğrafya ve yaşam tarzlarının bir gereği olarak ok ve yay yapımında ustalaşmışlardır. Ok ve yay Türklerde askerî, siyasî, sosyal, kültürel ve eğitim başta olmak üzere hemen her alanda kendisine bir yer bulabilmiştir. Bu iki savunma aracı, Türk toplumunda olduğu kadar, diğer toplumlarda yaşamın bir parçası olarak görülüp özdeşleşmemiştir. Türkler çağlar boyunca “okçu millet” ve “atlı okçular” gibi kavramlarla anılmıştır.

Türklerde, ok ve yay, bir kültür ögesi olarak nesilden nesile çeşitli gelişim safhalarından geçmiştir. Dinî kutsiyet atfedilen Türk okçuluğunun gelişim safhasının en son durağı Osmanlı dönemidir. Türk okçuluğu Osmanlı döneminde kurumsal bir alt yapı kazanmıştır. Okçuluğun öğrenilmesi ve ilerlemesi için Okmeydanları ve Atıcılar Tekkesi devletin birçok yerinde kurulmuştur. Bu kurumlar tarihte sportif amaçlı kurulan ilk eğitim kurumları hüviyetine sahiptir. Osmanlı Devleti ordularında ok ve yay 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar en önemli ve en etkili uzak mesafe savaş silahları olarak faal bir şekilde kullanılmıştır. 17. yüzyıldan itibaren tüfek, top gibi ateşli silahların gelişmesi ve kullanılması ile ok ve yayın savaş alanlarındaki önemi ve etkinliği zamanla azalmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde yaşayan ve okçuluk sanatı ile ilgilenip risale kaleme alan birçok kemankeş mevcuttur. Bunlardan en çok bilinenler arasında; Kâtip Abdullah Efendi başta gelmektedir. Onun “Kânûnnâme-i Rumât”, “Tezkîre-i Rumât”, “Kâvâidü'r-Rumât” adında üç önemli risalesi vardır. 1682 tarihinden 1904 tarihine kadarki süreçte kabza almış kemankeşlerin isimlerinin kaydedildiği “Okçuluk Sicil Defteri” de bir hayli önem arz etmektedir. Bu sıralamaya eklenmesi gereken, Türk okçuluğuna dair

muhtevâsından dolayı mihenk taşlarından biri olarak nitelendirilebilecek bir diğer risale de Çukadar Ahmed'in "İrşâdü'r-Rumât" adlı eseridir.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde 17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Çukadar Ahmed, kabza almaya hak kazanmış; kırdığı rekorlarla taş diktirmeye nail olmuş ve böylece menzil sahibi usta kemankeşler arasında yer almıştır. Sarayda Rikâb-ı Hümayûn'da Çukadarlık mevkiisine ulaşmıştır. Türk okçuluğu, ok ve yay dair bilgileri ihtiva eden İrşâdü'r-Rumât adlı bir risale kaleme almıştır.

İrşâdü'r-Rumât'ın transkripsiyonunu ve değerlendirmesini içeren bu çalışma Türk okçuluğuna mütevazı bir katkı sağlamaktadır. Eserde ok yapımında kullanılan ağaçlar ve özellikleri, gez, yelek yapımı, okların endamı ile ağırlığına dair detaylar öne çıkmaktadır. Eserin müellifi bu detaylardan başka yayı meydana getiren sinir, boynuz ve tutkaldan oluşan bileşenler; yayın bölümleri ve özelliklerinden de bahsetmektedir. Eser, yay ve ok yapımında tercih edilen ağaç ve hayvanların yetiştirildiği bölgeler, ayrıca bu ağaç ve hayvanlarda bulunması gereken özelliklere de değinmektedir.

Eser, ok ve yay yapımındaki teknik aşamalar yanında Türk okçuluğunda dikkat edilmesi gereken usuller ile meşk ve idman çalışmalarına dair bilgileri içermesi bakımından da oldukça dikkate değerdir. Eserde Türk okçuluğuna gönül vermiş usta kemankeşler, ok ve yay yapımında ün kazanmış ustalar hakkında biyografik bilgilere de yer verilmektedir. İrşâdü'r-Rumât, Türk okçuluğuna dair terminolojik kavramlar açısından da oldukça zengin bir içeriğe sahiptir.

KAYNAKÇA

- ANIK, Şükrü Seçkin (hızl.), *Tezkire-i Rumât*, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı ve Okçular Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 2020.
- BANG, W., ARAT, Reşit Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Semineri Neşriyatından, İstanbul 1936.
- BOZDEMİR, Mevlüt, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1982.
- ÇELİK, Şenol, “Orducu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 2007, s. 370-373.
- ÇOBAN, Recep Efe, “Bileşik Yayın Ortaya Çıkışına Dair Notlar”, *İtil Suwı Aka Turur, EÜ TDAE Türk Tarihi Anabilim Dalı 25. Yıl Armağanı*, Umut Üren, Didem Çatalkılıç (Ed.), İzmir 2017, s. 9-25.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 29. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.
- El-Cahiz, *Hilâfet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, Ramazan Çeçen (çev.), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.
- GÖKSU, Erkan, *Okla Yükselen Millet*, 2. Baskı, Okçular Vakfı, İstanbul 2018.
- GÖKSU, Erkan, *Tabakât-ı Nâsirî – Selçuklular*, Taşhan Kitap Yayınları, Tokat 2011.
- GÖKSU, Erkan, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (hızl.), *Dedem Korkudun Kitabı*, Kültür Müsteşarlığı, Ankara 1973.
- GÜVEN, Özbay, *Türklerde Spor Kültürü*, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 7. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991.
- Kâtib Abdullah Efendi, *Okçuluk Sicil Defteri*, İsmail, Bakırcan (çev.), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2016.
- KILIÇARSLAN, Yasemin, “Cebeci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 1993, s. 182-183.

- KOMNENA, Anna, *Malazgirt'in Sonrası: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi*, Bilge Umar (çev.), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1996.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri 1*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- KUNTER, Halim Baki, "Atıcılar Kanunnâmesi", *Tarih Vesikaları Dergisi*, C. 2, S. 10, (1942), s. 253-275.
- KUNTER, Halim Baki, "Fatih'in İstanbul'da İlk Eseri", *Ülkü*, C. III, S. 25, (1942).
- Kur'an*, Enfâl, 17.
- Kur'an*, Enfâl, 60.
- METİN, Tülay, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. XVII, (Mart 2014), s. 131-153.
- ÖLÇÜLÜ, Hasan Çağrı, *Tuhfetü'l Hasib (İnceleme-Metin-Dizin)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2014.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Çuhadar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul 1993, s. 381-382.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Oğuz Destanı*, 2. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1982.
- TURAN, Osman, "Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması", *Belleken*, C. IX, S. 35, (Temmuz 1945), s. 305-318.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından: Kapıkulu Ocakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- YAVUZ, Kemal, CANATAR, Mehmed (hızl.), YÜKSEL, İ. Aydın (Ed.), *Okçuluk Kitabı: Telhîs-i Resâ'ilât-ı Rumât Mustafa Kâni Bey 1252/1836*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2010.
- YÜCEL, Ünsal, *Türk Okçuluğu*, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2015.
- ZAL, Ünal, "Türk Kültüründe "Ok"ların Taşıdığı Anlamlar ve "Okumak" Fiilinin Ortaya Çıkışı Üzerine", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 167, (Mart-Nisan 2007), s. 69-82.